

[Erdélyi Magyar Adatbank]

VILÁG–EGYHÁZ–TÖRTÉNELEM

EÖRDÖGH ISTVÁN

ERDÉLY ROMÁN MEGSZÁLLÁSA
(1916–1920)

[Erdélyi Magyar Adatbank]

A könyv az Oktatási Minisztérium támogatásával,
a Felsőoktatási Pályázatok Irodája által lebonyolított
felsőoktatási tankönyvtámogatási program
keretében jelent meg.

Készült a XX. Század Intézet támogatásával.

Megjelenését az Illyés Közalapítvány segítette elő.

Szerkesztette
ZSOLDOS SÁNDOR

ISBN 963 9227 15 3

Hungarian edition © LAZI Bt., 2000
© Eördögh István, 2000

A LAZI Bt. kiadása
email: lazibt@deltav.hu

A kiadásért felel:
a kiadó ügyvezető igazgatója
Tördelőszerkesztés:
SPEKTRUM REPRO BT., Szentmiklósi Csaba
spektrumrepro@deltav.hu

Szegedi Kossuth Nyomda Kft.
Felelős vezető: Gera Imre

[Erdélyi Magyar Adatbank]

EÖRDÖGH ISTVÁN

ERDÉLY ROMÁN
MEGSZÁLLÁSA
(1916–1920)

*Olasz és vatikáni
levéltári források alapján*

LAZI
Szeged

Tartalom

Ajánlás (<i>Antonello Biagini</i>)	i
Előszó	7
Bevezetés	10
I. Erdély román annektálása és belpolitikai következményei	
Magyarország	12
1. Román támadás Erdély ellen 1916. augusztus 27-én.....	14
2. A belgrádi katonai egyezmény és következményei	17
3. Erdély megszállása 1918. november 10-től 1919. február 26-ig.....	23
4. A Magyarország elleni intervenció, mint a bolsevizmus következménye a vatikáni források alapján.....	32
II. Románia intervenciója és Budapest megszállása.....	38
1. Tárgyalások a Tanácsköztársasággal	39
2. Katonai intervenciók Magyarország ellen 1919. április 16-tól május 21-ig	42
3. A Tanácsköztársaság bukása.....	51
4. Budapest román megszállása	58
III. A Trianon utáni Magyarország	
a Szentszék aktáiban.....	76
1. Békeszerződés Trianonban	79
2. A trianoni béke a Vatikán diplomáciai nyilatkozataiban	86
3. A Pápai Nunciatúra megnyitása Budapesten.....	93
Utószó	104
Felhasznált szakirodalom.....	107
Jegyzetek	111
Névmutató	137
Helynévmutató	145

Ajánlás

Az első világháború nehéz évei után általános jelenséggé mutatkozott a békevágy, amely igényre a győztes hatalmak képviselői úgy reagáltak, hogy a jövő politikai konfliktusainak megoldása érdekében a háborús eszközök igénybevételét kizáró nemzetközi egyensúly tervezetét dolgozták ki – ha nem is teljes egyetértésben – a Versailles-ban tartott konferenciákon.

A többnemzetiségű birodalmak összeomlása és a porosz militarizmus expanziójának vége új kort látszott megnyitni az immár nemzetközi jog kötelékébe tartozó új, szuverén és szabad államokkal.

A látszattal ellentétben azonban az egyes társadalmak ideológiai feszültségek melegágyaivá és hordozóivá váltak, mert az Egyesült Államok és a szövetséges hatalmak által is olyannyit hangoztatott elvek, köztük a nemzetek önrendelkezési joga, nem valósult meg. Az áhított béke és a nemzetközi egyensúly létrehozása paradox módon elérhetetlen céllá vált, mert a Versailles-ban elért eredmények az alig véget ért háborús konfliktust korábban még éltető és az egymás ellen szító lelkület logikus következményeiként csapódtak le.

Néhány esztendő elteltével már súlyos kritikák érték a versailles-i konferenciákat: amíg Franciaországot és Angliát az Európa feletti dominiumok megerősítésével vádolták, addig az Egyesült Államokat az Európa sorsát alapvetően érintő wilsoni elvek következtelen megvalósítása miatt marasztalták el.

Az 1920. június 4-i trianoni békeszerződés Magyarországot jogilag „függetlennek” minősítette és az Ausztriáéval azonos vesztes sorsára ítélte a háborús konfliktus kirobbanásáért. A népek önrendelkezési jogának érvényesítése nélkül akkor Csehszlovákiához, Romániához, Jugoszláviához és Ausztriához csatolt szintiszta magyarlakta területek önkényes döntésére a 20. század utolsó évtizedeinek eseményei is rávilágítottak.

Eördögh István kötete eddig jórészt ismeretlen források feldolgozása és többéves kutatás eredményét teszi közzé, amikor az első világháborút lezáró konferenciák mindmáig vitatott politikai és történeti következményeit rekonstruálja.

Eme témakör tanulmányozásának első eredményeit az Alle origini dell'espansionismo romeno nella Transilvania ungherese

(1916-1920) című munkájában publikálta Eördögh, 1992-ben, a római *La Sapienza Tudományegyetem* által beadott *Studi e Ricerche* sorozatában, a *cosenzai Periferia* kiadásában. Az olasz nyelven írt mű a római Olasz Hadsereg Vezérkari Hivatala Történeti Archívumában, valamint a Vatikán Rendkívüli Ügyek Kongregációja levéltárában végzett kutatások alapján nyitotta meg akkor ismét a vitát Nyugaton a kötet témakörét érintő kérdésekről, melyeket a második világháborút követő kor historiográfiája a feledés homályába igyekezett burkolni egyrészt a konformizmus szellemétől vezettetve, másrészt a cenzúra veszélyétől félve. Eördögh eme korai munkája nem volt ugyan mentes szenvedélyes politikai hangvételtől, de mint tudományos kutatási eredmény hibátlanul bizonyult abból a szempontból, hogy a kisebbségek történelmi múltja új koncepciók szerinti tanulmányozás tárgyát képezze, az egyes régiók kulturális örökségének autentikus feltárásával és mentesen a területi rivendikációk politikai célkitűzéseitől.

Jelen kötetében a Szerző a kilencvenes évek elején olasz nyelven már tárgyalt témakört ajánlja ezúttal a magyar olvasó figyelmébe, új fejezetekkel és lábjegyzetekkel, mindeddig nem ismert levéltári lelőhelyekkel és forráselemzéssel, valamint az aktuális szakirodalommal bővítve korábbi munkáját. A téma iránt érdeklődők tehát nem az olasz nyelvű munka magyar fordítását tarthatják kezükben, hanem az olaszul már tárgyalt témakör teljesen új feldolgozását.

A tanulmány következtetéseiben és perspektíváiban az európai integráció folyamatának tanulmányozásához nyújtott értékes hozzájárulás.

La Sapienza Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Róma, 2000. januárjában

Antonello Biagini
a Kelet-Európai Történeti Tanulmányok Tanszékének
tanszékvezető egyetemi tanára,
az Új- és Legújabbkori Egyetemes Történeti Intézet
igazgatója,
az Itáliai Hungarológiai Tanulmányok Központ
vezetője,
az Olasz Nemzeti Kutatóközpont (CNR)
tagja,
az Itáliai Hadügyminisztérium Történeti Hivatalának
tudományos tanácsosa.

Előszó

A kisebbségi sorsba taszított magyarság élete Dunakilitin eltelt gyermekkoromtól ismert valóság, hiszen a hármashatár horvát, német, szlovák és magyar népcsoportok lakta vidékeit közvetlenül érintették a két világháború okozta határváltoztatások megpróbáltatásai.

Erdélyt, a székelyeket és a csángókat az akkori csíkszentdomonkosi káplán barátom, Pálffy Géza ismertette meg velem mint kezdő teológussal 1964-ben, majd az Erdélyi Világszövetség társelnökének, Zolcsák Istvánnak a támogatásával 1973-ban megszerveztem az első Erdélyi Napot a brazíliai São Paulóban.

Kötetünk megírásának szakmai indítékai közé tartozik elsősorban, hogy az első világháborút követően a Magyarországon működő Itáliai Katonai Misszió tevékenységéről nincs szakirodalom. Erre Ormos Mária hívta fel a figyelmemet.

A munka megkezdésében nem utolsó sorban volt döntő jelentőségű esemény az *Erdély története* című monográfia bemutatása a Római Magyar Akadémián 1988 elején, mert ezzel már megszűnni látszott a kommunista internacionalizmus tömbjének kisebbségek sorsát fedő csendje. A bemutató alkalmával felszólalásomban nehezményeztem, hogy Erdély történetének feldolgozásánál – feltehetően ideológiai és politikai okok miatt – mellőzték az *Archivio Segreto Vaticano*, az *Archivio degli Affari Ecclesiastici Straordinari* és a *de Propaganda Fide* vatikáni levéltárak, valamint a olaszországi *Stato Maggiore dell'Esercito* levéltár magyar vonatkozású forrásait, amelyek ismerete nélkül a 17–19. századot érintő magyar történelemírás hiányos marad.

Kötetünk kidolgozása végül is 1988 elején vette kezdetét, miután a kezembe került Ion Dumitriu-Snagov *La Romania nella diplomazia vaticana 1939–1944* című könyve, amely a Pápai Gergely Egyetem kiadójánál jelent meg 1987-ben. Kötetével Snagov igyekezett elkendőzni – az itáliai olvasók, de legfőképpen a Szentszék egyházpolitikai ügyintézői előtt – a fegyveres erőszakkal elcsatolt többnemzetiségű Erdélyben az 1919. de-

cember 9-i párizsi megegyezések ellenére végrehajtott módszeres etnikai tisztogatást. Snagov munkája ama tudományosságba burkolt kultúrpolitikai propaganda egyik terméke, amely rendkívül intenzíven működött Rómában a román, de különösen a szlovák emigráns klérus támogatásával. A Pápai Gergely Egyetem Egyháztörténeti Szakán végzett Snagov – kurzustársam 1976–1980 között –, a magyar eredetű – de Rab János nevét románra változtatott – bukaresti érsek, Ioan Robu bukaresti apostoli helynök támogatásával és előszavával jelentette meg könyvét, aki a Ceaușescu-fele érában kitűnt az erdélyi magyar katolikusok ellen folytatott egyházpolitikájával.

A magyar történelmet Rómában tudatosan hamisítani törekvő pszeudodoxiákra akartam felhívni az olasz közvélemény figyelmét a legnagyobb számú kelet-közép-európai kisebbség – a hazájától erőszakkal megfosztott magyarság – kialakulásának a tanulmányozásával, hiteles források felhasználásával.

Az Olaszországban 1979 óta folytatott levéltári kutatásaim eredményei győztek meg, hogy az erdélyi térség annektálását célzó román katonai expanzió tárgyilagos megítélése elképzelhetetlen az olasz és a vatikáni források ismerete nélkül. A kötetben ezért szerepelnek a legfontosabbnak vélt források idézetei. A magyar szakirodalomban mindmáig ismeretlen olasz és vatikáni álláspontok közlése a kor hiteles megismerését szolgálja.

Kutatásaimat Rómában az *Archivio dell'Ufficio Storico dell'Esercito Italiano*ban (az Olasz Hadsereg Történeti Hivatalának Levéltárában) folytattam Fernando Frattolillo tábornok engedélyével, ahol a történetkutatási szekció tudományos munkatársa, a római *La Sapienza* Tudományegyetem tanszékvezetője, Antonello Biagini professzor figyelt fel munkámra Sárközy Péter hungarológus egyetemi tanár ajánlására. Az olasz nyelven kidolgozott kötet *Alle origini dell'espansionismo romeno nella Transilvania ungherese 1916–1920 (A román expanzió eredete a magyar Erdélyben)* címmel 1992-ben jelent meg Biagini professzor *Studi e Ricerche* (Tanulmányok és Kutatások) című sorozatában a cosenzai Periferia Kiadónál.

A kötetet bemutatták a római, a nápolyi és a trieszti egyetemeken. Ma a *La Sapienza* Legújabbkori Történeti Tanszékén a kötelező szakirodalmak között szerepel.

A magyar változat kiadását a budapesti Zrínyi Kiadó vállalta és 1994 nyarán már hirdette is a kötetet a könyvesboltokban, de a megjelenése előtti hetekben, a kormányváltást követően, a kiadó váratlanul közölte velem telefonon a mű megjelentetésének „időszerűtlenségét”.

Tekintve, hogy az olasz nyelvű munka egy része ismert volt a magyar olvasó számára a hazai szakirodalomból és eredetileg az itáliai olvasók számára készült, ezért kötetünkben csak az erdélyi kérdés tematikai felvezetéséhez nélkülözhetetlen részeket használtuk fel korábbi munkánkból, részletesen közölve viszont az Olasz Hadsereg Történeti Hivatalának Levéltárában talált, újabb, vélhetően ismeretlen forrásokat. Ugyanakkor gazdagítottuk kötetünket a vatikáni levéltárak témánkat érintő és magyar részről mindeddig mellőzött forrásainak bemutatásával.

A magyar változat elkészítése során értékes szakmai tanácsokkal volt segítségemre Vincze Gábor, a JATE történésze.

A szerző

Bevezetés

A 19. századi román nemzeti állam megszületéséről szóló levéltári feljegyzések a „*Notizie militari-politiche sulla Romania*” (*Katonai-politikai jelentések Romániáról*) cím alatt találhatóak a római Olasz Hadsereg Vezérkari Hivatala Történeti Archivumban (*Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito Italiano*, <OHTA>), amelyek az itáliai békedelegáció számára készültek 1919 júliusában.

Az erdélyi kérdés – azaz a többnemzetiségű Erdély Romániához történő csatolásának folyamata – tekintélyes mennyiségű levéltári anyagot jelent az Itáliai Királyi Hadsereg levéltárában.

Erdély román annektálása és belpolitikai következményeinek kidolgozásánál a levéltári forrásokat párhuzamosan használjuk fel a *Padovától Trianonig* és az *Erdély története* monográfiákkal, mint alapl művekkel. A magyar történetkutatók által mindeddig felhasználatlan vatikáni források alapján mutatjuk be viszont a bolsevizmus elleni keresztsháborúnak feltüntetett román intervenciót. Eme téma elemzése során tisztázódnak a kor olyan, mindmáig be nem mutatott politikai, egyháztörténeti részletkérdései is, mint pl. a bécsi Nunciatúra lesújtó véleménye a magyar felsőpapságról, a magyar alsópapság baloldali megmozdulásáról és szociális igényeiről, vagy a szentszéki diplomácia elsietett készsége a Kun-féle kormánnyal történő bilaterális kapcsolat kialakítására, a Károlyi-féle hatalomátadás politikai értékelése a vatikáni diplomácia részéről, a magyarországi bolsevizmus felelőssége az ország megcsonkításáért, az Egyházi Államot képviselő Szentszék nemzetekfeletti reálpolitikája.

Az Itáliai Katonai Misszió megfigyelései szerint mutatjuk be ezúttal a román intervenció körülményeit, jogtalanságát, Budapest megszállását és az ország kifosztását. A mindmáig nyomasztó történet újszerű dokumentálásával természetesen nem a régi sebek feltépése és új feszültségek teremtése a célunk, hanem a magyar történeti igazságok ideológia- és politikamentes

feltárása a mai nemzedék számára, hogy a múlt tárgyilagos ismeretében tudatosan építse az európai békét és egységet.

A harmadik fejezetben bemutatott, mindmáig ismeretlen vatikáni források ismételten igazolják: a trianoni békeszerződés diktátum jellegét; a francia nagyhatalmi érdekek felelősségét a többmillió kelet-közép-európai kisebbségek kialakulásában; a budapesti nunciatúra, valamint Olaszország és az USA diplomáciai képviselőinek szolidaritását az ország magyarlakta területeinek a népek önrendelkezési joga mellőzésével történő elcsatolása láttán.

A fentiek mellett kötetünkben hangsúlyozott szerepet kap az első világháborút lezáró periódusban Magyarországon lezajlott hatalmi harc végzetes következményeivel együtt, melyekért a nemzetnek okozott helyrehozhatatlan károk miatt – véleményünk szerint – mindmáig felelősség terheli az akkori magyar politikai erőket.

I.

Erdély román annektálása és belpolitikai következményei Magyarországon

Moldva és Havasalföld 1859. január 24-én Egyesült Fejedelemségeiben, Alexandru Ioan Cuza (vagy I. Sándor János herceg) zsarnoki uralmát (1859–1866) követően, Hohenzollern-Sigmaringen Károly porosz herceget választották meg 1866-ban fejedelmüknek az alkotmányos monarchia felé hajló román liberális politikai erők. Romániát 1878-ban ismerte el a Balkán térségét újrarendező berlini kongresszus. Ezzel garantálta a román nemzeti állam függetlenségét, amely 1881-től mint királyság központosított közigazgatása alá vonhatta az addig egymástól elkülönült fejedelemségekben élő románokat.'

Románia kultúrpolitikáját a kezdetektől fémjelezte a dáko-román kontinuitás elméletére épülő nemzeti ideológia integralista irányzata², amely egyre radikálisabban követelte az erdélyi román népesség anyaországhoz történő csatlakozását. Külpolitikáját illetően Románia 1883-ban az Osztrák–Magyar Monarchia, Németország és Olaszország szövetségesévé vált, de az első világháború kitörését³ követő első években semleges maradt. E döntés oka persze távolról sem a pacifista elvekben keresendő, hanem a román expanziós törekvésekben. Románia ugyanis tökéletesen tisztában volt a balkáni térségben betöltött meghatározó szerepével. Amikor Anglia is csatlakozott az orosz–francia szövetséghez, Románia úgy látta, hogy a hadba lépéséért ajánlott antant-ígéretet sokkal inkább mozdítják elő expanziós céljait, mint a Központi Hatalmak szövetsége. A németbarát I. Károly 1914. október 10-én bekövetkezett halála után trónra lépő I. Ferdinánd és a Brătianu-kormány csak azt várta, hogy melyik fél javára billen majd el a háború mérlege.⁴

A Monarchia súlyos konfliktusa Szerbiával, Tisza István kiúttalan dualista politikája a magyarországi nemzetiségeket illetően egy ideje arra ösztönözték az antant hatalmakat, hogy tűz-zék napirendre a Monarchia föderatív átalakításának kérdését.⁵ Ám egyelőre Anglia és Franciaország a Monarchia további gyengítésére törekedett és titkos megegyezések, nyilatkozatok születtek, valamint különféle félhivatalos ígéretek hangzottak el a nemzetiségeknek juttatandó területekről. E titkos szerződések politikai profilját jól példázza Szerbia esete, amely a kezdetektől a fő hadviselő fél volt ugyan, de furcsa módon sem Anglia, sem Franciaország nem tett érdekében erőfeszítéseket. Az ok, amiért az antant figyelmen kívül hagyta a szerb követeléseket, egy 1915. április 26-án Londonban megkötött titkos szerződés volt Anglia, Franciaország és Olaszország között. Ebben az antant a háború befejeztével Olaszországnak ígérte Trentinót a Brennerig, valamint Trieszt, Gorizia, Gradisca, Isztria régióit, és az Albánia feletti protektorátust, amennyiben egy hónapon belül hadat üzen a Központi Hatalmaknak. Az ekkor kijelölt új demarkációs vonalak viszont szöges ellentétben álltak Szerbia követeléseiével, amelyek az említett londoni titkos szerződés miatt nem valósulhattak meg. A különböző európai népek háborúba történő bevonását célzó antantpolitikának egy másik példájával 1916 nyarán találkozhatunk. Ekkor kezdődtek meg a titkos tárgyalások Romániával a számára nyújtható esetleges területi engedményekről abban az esetben, ha elhagyná a hármasszövetséget és fegyveresen lépne fel az antant oldalán. Az ajánlott feltételek olyannyira előnyösek voltak Románia számára Magyarországgal szemben, hogy Ion C. Brătianu román miniszterelnök kijelentette: „ki tudja, hogy az eljövendő századok során adódik-e még egy ilyen kedvező alkalom”⁶. A Monarchia 1916-ban elszenvedett háborús kudarcai miatt Németország sem tűnt eléggé erősnek ahhoz, hogy továbbra is semlegességre készítse Romániát, annak ellenére, hogy 1893 óta az ország külkereskedelmi bevételeinek 3/4-ét kitevő mértékben adósodott el vele szemben.

1. Román támadás Erdély ellen 1916. augusztus 27-én

1916. augusztus 17-én Románia titkos katonapolitikai megállapodást kötött Bukarestben az antant hatalmak kormányküldötteivel. Az antant hatalmakat George Barclay (Nagy-Britannia), Saint-Aulaire (Franciaország), Fasciotti (Olaszország), Sztanyiszlav Poklevszkij-Kozielh (Oroszország) képviselték, valamint a következő katonai küldöttek: Thomson alezredes, Deprès alezredes, Ferigo alezredes, Tatarinov ezredes. A szerződést az antant részéről Anglia, Franciaország, Oroszország és Olaszország nagykövetei, román részről pedig Ion Brătianu miniszterelnök írták alá. A népek önrendelkezésének elvét hirdető angol, amerikai és francia jelszavak ellenére az antant hatalmak megígérték Romániának, hogy – a Központi Hatalmak elleni hadba lépésért cserébe – a szerződés egyik cikkelye alapján joga lesz annektálni különböző többnemzetiségű területeket a következő határvonalakon belül:

„A határvonal a Prut folyónál kezdődik, (az orosz–román határon) Novoszելica közelében, követve a Prut folyását Galicia határáig, a Prut és a Szeret összefolyásáig. Azután a galíciai–bukovinai, majd a galíciai–magyar határ mentén halad, az 1655 méteres Stog magaslatig. Innen a Tisza és a Visó vízválasztóján halad tovább, míg el nem éri a Tiszát Trebusa falu felett, a Visó torkolatánál. Ezután a Tisza mentén húzódik 4 km hosszan a Szamossal történő találkozás völgyében, Romániának hagyván Vásárosnaményt. Majd dél–délnyugati irányban folytatódik, egy Debrecentől 6 km-re keletre lévő pontig, ahonnan kiindulva a Sebes-Körös torkolata alatt 3 km-rel éri el a Köröst. Szegedtől északra, Algyő magasságában jut el ismét a Tiszához, nyugat felől elhaladva Orosháza és Békéssámszon mellett, amelytől 3 km-re egy kis kanyart tesz. Algyőtől a határvonal a Tisza, majd a Duna folyását követi Románia jelenlegi határáig.”⁷

Az antant háborús érdekeitől vezérelve önhatalmulag Romániának ígért – az általa hirdetett elvekkel szöges ellentétben –

olyan magyar területeket, mint a több nemzetiség által lakott Erdély, Bukovina és a Bánát, ezen felül a tisztán magyar lakosságú Alföldnek körülbelül a felét. Az antant ígéretei szerint a Román Királyság körülbelül 139 000 km² területe megduplázódott volna, mégpedig kizárólag Magyarország rovására, tekintve, hogy a szerződés nem vette figyelembe az Orosz Birodalomhoz tartozó területekre vonatkozó román igényeket.

A fenti garanciák birtokában és a határokon túli románok – akiket az „antik román Dácia leigázói”-nak nevezett magyarok tartottak „elnyomás” alatt – „felszabadításának” jelszavával elérkezett Nagy-Románia megvalósításának pillanata.

1916. augusztus 27-én Ferdinánd király képviselői Bécsben hozták a Monarchia tudomására Románia hadüzenetét. Szinte azonnal, még ugyanezen nap éjszakáján, 440 000 katona lépte át Erdély teljesen védtelen határait. Az *Ipotéza Z* fedőnevű román haditervnek megfelelően, a bevetett haderőnek néhány nap alatt el kellett érnie a Maros vonalát, hogy innen két irányban folytassák az offenzívát Magyarország belseje felé az Alföldön keresztül.⁸

A támadásra felkészült román hadsereg a következő erőkből állt: „öt hadtest két-két gyalogoshadosztályra osztva, öt tartalék gyalogoshadosztály és két lovashadosztály; összesen 625 000 ember mozgósításával. A behívottak száma körülbelül 775 000 volt.”⁹

A „semleges” szomszéd váratlan támadása a katonailag védtelen¹⁰ Erdély ellen, nemzetiségi hovatarozás szerint, különféle reakciókat váltott ki az erdélyi lakosság körében.

Ferdinánd király szerint „az erdélyi románok ellenségként fogadták” támadó testvéreiket és amint Nicolae I. Iorga politikus-történész megjegyezte, „egyetlen üdvözet sem hangzott el a helyi románok szájából, amikor a megszálló csapatok átlépték a határt”.¹¹ Az erdélyi és a magyarországi románok tartózkodó magatartását és lelkesedésük hiányát elsősorban a világháború kimenetelének bizonytalansága okozta. A többi nemzetiség viszont elmenekült a román előrenyomulás irányába eső olyan városokból mint Orsova, Brassó, Gyergyószentmiklós, Csíkszere-

da, Fogaras és Marosvásárhely. A brassói hivatalokat Földvárra költöztették, a nagyszebeniek 2/3-a elhagyta a várost, Csíkszereda pedig majdnem elnéptelenedett. Több mint 200 000 menekült érkezett Nagyenyedre, Kolozsvárra, Tordára, Temesvárra, Szegedre. Budapestre menekült Daniel Georg Teutsch szász püspök irodája és más intézmények, például az Albina román banktársaság; a Zsil-völgyi bányászok Tatabányára költöztek. A váratlan román támadás pánikot és rémületet keltett mindenütt a polgári lakosok körében.

Annak ellenére, hogy Románia hatalmas erőket vetett be az invázióba, mégsem sikerült elérnie fő célját, Erdély annektálását. A Központi Hatalmak ellentámadását August von Mackensen porosz tábornagy szervezte meg, aki Bulgária, Törökország és Németország erőinek bevetésével megsemmisítette a bolgár-román határ mentén állomásozó román tartalékerőket. Az offenzíva hatására szeptember közepére Erdélyben leállt a román előrenyomulás. Időközben a német, osztrák és magyar csapatokból megszervezték a 9. támadó hadsereget, amely Erich von Falkenhayn vezetésével kétszer is vereséget mért a román erőkre: szeptember 16–28. között a nagyszebeni csatában és október 7–9. között Brassó mellett. Arz tábornagynak is sikerült megszerveznie az ellentámadást Marosvásárhelytől délkeletre. Október végére kiűzték Erdélyből a támadókat, és kezdetét vette a büntetőhadjárat a „hítségő szövetséges” ellen, amely a Tîrgu Jiu-i védelmi front áttörése után 1916. december 6-án ért véget Románia 2/3-ának – és Bukarestnek – a megszállásával.¹² Moldva szabad maradt, ám az 1917. november 7-i oroszországi forradalom után Románia elvesztette legbefolyásosabb szövetségését is.

Az 1917. december 9-i fegyverszünetet követően Románia békeszerződést írt alá a Központi Hatalmakkal 1918. május 7-én Bukarestben.¹³

A román invázió hatalmas anyagi és erkölcsi károkat okozott mind az erdélyi polgári lakosság, mind a támadó hadsereg számára. A hadműveletek során több mint 100 000 román katona esett el és mintegy 150 000 jutott fogságba. A felszabadítás után a katonai hatóságok a megtorló intézkedések sorát fogatosí-

tották az erdélyi románokkal szemben és megkezdődtek a deportálások is. 1917 őszéig mintegy 1000, irredentizmussal vádolt személyt tartóztattak le és internáltak.¹⁴

A békeszerződés legsúlyosabb következménye – román szemszögből – mégis az volt, hogy Románia számára ezzel semmissé vált az 1916-os titkos antant–román megegyezés, azaz Románia elvesztette jogait e szerződésben neki ígért magyarországi területekre. Ez a magyarázata annak a francia politikai törekvésnek, amely mindent elkövetett ezek után, hogy Romániát ismét hadviselő félle tegye az antant oldalán.

2. A belgrádi katonai egyezmény és következményei

A közép-európai térség geopolitikai változásainak előmozdításában Franciaországnak elsődleges szerepet tulajdonít a kort tanulmányozó történetírás.¹⁵ Európa jövőjére vonatkozó, döntő fontosságú tárgyalások során Anglia és az Amerikai Egyesült Államok 1917-től kezdődően egyre szabadabb kezet adtak Franciaországnak gazdasági, politikai és stratégiai érdekei érvényesítéséhez.

I. Ferenc József 1916. november 21-én bekövetkezett halála a soknemzetiségű Monarchia felbomlásának előjele volt. Az öt követő I. Károly császár (IV. Károly néven magyar király), majd 1916. december 12-től maga Németország is hasztalanul kísérleteztek egy nemzetközi konferencia összehívásával a békefeltételek megtárgyalásáért.¹⁶

1916. december 26-án az Egyesült Államok, Svájc és Svédország ismertette valamennyi hadviselő féllel békejavaslatait, miután a Központi Hatalmak is közölték fegyverszüneti feltételeiket, de az egyes antant-kormányok december 30-án elutasították eme kezdeményezéseket: a „jogon és a szabadságon esett sérelmek orvoslásának” sürgető igényével.¹⁷

A cseh emigráció vezetőivel folyamatos kapcsolatban álló, befolyásos francia külügyi szakértő, Philippe Berthelot fogalmazta meg a szövetségesek 1917. január 10-én Thomas Woodrow Wilsonnak küldött levelét, amelyben az antant békekötést elutasító határozott szándéka kapott kifejezést: „felszabadítani az olasz, szláv, csehszlovák és román nemzeteket az idegen elnyomás alól.” Eme nemes célok hangoztatásával azonban nehezen összeegyeztethető az, hogy az antant Lengyelország¹⁸ „felszabadítását” II. Miklós cárra hagyta, valamint, hogy az Olaszországgal, Romániával és Oroszországgal kötött titkos megállapodásokról mélyen hallgatott.

De az antant békeelvekről alkotott politikai elképzelései azonnal megváltoztak, mihelyt Románia békét kötött Németországgal, Oroszország pedig kilépett a háborúból, elismerve Lengyelország, Finnország és a balti államok függetlenségét. Ez a politikai változás Wilson 1918. január 8-án nyilvánosságra hozott 14 pontjában fogalmazódott meg, amely dokumentum alapján a Monarchia népei csak autonómiára és nem függetlenségre számíthattak; Románia pedig restaurációra, de nem területi kiegészítésre várhatott és végül Szerbia számára az Adriára való szabad kijutás volt kilátásba helyezve.

David Lloyd George angol miniszterelnök 1918. január 5-én ugyan kijelentette, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia bukása nem tartozott az antant céljai közé, de a valóság az, hogy már az előzetes különbéke-kezdeményezések is azért fulladtak kudarcba, mert a szövetségesek eleve a Monarchia szétrombolása mellett foglaltak állást.¹⁹

A francia diplomácia is világosan látta, hogy 1918 októberétől a Monarchia nem volt több, mint egy fiktív hatalom, ám ugyanakkor a francia politika számára sürgössé vált a béke megkötése a még létező Monarchiával, tekintettel az egyre fokozódó intenzitású társadalmi mozgalmakra, amelyek új, „nem bűnös” és éppen ezért már nem büntethető kormányok létrejöttének veszélyét vetítették előre.

1918. november 3-án, a Padova melletti Villa Giustiban Viktor Weber Ausztria–Magyarország nevében aláírta a fegyverle-

tétel feltételeit Olaszországgal, ami az olasz fronton a fegyveres konfliktus végét jelentette.

A padovai fegyverletétel azonban csak az antant olaszországi stratégiai *status quo*jára vonatkozott. A balkáni hadsereg élére 1918 júniusában állított François Franchet d'Espèrey ugyanis még szeptember 15-én megkezdte a támadást Görögország északi határától, amit Bulgária kapitulációja követett szeptember 29-én, majd Törökországé október 30-án. Amikor pedig Padovában megegyeztek a fegyverletétel feltételeiben, Franchet d'Espèrey hadserege már megkezdte az átkelést a Dunán és a Száván. Károlyi Mihály és kormánya pedig hiába kérte a padovai fegyverletétel megegyezései alapján, hogy az antant balkáni serege ne lépje át a határokat, a francia hadvezetés a Dráva és a Maros vonaláig tolta előre megszállási övezetét, beleértve Pécs és Szeged városait, valamint a Duna–Tisza közét is Bajáig. Közben a november 8-i németországi forradalom után, 11-én az antant és Németország között is létrejött a fegyverszüneti szerződés, ami Franciaország, Belgium, Luxemburg, Elzász-Lotaringia kiűritésére kötelezte a németeket és visszavonulásra az Osztrák–Magyar Monarchia, Törökország és Románia területeiről.

A padovai megegyezés után néhány nappal, november 13-án Belgrádban Franchet d'Espèrey, az antant képviselőjében katonai egyezményt kötött a már egyértelműen vesztes Magyarországgal. Eme fegyverszüneti és katonai megállapodások azonban nem a békét eredményezték Magyarország számára, hanem, paradox módon, történelmének egy újabb gyötrelmes periódusát nyitották meg.

a) Budapest francia megszállásának sikertelen kísérlete

A francia kormány élére 1917. november 13-án került Georges Benjamin Clemenceau²⁰ célja a belgrádi katonai egyezménnyel összetett volt: elősegíteni Magyarország francia megszállását; francia katonai ellenőrzés alá vonni Közép-Európát (ideértve Szlovákiát); garantálni Erdély felosztását Románia javára és

megszilárdítani a francia fennhatóságot a Fiume–Zágráb–Budapest–Bécs-vonalon. E katonai koncepcióval kapcsolatban Budapest már november 13-án kulcspozícióba került Belgrádban, ahol Paul-Prosper Henrys tábornok és Linder Béla teljhatalmú magyar miniszter kidolgozták és elfogadták a Magyarország fővárosának francia megszállására vonatkozó terv részleteit. Clemenceau 1918. november 18-án parancsot adott Franchet d'Espèrey tábornoknak Bécs és Budapest elfoglalására. Másnap Paul-Prosper Henrys tábornok előkészítette a Ferdinand Vix parancsnoksága alatt álló katonai misszió utazását Budapestre, amely megérkezése után a magyar kormánnyal együttműködve minden részletet kidolgozott: hogyan és hová kell elhelyezni a francia hadsereget a fővárosban.

Időközben azonban Párizsban elejtették az akció tervét, mert sem Anglia, sem Olaszország nem kívánták támogatni a francia ambíciókat a dunai térségben, valamint azért, mert Franciaország számot vetett azzal, hogy imperialista álmainak megvalósításához nem rendelkezik elég erővel.²¹

b) A belgrádi egyezményből származó ellentétek

E katonai egyezmény előnyös helyzetbe hozta a nemzetiségeket Magyarországgal szemben: legalizálta a szerb hadsereg előrenyomulását magyar területeken; keleten megfosztotta Magyarországot a Kárpátoktól, amely természetes védelmi vonalat alkotott Romániával szemben; stratégiai előnyt nyújtott a szomszédos országok számára területi követeléseik realizálásához azáltal, hogy elrendelte a déli és keleti határok mentén elterülő 15 km-es sáv kiürítését. Végül garantálta, hogy az antant a legcsekélyebb ellenállás nélkül szállja meg Magyarország stratégiai pontjait. Ugyanakkor viszont a különböző nemzetiségeket irritálta az a tény, hogy a magyar hadsereg által kiürített területeken a közigazgatás a helyi magyar hatóságok kezében maradt, amelyek megszállás esetén az antant felügyelete alá kerültek volna. Nagy volt tehát a csehek és a románok csalódottsága.

A párizsi külügyminisztérium, felismerve november vége felé, hogy nem képes véghezvinni egy új gyarmatosítást – ezúttal Európa szívében november 29-én Stephen Jean Marie Pichon külügyminiszteren keresztül közzétette a francia kormány új állásfoglalását. E szerint a november 13-i egyezmény fatális tévedés volt, következésképpen nyomban érvénytelenné kellett nyilvánítani. A francia diplomácia és a tervezett katonai akcióban érdekelt tábornokok véleménye megoszlott e kérdés tekintetében. Ezalatt a francia kormány mindent megtett Károlyi Mihály kormányának lejáratására és hallgatólagosan szabad kezet adott a románoknak, cseheknek és szlovákoknak, hogy önhatalmúlag érvényesítsék területi követeléseiket.²²

c) A német fegyverszünet következményei

Németország utolsó támadása a nyugati fronton 1918 júliusának közepén bontakozott ki, de az antant ellentámadásának hatására 1918. augusztus 8-án Amiens-nél a német hadsereg végleg összeomlott. Németországban a Busch Cirkuszban összeült berlini katona- és munkástanácsok plenáris gyűlése minden forradalmi katona és munkás képviselőjének nyilvánítva magát, megválasztotta az új köztársasági kormányt, amely aláírta a fegyverszünetet az antanttal 1918. november 11-én.²³

Németország új kormánya számára életbevágóan fontos volt, hogy saját – egymillió fős – hadsereggel rendelkezzen, mégpedig két okból: hogy megszilárdítsa a társadalmi-politikai helyzetet és hogy megvédje az ország történelmi integritását, amelyet komolyan fenyegetett az 1871-es sebeit begyógyítani kívánó Franciaország, elképesztő igényeket támasztva Elzászra, a Rajna-vidékre és a Ruhr-iparvidékre.

A fegyverszünet után Mackensen kb. 170 000 fős hadserege megkezdte visszavonulását Magyarországon keresztül Ukrajnából, Romániából és a Bánátból Berlin és Budapest kétoldalú megállapodásának megfelelően. Időközben december 2-án a Károlyi-kormány utasítást kapott Mathias Henri Berthelot fran-

cia tábornoktól, hogy fegyverezze le Mackensen hadseregét, mivel az nem fejezte be a visszavonulást november 26-ig, amint azt az antant előírta.

A zűrzavar teljes volt, mivel a lefegyverzett Magyarországnak a legcsekélyebb lehetősége sem volt arra, hogy végrehajtsa egy ilyen feladatot, és mivel Budapest francia megszállása egyre bizonytalanabbá vált, Franciaország türelmetlensége Mackensen visszavonulása tekintetében arra kényszerítette Magyarországot, hogy felmondja a Németországgal kötött szerződést, felfüggesztve válaszul az ország számára létfontosságú szénszállításokat. A Károlyi-kormánynak semmi reménye nem maradt arra, hogy leküzdje az ország egyre súlyosabb politikai-gazdasági válságát, és nem tudta garantálni az ország megvédését az egyre erőteljesebben fellépő román és csehszlovák expanzionizmussal szemben.²⁴

Időközben Románia sem késlekedett, hogy megtegye a szükséges politikai és stratégiai lépéseket annak érdekében, hogy megszabaduljon a korábban Németországgal aláírt békeszerződésben rászabott kötelezettségektől, és hogy biztosítsa helyét a győzelemre leginkább esélyes hadviselő felek között. Ugyanis az Amerikai Egyesült Államok 1917 tavaszán az antanthatalmak oldalán történt beavatkozását követően még ugyanezen esztendőben egy sor más állam is hadba lépett a Központi Hatalmak ellen (Kína, Kuba, Panama, Brazília, Nicaragua), ami egyre kevesebb kétséget hagyott afelől, hogy az antant javára dőltek el az erőviszonyok.

A román diplomácia 1918-ban sorsdöntő eredményeket ért el: november 7-én nyilvánosságra hozták az Amerikai Egyesült Államok november 5-i nyilatkozatát, amely szövetségesnek ismerte el Romániát és felkarolta a román nemzeti egység ügyét; november 8-án Alexandru Marghiloman kormányát lemondatták, és a hatalom Constantin Coandă tábornok kezébe került; november 10–11-i éjszakán a francia hadvezetés parancsot adott 146. és 210. ezredének a Dunán történő átkelésre Ruszcsuk és Giurgiu helységeknél; november 10-én Ferdinánd király kiadta az új mozgósítási parancsot, ugyanakkor ultimátumban szólította fel Mackensent Románia elhagyására.

A területi terjeszkedést szolgáló román politika opportunizmusára rámutatnak a korabeli olasz katonai jelentések is:

„Ausztria és Németország veresége után a központi hatalmak erői a fegyverszüneti szerződésnek megfelelően megkezdtek a román területek kiürítését. Amint a német csapatok megkezdtek a kivonulást, a román kormány minden igyekezetével azon volt (...), hogy megkezdje Erdély és Bukovina megszállását, valamint megerősítse Besszarábia okkupációját, amilyen gyorsan csak a hadseregtől telt.

Amint a katonai egységek a folyamatos mozgásítás nyomán megfelelően ütőképessé váltak, rögtön bevetették azokat a magyarok és a bolsevikok ellen.

Ily módon hamarosan kialakult az erdélyi front, három hadosztálllyal a Maros mentén; a bukovinai helyőrség, amely novemberben még csak egyetlen ezredből állt, 1919 márciusára a teljes 8. hadosztálllyá nőtt.”²⁵

3. Erdély megszállása 1918. november 10-től 1919. február 26-ig

A második román támadás Magyarország ellen 1918. november 7–10. között indult meg erdélyi területen. A román csapatok Gyergyótölgyes és Gyergyóholló–Borszék térségében folyamatosan zajló behatolásáról szóló első hivatalos jelentések csak november 12. délutánján futottak be Budapestre. November 13-án 30–60 fős román csapatok foglalták el Gyimesbükk és Csíkszentmárton magyar településeket. Ugyanaznap írták alá a belgrádi katonai egyezményt, és a magyar kormány azt az utasítást adta a határőrségnek, hogy ne tanúsítsanak ellenállást és kerüljék a tűzharcot a betolakodókkal. Tették ezt annak reményében, hogy a területsértő román provokáció megoldható lesz diplomáciai úton. A november 14-i katonai jelentések arról tájé-

koztatták a magyar kormányt, hogy újabb, egyre nagyobb létszámú – 40–100 fős – csapatok kelnek át az Ojtozi-szoroson, a Gyimesi- és a Tölgyesi-hágón. A kolozsvári helyi hatóságok november 14-én az antant beavatkozását kérték a román invázió ellen, de minden eredmény nélkül.

A megszállt területen a román katonai hatóságok egy sor ön-hatalmú, és gyakran atrocitássá fajuló intézkedést hoztak: elkobozták a magyar lakosok vagyontárgyait; mozgósították az erdélyi románokat; deportálták a nem-román anyanyelvű hadifoglyokat; felfüggesztették a magyar közhivatalok működését; a hivatalnokok fizetését elkobozták, a Ferdinánd román királyra fel nem esküdteket letartóztatták; Kolozsvárott tüzet nyitottak a békeesen felvonuló polgárokra és 900 000 korona hadisarc fizetésére kötelezték a várost; a lakosságot rendszerint éjszaka zaklatták, és botütéses, sokszor halálos áldozatokat követelő testi fenyítésekkel tartották rettegésben.²⁶

A megszállást kiterjedt román propagandahadjárat kísérte, amely hangoztatta, hogy a román hadsereget az 1918. október 27-én Aradon megalakult Román Nemzeti Tanács hívta be; Románia egyesíteni fogja az anyaországon kívül élő valamennyi román; a román hadsereg célja a népek szabadságának biztosítása és a gazdasági biztonság szavatolása a Dunától egészen a Tiszáig terjedő román területeken.²⁷

A Román Egyesülés Nemzeti Tanácsa már 1918 nyarán megalakult Párizsban, amelynek elnöke Take Ionescu volt. Miután a francia kormány október 12-én elismerte ezt a „mindenütt lakó románok egységéért” tevékenykedő szervezetet, Aradon is megalakult a Román Nemzeti Tanács, amely 1918. november 9-én Budapestre küldött ultimátumában megtalálhatók a később már megváltoztathatatlanul bizonyuló román politikai követelések előzményei. A népek önrendelkezési joga alapján és a közrend fenntartása érdekében az ultimátum követelte, Magyarország járuljon hozzá, hogy a végrehajtó hatalmat a Román Nemzeti Tanács kapja meg egész Erdélyben, valamint Torontál, Temes, Szörény, Krassó, Arad, Bihar, Szilágy, Szatmár, Máramaros, Csanád, Békés és Ugocsa megyékben. Az ultimátum követelte

továbbá, hogy a magyar kormány hivatalosan jelentse be a hatalomátadást és végül kifejezte az erdélyi románok határozott elszakadási vágyát. A magyar kormány tudtán kívül november 10-én a Tanács elküldte megbízottjait Iaşiba, hogy Románia azonnali beavatkozását kérje Erdélyben a „bolsevik veszély ellen”. Jászi Oszkár nemzetiségi miniszter november 13-án magyarokból, szászokból és svábokból álló delegációt küldött, majd maga is leutazott Aradra, hogy a Román Nemzeti Tanács szeparatista törekvései ellen megvédje az ország területi integritását és válaszul felajánlja a többnemzetiségű Erdély számára az autonómiát.

Jászi politikája a belgrádi fegyverszüneti egyezményen alapult, amelyet a katonai egyezménnyel együtt írtak alá, és amely garantálta a magyar közigazgatás fennmaradását az ország egész területén annak ellenére, hogy egyes részei az antant katonai erőinek megszállása alá kerültek. Válaszképpen az aradi Romanul, a Román Nemzeti Párt lapja, november 20-án közzétett egy kiáltványt a „világ népeihez”, önrendelkezési jogot követelve az erdélyi románoknak.

A budapesti kormány november 20-i ülésén hivatalosan állást foglalt a magyar területek önkényes román megszállása ellen és kinyilvánította, hogy Magyarország szigorúan betartja a belgrádi katonai egyezmény határozatait. Ugyanakkor semmit sem változott az a meglepően kétértelmű helyzet, miszerint a francia kormány *de facto* semmilyen jelentőséget nem tulajdonított annak a belgrádi katonai egyezménynek, amelyet magyar részről Linder Béla, Franchet d'Espèrey képviselőtében Henrys tábornok, valamint Mišić vajda írtak alá Belgrádban.²⁸

Félreérthetetlenül igazolja ezt Bonin Longare Párizsba helyezett olasz nagykövet 1918. november 18-i távirata Sonnino külügyminiszternek: *„A fegyverszünettel kapcsolatban Henri Berthelot bevallotta nekem, hogy Franchet d'Espèrey tábornok hibázott, amikor a Villa Giusti-féle fegyverszüneti egyezmény teljes szövegének késése miatt azt hitte, hogy saját maga is be-terjeszthet egy végrehajtási erővel bíró megállapodást. A francia kormány nullának tekinti a Henrys által aláírt egyezményt, és érvénye nem más, mint a helyi hatóságokkal de facto megkö-*

tött megállapodás a november 13-i fegyverszünet által szabályozott kérdések végrehajtására.”²⁹

Néhány nappal később, 1918. november 19-én Henrys tábornok összeállította a Vix vezérkari ezredes vezette, Budapestre küldendő 45 fős antant missziót, amelyben 12 francia és szerb tiszt is volt, de november 26-án, amikor Vix missziója elindult Budapestre, Clemenceau megváltozott álláspontja Franciaország magyarországi katonai beavatkozásáról jelentősen korlátozta a Vix-misszió cselekvési lehetőségeit Budapesten.³⁰

1918 utolsó két hónapjában a misszió, amelynek feladata a belgrádi egyezmény pontos végrehajtásának szavatolása lett volna, tehetetlenül szemlélte a román előrenyomulást. Képtelen volt megakadályozni Erdély megszállását, mivel az országban nem állomásoztak az akció megakadályozásához elegendő francia erők és a szövetségesek felhatalmazása is hiányzott.

A Miniszteri Fegyverszüneti Bizottság, amelyet a magyar kormány állított fel a Vix-küldöttséggel való együttműködésre november 21-én, jelentést tett minden magyar területen elkövetett román atrocitásról és agresszióról. A nagyhatalmi törekvésektől elvakult francia politika kétszínűségét bizonyítja, hogy a Magyarországgal fenntartott szoros kapcsolat ellenére hetekig hallgattak arról a megállapodásról, amelyben Franchet d’Espèrey november 17-én engedélyezte Romániának, hogy az antant „szövetségesének” minőségében elérje a belgrádi egyezményben kijelölt demarkációs vonalat.

Miután november 25-én a román csapatok elfoglalták Bor-székét és a megszállás kiterjedt a Maros völgyéig, november 28-án Marosvásárhelyen 5000 fő részvételével összeült a Székely Nemzeti Gyűlés, és a területi integritás megőrzéséért a magyar kormány segítségét kérte a nagyrészt már román megszállás alatt lévő Székelyföld felszabadításához.

A székely mozgalommal párhuzamosan Iaşiból küldött utasításra december 1-ére, Gyulafehérvárra összehívták az erdélyi románok Nemzeti Gyűlését is. A Budapesten tartózkodó Maniunak Jászi Oszkár miniszter garantálta, hogy a magyar kormány nem fogja megakadályozni a Gyűlést. A kormány még különvo-

natokat is bocsátott az Erdélyben élő románok rendelkezésére, hogy megkönnyítsék részvételüket a Gyűlésen, amely a román hadsereg „felügyelete és védelme” alatt állt. A Gyűlés 1228 résztvevője kimondta az erdélyi románok egyesülését a Román Királysággal és kijelölték az anyaországhoz csatolandó erdélyi területeket is. Kinevezték a Kormányzótanács (Consiliul Dirigent) 15 tagját, és haladéktalanul értesítették Ferdinánd királyt az unió kikiáltásáról. Az uniót december 24-én Románia törvényhozása alkotmányosnak nyilvánította. A bénult magyar politika, a Belgrádban kapott ígéretekben bízva, nem tett semmit az ország megvédése érdekében.

A román expanzionizmus kérdésében tanúsított kétszínű francia magatartást az is látványosan tükrözi, hogy a Vix-féle katonai küldöttség csak december 12-én közölte hivatalosan a magyar kormánnyal az új francia álláspontot. Eszerint: „Románia az antant hivatalosan elismert szövetségese és a Belgrádi Egyezményben meghatározott magyarországi stratégiai pontok megszállásában a román hadsereg bármelyik antant hatalommal egyenlő jogon vett részt.”³¹ A nyilatkozat egyértelművé kívánta tenni, hogy Magyarországnak nincs lehetősége semmilyen ellenállásra a román előrenyomulással szemben, amíg az nem lépi túl a demarkációs vonalat. Még jelentősebb volt az a parancs, amit Paul-Prosper Henrys tábornok adott Vix-nek: „A megszállás során nem kell különbséget tenni a stratégiai pontok és a teljes régió között.”³²

És valóban, a román előrenyomulás folytatódott, a november 13-án megállapított demarkációs vonalon túl is. Románia fő célja az volt, hogy a bukaresti titkos szerződésben kapott ígéretekben szereplő magyar területeket elfoglalja. E terv megvalósítását két körülmény is elősegítette:

– a Nagyszebenben megalakult kormányzótanács (Consiliul Dirigent) 1918. november vége felé informálta a Iaşiban működő román kormányt, hogy az erdélyi románok mindaddig nem nyilvánítják ki egyesülésüket Romániával, amíg nem állnak az anyaország katonai „védelme” alatt;

– e védelem garantálásának lehetőségét a kormány december 12-én kapta meg Berthelot tábornoktól, amikor ez utóbbi enge-

délezte a román hadsereg számára a Belgrádban megállapított fegyverszüneti vonal átlépését és a következő magyar helységek elfoglalását: Máramarossziget, Nagybánya, Szatmárnémeti, Nagykároly, Dés, Kolozsvár, Nagyvárad.

Berthelot – a dunai térség francia erőinek parancsnoka és a bukaresti Szövetséges Katonai Misszió koordinátora – eme önkényes lépéséről csak akkor tájékoztatta Párizst és főparancsnokát, amikor december 15-én már megkezdődött a román előrenyomulás, ami azonnali tiltakozásokat eredményezett. François Franchet d'Espèrey, a keleti szövetséges hadsereg főparancsnoka december 16-án táviratot küldött Berthelot-nak, amelyben rámutatott, hogy a tábornok akciója a Belgrádi Egyezmény megsértését jelentette. Vix december 15-től állandóan hangoztatta, hogy „a román hatóságok egyre nyilvánvalóbb felelőtlenséget tanúsítva, figyelmen kívül hagyták a párizsi legfelsőbb parancsnokság döntéseit, súlyosan kompromittálva Franciaország tekintélyét”.³³

A belgrádi egyezmény illetően megsértése és a magyar kormány passzivitása oda vezetett, hogy Marosvásárhely és Kolozsvár elfoglalása után ellenállási mozgalom tört ki a székely honvéd gyalogezredeknek a frontról visszatért, de – a román megszállás miatt – haza nem térhető tagjaiból és a nagyváradai 4. honvéd század részeiből alakult egységek között. Így jött létre a körülbelül 2000 főt számláló Székely Hadosztály, amely december 1-től Kolozsvárott – ha gyenge is, de elszánt – hadosztállyá szerveződött.³⁴

A román terjeszkedés következtében új demarkációs vonalat jelöltek ki.

1918. december 8-án a magyar kormány Apáthy Istvánt nevezte ki kelet-magyarországi főkormánybiztossá. Egyidejűleg, Románia katonai támogatásával, Nagyszebenben megkezdte működését az erdélyi Román Nemzeti Párt Kormányzótanácsa is, melynek elnöke Iuliu Maniu lett és magát a románok által megszállt Erdély ideiglenes kormányának tekintette.

Kolozsvár lakosai a román előrenyomulás fenyegetésének árnyékában nagygyűlést hívtak össze. December 22–24. között 40 000 ember jött össze a még el nem foglalt városban. Román

szocialisták, bánáti szászok, magyarok és székelyek együttesen jelentették ki: „a magyarországi népköztársasággal állami közösségben kívánunk élni. Az egységes és csonkítatlan Magyarország keretén belül követeljük minden itt élő nemzet számára a teljes jogegyenlőséget, szabadságot és önkormányzatot.”³⁵ De a román katonai parancsnokság december 24-én megszakította és feloszlatta a kolozsvári nagygyűlést.³⁶

A román kormány december 26-án hivatalosan is bejelentette Erdély és a Bánát egyesülését Romániával, jóllehet ezt semmiféle nyilatkozat nem előzte meg a szövetségesek részéről. A párizsi külügyminisztérium önkényesnek nyilvánította a román nyilatkozatot, rámutatva, hogy az „nemzetközi szempontból semmiféle következménnyel nem jár. Az annexiót, amelyet Románia egyoldalúan proklamál, csak a békeszerződés erősítheti meg.”³⁷

Miután a románok 1918 karácsonyára a Nagybánya–Kolozsvár vonalig hatoltak, Stephen Jean Marie Pichon francia külügyminiszter december 30-án az európai hatalmak tudomására hozta Románia új, „szövetségesi” státusát. Annak érdekében, hogy igazolja a román előrenyomulást és egyidejűleg megkísérelje annak megállítását – elkerülendő, hogy az egyre nagyobb magyar ellenállás miatt újabb front alakuljon ki. – Berthelot tábornok, Franchet d’Espèrey tudtán kívül, december 31-én megállapodott Apáthyval az új demarkációs vonalról, amely minden tekintetben hátrányos volt Magyarországnak számára. A Nagybánya–Kolozsvár–Déva vonalon 15 kilométer széles semleges övezetet kellett létrehozni. Ennek ellenére a románok, amint elfoglalták a Berthelot–Apáthy-vonalat, tovább nyomultak előre, nyugat felé. A román katonai vezetés felfüggesztette a magyar kormányhivatalok működését és az ellenállást tanúsító Európa-szerte ismert orvosprofesszor Apáthyt 1919. január 14-én letartóztatta.

Ezen események híre január 16. körül ért Budapestre. Ettől kezdve Magyarországon egyre erősödött az ország védelmi koncepciója az aktív politikában, ami rövidesen kormányválságot okozott.

1919. január 21–28. között a román előrenyomulás a Nagybánya–Zilah–Csucsá–Zámoly-vonalig jutott, míg a Berthelot–Apáthy-

féle semleges övezetet Franchet d'Espèrey csak január 27-én hagyta jóvá. Időközben, január 24-én Clemenceau felhívta Berthelot figyelmét arra, hogy mutakozzék óvatosabbnak és tárgyilagosabbnak a román területi követelésekkel szemben. Később, január 28-án Clemenceau végre határozott parancsot adott ki³⁸, amellyel egyrészt koordinálta Franchet d'Espèrey főparancsnoknak és Berthelot-nak, a dunai hadsereg parancsnokának a viszonyát, másrészt megtiltott minden olyan további katonai akciót, amely valamilyen módon befolyásolhatta volna az addig kialakult stratégiai *status quó*t, vagy megnehezíthette a január 18-án Párizsban összeült békekonferencia munkáját.

A békekonferencia legfőbb és közvetlen célja a katonai helyzet állandósítása volt a dunai térségben, a megkötendő béke feltételeinek rögzítése végett. A feladat nem volt könnyű, mert a belgrádi egyezmény miatt katonailag megbénított Magyarország teljesen ki volt szolgáltatva a csehszlovák és román expanziós törekvéseknek. A konferencia 1919. február 17-i ülésén Jules Laroche francia küldött felszólalásából kiderült, hogy a román erők, megsértve a korábbi egyezményeket, már jóval átlépték a számukra utoljára megállapított Nagybánya–Kolozsvár–Déva vonalat, és úgy tűnt, hogy a román kormány határozott szándéka eljutni a bukaresti titkos szerződésben megállapított vonalig.³⁹

A párizsi békekonferencia napirendjére került a román expanzió egy másik bonyolult problémája is, nevezetesen Besszarábia ügye. Az olasz katonai jelentések szerint: „*Besszarábia Nemzeti Tanácsa, mint a tartomány törvényes képvisellete már 1917-ben kihirdette az autonóm Köztársaság alkotmányát és nem sokkal később teljes függetlenségét Oroszországtól. 1918. április 9-én ugyanez a Tanács 83 szavazattal – 3 ellenében – megszavazta Besszarábia csatlakozását Romániához, azzal a feltétellel, hogy autonómiáját megőrizhesse; novemberben kérte és el is érte a román csapatok bevonulását a bolsevikokkal szembeni védekezés céljából, majd ezt követően lemondott autonómiájáról és alárendelte magát Romániának. A jelenlegi román kormányban Besszarábiát két miniszter képviseli, Pantelimon Halippae és Ion Incuteți.*”⁴⁰ Az itáliai békeküldöttség katonai

képviselőtének 1919. február 23-i jelentése ez ügyben ki is mondta, hogy az olasz kormány többé nem fogadhatta el „*érvényesnek az 1916. augusztus 17-i szerződés 4. cikkelyét. E szerződés ugyanis nem számolt az Orosz Birodalomhoz tartozó területekre vonatkozó román követelésekkel. Most viszont Románia anektálta egész Besszarábiát, azaz egy körülbelül 44 000 km²-es területet, két és fél millió lakossal. Ez megnehezíti annak feltételezését, hogy a mai román–magyar határt az 1916-ban kijelöltnek megfelelően kell megállapítani.*”⁴¹ Következésképpen: „*A román ügyekkel foglalkozó bizottság (amelynek feladata az új magyar–román határ vonalának tanulmányozása volt), aggodván a román előrenyomulás következtében esetlegesen kibukkanó fegyveres konfliktusok miatt, két vonal kijelölését javasolta a Legfelsőbb Haditanácsnak, amelyeket nem léphetett át a román, illetve a magyar hadsereg, és amelyek egy, a szövetséges egységek által megszállt, semleges övezetet határolnának.*”⁴²

Így született meg a békekonferencia 1919. február 26-i ülésén a döntés egy új demarkációs vonalról, amelyet Vix tábornok csak március 20-án ismertetett a magyar kormánnyal. A *Vix-jegyzék*⁴³ néven ismert dokumentum arra kötelezte Magyarországot, hogy vonja vissza hadseregét 100 kilométerre nyugatra a Szatmár–Arad-vonaltól, majdnem a Tiszáig.

A döntő többségében magyarok lakta Szatmárnémeti, Nagykároly, Nagyvárad és Arad így román fennhatóság alá került, és e városoktól nyugatra terült el a semleges terület, amelybe olyan magyar városok kerültek, mint Vásárosnamény, Debrecen, Gyoma, Hódmezővásárhely és Szeged.⁴⁴

A *Vix-jegyzék* a magyar külpolitika teljes kudarcát jelentette, amely az antanttal való együttműködéstől az ország bizonyos fokú belső és külső konszolidációját remélte. Az eredmények azonban egészen mások voltak – az ország területének folyamatos csonkítása, ismétlődő katonai támadások az állam szuverenitása ellen – és katasztrofális gazdasági, politikai, társadalmi helyzetbe juttatták az országot.

A Károlyi-kormány megoldásként a baloldalnak történő hatalomátadástól vélte a kül- és belpolitikai válság megoldását.

1919. március 21-én a Kommunisták Magyarországi Pártja és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt egyesült Magyarországi Szocialista Párt néven. Ugyanezen a napon mondott le a kormány és a Budapesti Munkástanács határozatot hozott a hatalom átvételéről.⁴⁵

1919. március 21-én kikiáltották a Tanácsköztársaságot, magalakult a központi végrehajtó hatalom, a Forradalmi Kormányzótanács és a Szocialista–Kommunista Munkások Magyarországi Pártjának vezetésével megkezdődött Magyarországon a proletárdiktatúra.

4. A Magyarország elleni intervenció, mint a bolsevizmus következménye a vatikáni források alapján

A vatikáni diplomácia egyre nagyobb figyelemmel kísérte a magyar belpolitikát, különösen az 1919. január 16-i, Budapesten lezajlott, rendkívüli jelentőségű egyházpolitikai eseményeket követően. Pietro Gasparri bíboros államtitkár Teodoro Valfrédi Bonzo bécsi nunciusnak adott március 23-i instrukciójában megemlíti, hogy *„Nem mulasztottam el értesíteni a Szentatyát január 22-i jelentésének tartalmáról, akit mélységes fájdalommal rendített meg az Ön által leírt magyarországi katolikus egyház állapota.”*⁴⁶

A Szentszéket nem kis mértékben aggasztotta a magyar püspöki kar szimpatizáns viszonya az őszirózsás forradalom köztársaságával és határozatlan állásfoglalása a katolikus autonómia kérdésében, valamint a Papi Tanács megalakulása Budapesten 1918. november 7-én, továbbá annak érdekvédelmi szervezete, és elnökének, Szalay Mátyásnak országos méretű társadalmi, egyházpolitikai aktivitása. Valfré jelentése szerint *„A Kormány*

teljesen figyelmen kívül hagyja az egyház hierarchiáját és csak egy bizonyos számú papsággal áll szóba, akik a szocialista elvek alapján szervezett csoportot képeznek, valamit elfogadják az új állapotokat. Ahogy hallom, ez az egyetlen egyházi szervezet, amelyet a Kormány elismer és amelynek az élelmiszerjegyeket kibocsátja. Majdnem valamennyi egyházi személy elhagyta a hivatalból előírt reverenda használatát és polgári módon öltözik."⁴⁷

XV. Benedek pápát (1914–1922) személy szerint is megdöbbentette a magyarországi Országos Papi Tanács megalakulása 5562 egyházi személy aktív részvételével, amely létrejöttének módjában, határozataiban és indítványában a keresztény Európában egyedülálló, radikálisan szociális jellegű, egyházi bázismozgalmat jelentett. A pápa a következő jelentést kapta kézhez a magyarországi klérus baloldalinak minősített szociális megmozdulásairól:

„Papi Tanács Magyarországon.

A magyarországi klérus egy Nemzeti Tanácsot alapított meg január 16-án az ország papjainak részvételével Budapesten, amely gyűlés alapvető és konkrét pontjai: a szemináriumok reformja; az alsó klérus anyagi helyzetének rendezése; az egyházi személyek nyugdíjkérdésének megoldása és betegesélyezési alapítvány létrehozása; önálló egyházmegye létesítése Budapest székhellyel; a magyar nyelv használati joga a liturgiában; egyházmegyei zsinatok szükségessége öt évenként; egyházmegyei autonómia; a kanonoki javadalmak reformja; a breviárium időszerűsítése; pápai Nunciatura létesítése Budapesten; egyházi rangok, privilégiumok, valamint az azok okozta diszkriminatív jelenségek felszámolása; alapítvány létesítése az új katolikus sajtó megjelenítésére; a civil öltözet használati joga az egyháziak számára és a reverenda kizárólag liturgikus használatának a bevezetése; az egyházi cenzúra mérsékelése és érvénytelenítése a profán irodalom terén; a cölibátus általánosan kötelező jellegének megszüntetése."⁴⁸

Jóllehet, Valfré nuncius az alsó papságot képviselni szándékozó Papi Tanács tevékenységét „valóságos egyházi forradalomnak” minősítette, de ugyanakkor, a jelenség okára utalva, kötelességének érezte tárgyilagos leírást adni az egyszer pozícióba

került magyar felső klérus magatartásáról, egyházi bázisától elkülönülő életviteléről és „*a magyar püspöki kar tevékenységének elégtelenségéről. A szóban forgó papságon látszik, hogy teljesen magára hagyatott. Ez az egyházi réteg ma, egyre fokozottabban érzi a püspökkel való bensőséges kapcsolat szükségét, amely bizalmas viszony hiánya a klérus és a püspökök között mindig is hírhedt volt Magyarországon, ahol a püspök figurája a megközelíthetetlen, a hatalmasok és a politika szolgálatában álló feudális úréhoz hasonlított.*”⁴⁹

Önálló magyarországi Nunciatúra hiányában a magyar egyházpolitikai ügyeket a Bécsben székelő szentszéki megbízott intézte. Valfré nuncius március 24-én számolt be a Vatikán államtitkárának, Gasparri bíborosnak a Károlyi-kormány lemondásáról és a Kun Béla vezette proletárdiktatúra hatalomra jutásáról.

„316. sz. távirat

A Magyar Köztársaság miniszterelnöke és vele együtt az egész minisztertanács lemondott, miután értesült a Legfelsőbb Béketanács döntéséről, amelynek értelmében folytatódott Magyarország katonai megszállása. A belpolitika súlyos válságon ment át és fennállt az anarchia veszélye. A lemondó kormány közzétett egy nyilatkozatot, hogy a hatalmat átadja a proletariátus kezébe, tekintettel magyar területek idegen katonai erők elfoglalásával járó és az államot súlyosan érintő tragikus következményekre.

A lemondási gesztusnak és a hatalom átadásának a kormány igyekezett patriotikus színezetet adni.”⁵⁰

A nuncius tehát a kormány lemondásának fő okát a Vix-jegyzék Magyarországra vonatkozó tragikus stratégiai és politikai következményeiben látta, de az egy nappal későbbi, 15483. számú jelentésében nem mulasztotta el Károlyinak tulajdonítani a felelősséget és a szerinte tőle megszokott meggondolatlanságnak magyarázni az eseményeket: „*Károlyi erre a súlyos döntésre ugyanolyan könnyelműen szánta el magát, mint amilyen felelőtlen meggondolatlansággal járult hozzá az őszirózsás forradalom kirobbanásához az elmúlt év novemberében.*”⁵¹

A kommunizmus hatalomra jutása után a Szentszék Gasparri vatikáni államtitkárnak Csernoch János⁵² bíboros primáshoz in-

tézett „minutá”-jában foglalt állást első ízben a magyar társadalmi és egyházpolitikai kérdésekről. Ez alkalommal a vatikáni diplomácia határozott állásfoglalását fejezte ki egyrészt a népek önrendelkezési jogának védelmében, másrészt az alkotmányosan hatalomra került kormányok törvényességének elismerésében. A dokumentum külön hangsúlyozza, hogy a püspöki testület is vegye tudomásul a Szentszék ama diplomáciai készségét, amely nyitott a kapcsolatfelvételre minden erre formálisan igényt tartó és törvényesen megalakult kormánnyal, utalva itt Kun Béla kommunista kabinetjére is.⁵³

Sőt, a Vatikán Államtitkársága március 24-én határozott utasítást adott Valfré bécsi nunciának: *„Közlöm Önnel a Szentatya óhaját, miszerint Excellenciád azonnal gondoskodjon a budapesti Nunciatura formális felállításáról, valamint az ezzel járó ügyek intézéséről, tekintve, hogy a Károlyi-kormány bukása nem okozott lényeges változást az üggyel kapcsolatban a Szentatya korábbi szándékát illetően.”*⁵⁴

A Szentszéknek ez a mai napig megdöbbentő politikai készsége a bolsevikok által deklarált ama kormányrendelet – ma szinte nevetségesnek tűnő – idealizálásán alapult, amellyel a Tanácsköztársaság az államot az egyháztól szétválasztotta és amittől a Vatikán a főkegyúri joggal való visszaélések megszűnését várta: *„Tekintve, hogy az állam és az egyház szétválasztását maga a Tanácsköztársaság akarta kihirdetni, arra enged következtetni, hogy az egyház tetszés szerint nevezheti ki püspökeit. Úgy tűnik tehát, hogy előnyös lenne a pillanatnyi helyzetet kihasználni.”*⁵⁵ Az események azonban hamarosan rádöbentették a Szentszékét arra, hogy a proletárdiktatúrától ténylegesen mit várhatott.⁵⁶

A bolsevik rezsim törvényességének elismerésére célzó, ismételt utalás található Gasparri bíborosnak Valfréhez intézett április 21-i instrukciójában: *„Azzal, hogy Károlyi ténylegesen átadta a hatalmat a Tanácsköztársaságnak, ez utóbbit most az alkotmányos hatalom képviselőjének kell tekinteni.”*⁵¹

Valfré jelentésében a Kun Béla-féle bolsevik kormány *„30 népbiztosból áll, akik közül 24 a zsidó és 6 a keresztény. Ezek-*

nek első teendőjük volt, hogy az orosz szovjetekkel felvegyék a kapcsolatot, akik viszont magyarázatot követeltek a magyar bolsevik vezetők politikai nézeteinek ortodoxiáját illetően.”⁵⁸ A nunciusz szerint az orosz kommunistáknak ezt a bizalmatlanságát a magyar bolsevikok kezdetben nacionalistának és patriotikusnak tűnő magatartása okozta. Kun kormánya pontosan ezért igyekezett a későbbiekben Lenin bizalmát megnyerni a „szélsőséges orosz kommunisták ideológiáját tükröző, bolsevik előjelű szociális és jogi kormányrendeletekkel.”⁵⁹

A magyar bolsevizmus nemzetközi veszélyét Valfré ama összekötő szerepében látta, amelynek lehetőségéről maga a bécsi német nagykövet értesítette egy telefonbeszélgetés során, aki nyíltan kifejezte, hogy „amennyiben az antant túlzottan kemény békefeltételeket akar Németországra kényszeríteni, ez szövetséget fog kötni az orosz bolsevizmussal.”⁶⁰ Ebben az esetben pedig az orosz elvtársaikhoz hű magyar bolsevikok szükség-szerűen kulcsszerepet kaptak volna a kommunizmus európai expanziójában.

A közép-európai társadalmi változások reális szemlélete és a kommunizmus egyes országokban való hatalomra jutásának kész tényként történő elfogadása a Szentszék részéről nem jelentett mást, mint a tőle évszázadokon át megszokott „reálpolitika” folytatását. A Szentszék ugyanis mindig következetesen kereste azon *modus vivendi* diplomáciai kiépítését a nemzetközileg elismert, törvényes és alkotmányos kormányokkal, amely a legalkalmasabbnak látszott az illető országban lévő katolikus egyház további tevékenységének biztosítása érdekében.⁶¹

Valfré április 15-én hívta fel a Szentszék figyelmét első ízben a Magyarország elleni katonai beavatkozás szükségességére, kifejezve meggyőződését, hogy „a bolsevik rezsim uralmától való megszabadulás egyetlen reménye az országnak az antant által történő katonai megszállása.”⁶² Hogy ez a katonai intervenció már javában folyamatban volt az antant jóváhagyásával, arról a Szentszéknek pontos tudomása volt: „Magyarország megszállásában hárman vesznek részt: a románok, a szerbek és a cseh-

szlovákok, ez rövidesen az ország teljes stratégiai blokádját eredményezheti”.⁶³

A szentszéki megfigyelő ezekben a napokban a bolsevizmus elleni harc sikeres kimenetelét vélte biztosítottnak a románok és csehszlovákok intervenciójában: „Azzal a reménnyel élhetünk, hogy a magyarországi bolsevizmus uralma a végét járja. A románok ugyanis minden különösebb nehézség nélkül nyomulnak előre és az őket ünneplő magyar nép bennük látja a korábbi zsarnokoktól való megszabadítóját.”⁶⁴ Az egyre intenzívebb román és csehszlovák katonai intervenció eredményeitől megnyugodva, de a vörös domíniumtól tartva, maga Gasparri bíboros-államtitkár is arról tájékoztatta Valfrét május 9-én, hogy „a magyar egyházi és politikai események fájdalommal töltötték el a Szentatyát, (...), de tekintettel a helyzet fokozott javulására, a Szentatya pillanatnyilag nem lát tanácsosnak semmiféle konkrét lépést.”⁶⁵

Az a tény viszont ekkor még elkerülte a reálpolitikus szentszéki diplomácia figyelmét, hogy a bolsevizmustól a román és csehszlovák katonai intervenció révén történő megszabadulás egyáltalán nem az ország számára jelentette a „helyzet javulását”, hanem a térségben érdekelt nagyhatalmoknak adott csupán alkalmat, hogy teljesíteni tudják a környező, alakuló félben lévő „nemzetállamok” nacionalizmusának már korábban bejelentett követeléseit, és módot találjanak azok későbbi törvényesítésére, ezúttal viszont a népek önrendelkezési jogának figyelembe vétele nélkül.

II.

Románia intervenciója és Budapest megszállása

A magyarországi bolsevizmus tovább táplálta a csehszlovák, jugoszláv és román bizottságok expanzionista igényeit, amelyeket az öt nagyhatalom – Egyesült Államok, Anglia, Franciaország, Olaszország és Japán – képviselőiből álló Legfelsőbb Béketanács elé terjesztettek. A bolsevizmus terjedése ellen elsősorban a francia politikusok akarták megvédeni Európát, a következő három megfontolás miatt: elsőként, hogy megakadályozzák Oroszország és Németország forradalmi mozgalmainak esetleges egyesülését, mivel ez az európai francia hegemonia államának szertefoszlását jelentette volna; a második a forradalmi Oroszországban beruházott hatalmas francia tőke elvesztésének emlékezetes tapasztalata volt; és végül az Európa-szerre jelentkező antibolsevizmus. Ez utóbbi jogosnak tüntette fel és minden eszközzel bátorította a román és a csehszlovák katonai beavatkozást a kommunista Magyarországgal szemben, jól leplezve az adandó alkalmat ezek területi követeléseinek kielégítésére. Így a bolsevizmussal szemben történő fellépés – amely viszont később jelentős változáson ment át a Szovjetunióval 1941-ben létrejött szoros szövetségi viszony idején – igen hatásos fegyverré vált Ausztria⁶⁶ és Magyarország térségbeli egyeduralmának végleges megsemmisítésére.

A Tanácsköztársaság nemzetközi helyzete és külpolitikája egyaránt katasztrofális volt. A hatalomátadás során – amely nem kifejezetten a *fair play* szabályai szerint történt –, a népköztársaság ideiglenes elnöke, Károlyi, előmozdította az elképzelése szerint szociáldemokrata kormány hatalomra jutását, nem akadályozta az ország új vezetőinek erőfeszítését, hogy megszerezzék Szovjet-Oroszország ideológiai támogatását és hogy stratégiai együttműködést alakítsanak ki vele a jelentős katonai

támogatás reményében, de mindez csak további tragédiák forrását jelentette.⁶⁷

Szem előtt kell tartani azonban azokat a körülményeket is, amelyek meghatározták a Tanácsköztársaság külpolitikájának mozgásterét. A Vix-jegyzék elutasítása és a Berinkey-kormány lemondása után, az 1919. március 21-én született új állam nem volt mentes a honvédelem, azaz az antantellenesség jegyétől, világforradalmat hirdetett, ugyanakkor elzárt volt a külvilágtól, és nem rendelkezett sem információkkal, sem diplomáciai testülettel. Nem volt kapcsolata más országokkal, de még a Szovjet-Oroszországgal és Ausztriával *de facto* meglévő összeköttetéseket sem lehetett formális diplomáciai kapcsolatnak tekinteni. Ugyanakkor az ország elleni gazdasági blokád szilárd volt és a bolsevik kormánynak számolnia kellett Csehszlovákia és Románia – már előkészületben lévő – katonai beavatkozásának fenyegető veszélyével.⁶⁸

1. Tárgyalások a Tanácsköztársasággal

A hatalmi vákuumban kormányzati pozícióba került szocialista vezetőknek tudomásul kellett venniük, hogy hadiállapotba kerültek a világháború győzteseivel, és kezdetben meg voltak győződve arról is, hogy a Tanácsköztársaságnak időt kell nyernie a bel- és a külpolitikai helyzet megszilárdulásáig. Kun Béla külügyi népbiztos 1919. március 24-én átadta feljegyzését Livio Borghese hercegnek, Olaszország budapesti képviselőjének, amelyben tárgyalásokat kezdeményezett a Belgrádi Katonai Egyezmény alapján.⁶⁹ Ugyanezt a nyilatkozatot – az antanttal folytatandó tárgyalási javaslatként – eljuttatták a még Budapesten tartózkodó Vix-delegációnak is. Amikor Borghese továbbította a nyilatkozatot a békekonferenciához, Vix meg volt győződve arról, hogy a Károlyi hibájából hatalomra jutott kommunista

domináns magyar kormányt az antantnak figyelmen kívül kell hagynia és el kell szigetelnie. Egyetértett ezzel az elképzeléssel Paul de Lobit francia tábornok is, aki válaszképpen – Szerbia segítségével – a Tanácsköztársaság elleni katonai beavatkozás előkészítéséhez látott hozzá, Szeged–Arad–Temesvár–Nagykiskinda vonalán.

A tervezett intervenció előkészületei megakadtak Kun Béla küldötte, Róth Ottó belgrádi megjelenésekor. Róth március 26-án egy újabb, az első jegyzék szövegétől eltérő ajánlatot nyújtott át a francia katonai bizottságnak. Róthot felhatalmazták annak bejelentésére, hogy a magyar állam – bizonyos körülmények között – hajlandó lenne további áldozatokat hozni.⁷⁰

A belgrádi tárgyalások Párizsban semmilyen hatást nem keltek. Ennek az volt az oka, hogy a tárgyalásokról szóló hírek még nem érkeztek meg, amikor Vittorio Emanuele Orlando olasz miniszterelnök a konferencia asztalára tette a Borghese által hozott előző magyar jegyzéket. A Konferencia – a francia tiltakozás ellenére – április 2-án úgy döntött, hogy Ian Christian Smuts dél-afrikai tábornokot elküldi, hogy tárgyaljon Kun Bélával. Smuts felhatalmazása csak a semleges övezet határainak át-helyezésére szólt és Magyarország keleti határának eme övezetben kellett volna húzódnia.

Az antant küldöttének budapesti villámlátogatása fontos lépés volt a Tanácsköztársaság elismerése felé. Ennek ellenére a tárgyalások végén Smuts olyan jegyzéket kapott kézhez, amely visszautasította ajánlatait. A visszautasítás okáról Garbai Sándor külügyi népbiztos április 6-i jelentése számol be. Garbai ismertette Smuts javaslatát, majd megállapította, hogy „a székelyek nem fogadnák el ezt a megoldást”, így a kormány sem fogadhatja el. A magyar ellenjavaslat szerint a románoknak vissza kellett volna vonulniuk a novemberi vonal mögé, azaz oda, ahol a Székely Hadosztály mint pillanatnyilag az egyetlen használható katonai erő, készen állt és képes volt ellátni a védelem feladatát.⁷¹

Ez az állásfoglalás azonban nem volt összhangban a néhány nappal korábban Belgrádban bemutatott Kun Béla-féle jegyzékkel. Ennek oka egyrészt a bolsevik kormány egységének hiánya

volt – ami megkérdőjelezte a végrehajtó hatalom fő tisztviselőinek politikai összetartását –, másrészt az, hogy az 1918. november 13-i demarkációs vonal elfogadása nem elégítette ki a Székely Katonai Bizottságot, amely időközben egyoldalú biztosítékokat kapott a Kormányzótanácstól: „szent kötelességünknek tartjuk visszajuttatni a székelyeknek saját földjüket”.⁷²

Ami a tárgyalások menetét illeti a kérdéses időszakban, a magyar kommunista vezetők csak napok kérdésének tekintették a szociáldemokraták és a kommunisták egyesülését Ausztriában, valamint a Tanácsköztársaság március végi kikiáltását. Március 25–27-től a két kormány között konzultációk folytak, amelyeket a magyarok ígéretesnek tartottak. Ám nemcsak, hogy nem ment végbe a döntő fordulat, de az is egyértelművé vált, hogy Ausztriában a szélsőbaloldali politikai erők nem voltak elég szervezettek ahhoz, hogy a maguk javára befolyásolják a domináns polgári demokratákat. A két ország fokozatosan romló kapcsolatai ellenére is nyitva maradt azonban a határ, és az osztrák kormány továbbra is késznek mutatkozott politikai menedéket nyújtani a magyar kommunistáknak szükség esetén.

Április elején a magyar bolsevikok még bíztak Szovjet-Oroszország Vörös Hadseregének sikereiben, amely Kamenyec-Podolszknál 150 km-re közelítette meg a magyar határt. Április 1-én Kun Béla javaslatot tett a koalíciós kormány vezette Ukrán Szocialista Köztársaság autonómiájának elismerésére és felvette a magyar, ukrán és szovjet-orosz köztársaságok szövetségének lehetőségét. Ezt az ötletet – valószínűleg a koalíciós kormány miatt – a szovjet vezetés nem fogadta el.

Smuts budapesti küldetésének sikertelensége után a Tanácsköztársaság nemzetközi helyzete egyre bizonytalanabbá vált. A Nyugat ellenszenvé a vörös Magyarországgal szemben egyértelmű volt, még akkor is, ha Franchet d'Espèrey csehszlovák, román és jugoszláv együttműködésen alapuló intervenciós terve meghiúsult, mert a jugoszlávok semlegesnek nyilvánították magukat. Április 10-én Görögország és Lengyelország is ellenséges álláspontot foglalt el Magyarországgal szemben, ami az

azonnali beavatkozás lehetőségét jelentette. Valójában Románia volt igazán elszánt arra, hogy az intervenciót végrehajtsa.

Annak érdekében, hogy Románia stratégiai pozíciója garantált legyen a keleti fronton, Franchet d'Espèrey kiűrtette Odesszát, és a szövetséges erőket – mintegy 30000 embert – a románok által elfoglalt Besszarábia védelmére vezényelte. Ezzel a művelettel, amely április 6-án fejeződött be, Franciaország közvetve lehetőséget adott Romániának a katonai beavatkozásra. Clemenceau azonban minden lehetőséget elkövetett annak érdekében, hogy Franciaország közvetlenül ne vegyen részt a Magyarország elleni beavatkozásban. Nem akart semmilyen hivatalos felszólítást intézni sem Csehszlovákiához, sem Romániához, nehogy lekötölelje magát. A francia diplomácia tisztában volt azzal is, hogy a kedvező helyzet és a visszatartó erő hiánya miatt⁷³ az utóbbi két ország úgyis érvényesíteni fogja területi követeléseit.

2. Katonai intervenciók Magyarország ellen 1919. április 16-tól május 21-ig

Peano tábornok, az olasz katonai misszió romániai vezetője 1919. január 27-én tájékoztatta miniszterelnökét: *„Ma elrendeltek a mozgósítást. További hadosztályokat állítanak fel. Az a cél, hogy elegendő erőt gyűjtsenek össze Bukovina, Erdély és a Bánát elfoglalásához a román lakosság védelme érdekében, a bolsevikokkal és a partizánokkal szemben.*”⁷⁴

Románia nem csak azért volt hajlandó a kommunizmus katonai leverésének egyik főszereplőjévé válni, mert ezzel lehetségesé nyílt az ország területének számottevő gyarapítására – elsősorban Besszarábia, Bukovina, Erdély, Bánát bekebelezésével hanem mert forradalmi mozgalmakkal szemben meg kívánta védeni az alkotmányos monarchia létét, a Hohenzollern-Sigmaringen uralkodóház trónját és a hatalmon lévő kormányt.⁷⁵

A román antibolsevizmus részletes leírását találjuk az olasz béke delegáció „*Románia politikai és gazdasági helyzetéről*” szóló jelentésében:

„A lakosság többségét alkotó paraszti tömegek primitív életkörülményei; a legfontosabb központokban már korábban létrejött munkásszervezetek tevékenységének megindulása; a nyomorúság, amelyben az ország hánykódik, mind elősegítették a kommunista eszmék gyors terjedését. 1918 novemberében Calăfăban, Călăraşban, Turnu Măgureleében, Mangaliában német agitátorok által kiprovokált forradalmi kísérletek voltak. Az agitátoroknak az volt a céljuk, hogy kikiáltsák a köztársaságot. A mozgolódásokat azonnal leverték. Január 25–26-án Bukarestben véres zavargások törtek ki, amelyekben valószínűleg a helyőrség katonái is részt vettek.

Ezt a felkelést is elfojtották. Február közepén vasutasok és munkások újabb megmozdulásokat szerveztek, amelyeknek már nagyobb visszhangja volt. Brătianu kormányfő kihirdette a rendkívüli állapotot és a mozgalmakat kegyetlenül leverték, tömeges kivégzések és bebörtönzések követték az eseményeket.

A kommunista rendszer magyarországi hatalomra jutása után valós és félelmet keltő fenyegetéssé vált a bolsevik mozgalom kiterjedése Romániára is, aminek valószínűségét csak növelte az ország rendkívül lehangoló társadalmi és gazdasági állapota.”⁷⁶

A forrás ugyancsak részletesen írja le az ország katasztrófa-
lis gazdasági és társadalmi helyzetét: *„A mezők feldúltak, a rak-
tárak üresek, a vasúti járműveknek szinte nyoma sincs; kevés a
ló, az igavonó állat. A legsúlyosabb válságban a közlekedés van,
ami lassúvá és akadozóvá teszi az élelmiszerek elosztását. Az
élelmiszertartalékok majdnem kifogytak, ezért az alapvető lét-
szükségleti cikkek ára többszöröse a nyugati országokban érvé-
nyes áraknak.”⁷⁷*

E rendkívül súlyos társadalmi, gazdasági problémák megoldására Románia a katonai agressziót választotta. Miután „*a szövetséges hatalmak megfelelő intézkedéseket hoztak a Dnyeszter frontján, és április elején a besszarábiai román csapatokat meg-*

erősítették más román egységekkel, három francia, két görög és egy lengyel hadosztállal, (...) 1919. április 16-án Mărdărescu különleges hadteste, amely két gyalogos és két vadász hadosztályból, egy lovas hadosztályból, egy vegyes különítményből (egy lovasdandár és egy gyalogosezred) és két, Erdélyben nemrég felállított, tüzérség nélküli gyalogos hadosztályból állt, mozgásba lendült azzal a szándékkal, hogy a megszállt területet a semleges övezet keleti határáig terjessze ki. A szövetségesek hallgatólagos hozzájárulásával történő román előrenyomulás csupán szórványos ellenállásba ütközött és május 10-én a románok a Tisza bal partjára érkeztek.⁷⁸ „A Székely Hadosztály megadta magát; a románok foglyul ejtettek 5235 katonát, köztük 483 tisztet és 42 db tüzérségi ágyút zsákmányoltak.”⁷⁹

Az okok közül, amelyek az ellenállás megszüntetésére és megadásra készítették a 8–10 000 fős Székely Hadosztályt április 26-án 13.00 órakor – jóllehet a kivált Székely Dandár folytatta az ellenállást –, a következőket kell kiemelni: Kun politikai irányvonala nem ragaszkodott a területi integritáshoz, kétségessé téve ezáltal Székelyföld felszabadítását a román uralom alól; a székelyek politikailag szembeszegültek a kommunizmussal, amit a Bécsben és Aradon már szervezés alatt álló, egyre erősödő antibolsevista katonai erők is támogattak és végül Clemenceau április 14-i kétértelmű parancsa, amely lehetővé tette a magyar fegyveres erők számára a dezertálást és egy ellenforradalmi hadtest felállítását a francia vonalak mögött, és nem utolsósorban, hogy Constantin Prezan román tábornok titkos megadási feltételeket ajánlott Kratochwill Károly ezredesnek, a székelyek parancsnokának, aki április 25-én napiparancsban tette lehetővé katonáinak a megadás vagy a harc folytatása közti választást.⁸⁰

A két francia tábornok, Berthelot és Franchet d’Espèrey, már április 11-én tájékoztatta a párizsi Legfelsőbb Haditanácsot (*Conseil Supérieur de Guerre*), hogy a románoknak határozott szándékában áll előrenyomulni a békekonferencia által 1919. február 26-án kijelölt új demarkációs vonalig. A Haditanács mindvégig jól volt informálva „a 21-i helyzetről érkezett legújabb hírek alapján, miszerint a románok még aznap részben át-

lépték a semleges övezet keleti határát is. Tehát fennáll annak a veszélye, hogy nemcsak a nekik ítelt területeket foglalják el, hanem olyan helységeket is, amelyeket a konferencia határozatai alapján ideiglenesen a szövetséges erőknek kellett volna megszállni. Április 21-én a románok 39 000 emberrel elérték a Nagyszőlős–Érmihályfalva–Nagyléta–Hosszúaszó–Borosjenő–Világos-vonalat. A mozgósított csapatok teljes létszáma (a nemrég felállított két hadosztályt leszámítva) 91 000 fő.”⁸¹

Franchet d’Espèrey április 25-én közölte Párizssal Románia szándékát a demarkációs vonal megsértésére, hangsúlyozva az ezzel járó stratégiai előnyt is, azaz a magyar és orosz bolsevizmus egymástól történő elszigetelését. Jelentése még meg sem érkezhett, amikor Constantinu Coandă román tábornok április 26-án személyesen jelentette Alby francia vezérkari parancsnoknak a Magyarország belseje felé irányuló támadás tervének részleteit, amit a valóságban már a végre is hajtottak a román csapatok Csap elfoglalásával.⁸²

A Magyarország szíve felé tartó, a Tiszáig hatoló román előrenyomulás eltérő reakciókat váltott ki a szövetségesekből. Wilson ellenezte a Négyek Tanácsában, míg Clemenceau és Lloyd George számonkérő tárgyalásokat javasoltak Brătianuval. Franciaország 1919 áprilisában és májusában *expressis verbis* támogatta a román offenzívát, még ha szigorúan óvakodott is attól, hogy a betolakodókat Budapest megszállására buzdítsa; az amerikaiak viszont, mint arra már korábban utaltunk, vétót emeltek az önkényes, a Haditanács által jóvá nem hagyott terjeszkedés ellen, de a befejezett tények láttán teljes hallgatásba burkolóztak; Anglia továbbra is a békés megoldást szorgalmazta, és egyidejűleg igyekezett biztosítani a román invázió számára a megfelelő anyagi körülményeket; Olaszország – csalódva az antant Londonban tett és be nem tartott ígéreteiben – egészen sajátos politikát folytatott, és Franciaországtól függetlenül kapcsolatot tartott fenn a vörös Magyarországgal.⁸³

Olaszországnak az erdélyi kérdést és a magyar–olasz kapcsolatokat érintő állásfoglalása Roberto Segré tábornok 1919. november 7-i jelentésében fogalmazódott meg: „*Miután 1919.*

május 16-án, a kommunista rezsim idején a Budapesti Misszió élére került – és igen gyakran megszakadt velem a kapcsolata a Budapest és Bécs közötti áldatlan távközlési állapotok miatt – Romanelli alezredes az antant egyetlen képviselője volt az ottani kommunista kormánynál, hatékony és megfontolt tevékenységével megerősítette Olaszország hagyományosan humánus hírnevét. A háborús konfliktus befejeztével Olaszországot újfajta színezetben tüntette fel Magyarországon, sikeresen folytatva elődei, Pentimalli őrnagy és Murari ezredes munkáját. E tevékenysége a Kun Béla-kormányhoz június 26-án intézett, közismert felszólításában érte el csúcspontját és nyugodtan mondhatjuk, hogy azon terv megvalósításának a kezdetét jelentette, amelyet budapesti misszióink feladatának tekintettem. Ez a kommunista rezsimnek a liberális szocialista rendszerbe való békés átmenetét kívánta elősegíteni, amikor a román invázió szemlátomást megsemmisítette e munka eredményeit. Jóllehet, pontosan ez a munka segítette elő magát az inváziót. Ekkor Romanelli alezredes jóval ellenségesebb magatartást tanúsított a románokkal szemben, mint ami politikánkkal összeegyeztethető lett volna; megemlítve azokat az igen éles hangú utasításokat is, amelyeket Romanelli alezredes intézett augusztus elején a románokhoz az antant más képviselőivel együtt. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy egyfelől nem álltak rendelkezésre megfelelő irányelvek az adott kérdésben, másfelől a románoktól megszokott eljárás Magyarországgal szemben közismerten kegyetlen volt. Mindenesetre néhány parancsom mérsékeltebbé tette Romanelli e tevékenységét. 1919. augusztus közepe után a budapesti küldöttség Mombelli vezérőrnagy irányítása alá került.”⁸⁴

Erőszakos volt az 1918. október 28-án létrejött Csehszlovák Köztársaság is, amely Magyarország felosztását a szlávok, Európa, valamint az emberiség érdekében szorgalmazta.⁸⁵ Eduard Beneš és Tomáš Garrigue Masaryk párizsi emigráns csoportja már 1915. november 15-i nyilatkozatában megfogalmazta a Cseh Külföldi Bizottság nevében az önálló csehszlovák állam programját, majd 1916 márciusában megalakították Párizsban a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot. Beneš a hírhedt *Détruisez l'Aut-*

riche–Hongrie!, Párizsban 1916-ban megjelent politikai röpiratában a „közép-európai elnyomók bandájának” oszlopos tagjaként emlegette a magyarokat.⁸⁶ Beneš a londoni Times 1918. november 6-i számában pedig arra hívta fel az antant figyelmét, hogy a magyarországi bolsevizmus fenyegető veszélyét egyedül a csehek tudják elhárítani a Felvidék katonai megszállásával.⁸⁷

A Szlovák Nemzeti Tanács a jól informált Milan Hodža javaslatára 1918. október 30-án kinyilvánította Turócszentmártonban a szlovák nép elszakadását az Osztrák–Magyar Monarchiától, és bejelentette csatlakozását Csehszlovákiához. E nyilatkozat természetesen nem jelentette a közigazgatásilag Magyarországhoz tartozó területek elszakadásának azonnali nemzetközi jogi elismerését, sem pedig a kormányzati hatalom változását a nyilatkozat érintette területeken, tekintve, hogy „*az 1918. november 13-i belgrádi fegyverszüneti megállapodás csak a keleti fronton jelölt ki demarkációs vonalat; másutt a demarkációs vonalak továbbra is egybe estek Magyarország háború előtti határaival. E helyzet ellen, és Szlovákia teljes kiűritése érdekében, a prágai kormány tiltakozott 1918 végén. A francia kormányhoz intézett egyik jegyzékében Cseh-Szlovákia konkrét javaslatokat terjesztett elő Cseh-Szlovákia és Magyarország közötti fegyverszüneti vonal kijelölésére.*”⁸⁸

Hodža és Barta Albert magyar védelmi miniszter 1918. december 6-án állapodtak meg egy demarkációs vonalban, amelyet a Párizsi Legfelsőbb Haditanács érvénytelennek nyilvánított és december 23-án egy másik demarkációs vonalat jelölt ki, az előzőtől délebbre.⁸⁹ Az új Cseh-Szlovák államnak juttatott területeket a magyar erők 1919. január végén ürítették ki.

Annak ellenére azonban, hogy Cseh-Szlovákiának birtokában volt már a Franchet d’Espèrey által 1918. december 23-án kijelölt demarkációs vonallal Magyarországtól elcsatolt teljes többségében szlovák lakosságú régió, az új szomszéd további területekre tartott igényt és elsősorban a Mátrától délre fekvő magyar többségű területekre vetett szemet, köztük Salgótarján, Ózd és Miskolc ipari, kohászati központjaira, valamint a stratég-

giailag fontos, kárpátaljai területekre⁹⁰, amelyeket az előrenyomuló román hadsereg megszállása fenyegetett.

A cseh politikusok azon mesterkedése, hogy rábírók a francia külügyminisztériumot a szlovák etnikummal⁹¹ kapcsolatos álláspontjának megváltoztatására és ezzel a Magyarországgal kötött fegyverszünet megsértésére, végül is a Magyarország elleni cseh-szlovák katonai intervencióval végződött, amely a francia Maurice César Joseph Pellé és az olasz Luigi Piccone tábornokok irányításával indult meg 1918. november első harmadában Trencsén–Zsolna irányában, majd jelentősen felerősödött Pozsony 1918. december 31-i elfoglalását és – a legvitatottabb cseh–lengyel terület – Těšín megszerzéséért 1919. január 23-án indított támadást követően.

Eduard Beneš intenzív párizsi diplomáciai tevékenységének volt az eredménye, hogy a Tizek Tanácsának a Villa Majesticben tartott 1919. február 5–6-i ülésén előadhatta a cseh kormány területi követeléseit. Beneš ekkor paradox módon egy olyan államot képviselt, amely valójában még nem is létezett. Beneš igényeinek megfelelően az új Csehszlovákiának a következő tartományokból kellett állnia: Csehország, Teschen, Morvaország, Szilézia, Ratibor, Szlovákia, Ruszinszko (Kárpátalja). E követelések mellett Beneš előterjesztette a csehszlovák–jugoszláv „korridor” fantazmagórikus tervét. A féktelen cseh expansionizmus kemény olasz ellenállást eredményezett a Szövetséges Határmegállapító Bizottságban: *„A híres korridor, amelynek Jugoszláviát és Csehszlovákiát kellett volna összekötnie Maribor és Pozsony között, mintegy 50–70 km széles sávon, majdnem teljes egészében Moson, Sopron, Vas és Zala magyar megyék területéből lett volna kihatva. Az olasz kormány mindig is energikusan szembehelyezkedett a tervezettel etnikai, gazdasági és legfőképpen katonai okokból.”*⁹²

Beneš szorgalmazására *„a prágai kormány kihasználva a román hadsereg által 1919. április 16-án megkezdett előrenyomulást, vállalt kötelezettségeivel ellentétben, megparancsolta csapatainak a demarkációs vonal átlépését ama helységek elfoglalására, amelyeket a magyar csapatok feltevésük szerint képtelenek voltak megvédeni a román támadás miatt.”*⁹³

A Magyarország ellen irányuló csehszlovák invázióról, amely megsértette a korábban vállalt nemzetközi kötelezettségeket, 1919. június 9-én számolt be Ugo Cavallero tábornok az amerikai küldött egyetértésével a Legfelsőbb Béketanács ülésén Párizsban: *„amennyiben szükséges lenne a csehek ellen megindított magyar katonai akció okait feltárni, szeretnék rámutatni, hogy a Legfelsőbb Tanácshoz megbízható forrásból érkezett hírek szerint a magyar akciót – utalva itt a Tanácsköztársaság május vége és június 10-e közötti ellentámadására – válaszának kell tekinteni egy előzetes, súlyos cseh provokációra. Igaznak bizonyult ugyanis az az értesülés, hogy a csehszlovák kormány április 27-én parancsot adott csapatainak a Franchet d'Espèrey tábornok által kijelölt demarkációs vonal átlépésére és az e vonal mögötti helységek elfoglalására. Tekintetbe kell venni azt is, hogy a cseh előretörés a Mátra vidékét fenyegette, ahol az új Magyarországnál megmaradt utolsó érclelőhelyek találhatóak.”*⁹⁴

A kárpátaljai területen már 1919. január 12-től megkezdődtek a részleges cseh behatolások és a Legfelsőbb Béketanács március 13-án döntött Kárpát-Ukrajna Csehszlovákiához történő csatolása mellett. Csehszlovákia 1919. április 27-én nagy erejű támadást indított Magyarország ellen két irányban: dél felé Rossi olasz tábornok kezdte meg az előrenyomulást április 29-én és május 1-én foglalta el Miskolc, Sátoraljaújhely városait; míg kelet felé Munkács, Ungvár és Csap városok irányában Hennocque tábornok támadott április 27-én, és Pellé tábornok április 30-án adott parancsot a kárpátaljai területek elfoglalására. A teljes megszállás május 2-án fejeződött be Csap közelében a román és cseh erők találkozásakor. A térségben katonai diktatúrát vezettek be, és a megszüntetett magyar közigazgatás helyettesítése céljából a rutén eredetű Hrihorij Zatkovicsot hívták haza az Egyesült Államokból kormányzónak, aki ebben az időben a General Motors jogi tanácsadója volt. Annak ellenére azonban, hogy Tomáš G. Masaryk 1918. október 25-én a Zatkovics-csal folytatott tárgyalásai során autonómiát ígért Kárpátjának, ezt a csehszlovák állam soha nem tartotta be, holott a magyarországi békefeltételeket előíró trianoni diktátum 48. cikkelyé-

ben minden félreértést kizáróan utalt Kárpátalja autonóm jogi státuszára: „Magyarország, mint a Szövetséges és Társult Hatalmak is, elismeri a Cseh-Szlovák állam teljes függetlenségét, amely magában foglalja a Kárpátok déli oldalán fekvő autonóm rutén területet.”⁹⁸

A proletárdiktatúra Magyarországot képviselő Tanácskormány április 30-án Romániának, Csehszlovákiának és Jugoszláviának tett békejavaslatai csupán meddő kísérletet jelentettek a küszöbön álló tragédia elkerülésére: „A budapesti kormány kéri az elenségeskedések beszüntetését, kinyilvánítva a román területi igények elismerését.”⁹⁶ „A fegyverszünetet kérő magyar kormánynak adott román válasz tegnap érkezett meg és rendkívül szigorú feltételeket tartalmaz, nevezetesen a román fronton harcoló csapatok azonnali leszerelését, hatalmas mennyiségű fegyver és vasúti gördülőanyag átadását, valamint egy tiszai hídfő-állás elfoglalását.”⁹¹ – értesítette az olasz külügyminisztérium az Olasz Békedelegáció Katonai szekcióját.

A magyar békeajánlatra május 3-án válaszolt a román hadvezetőség, ultimátumszerű jegyzékbe foglalva a következő „békefeltételeket”: „teljes leszerelést; minden fegyver átadását; 1800 mozdony, 4100 személykocsi és 40 000 tehervagon, 500 teherautó és a teljes folyami flotta lefoglalása. Amíg e feltételeket a magyar kormány teljes egészében nem teljesíti — szögezte le az úgynevezett békejavaslat a román hadsereg a Tisza vonalán marad és Csap, Tokaj, Tiszapolgár, Tiszacsege, Tiszafüred, Kiskőrös, Szolnok, Csongrád és Szeged magasságában egy-egy hídfőt létesít a folyó jobb partján is mintegy 20 kilométeres mélységben”. A „békejavaslat” rámutatott arra is, hogy a román területi követelések megegyeznek az antant számára 1916-ban benyújtott igényekkel.⁹⁸

Május 21-én a magyar kormány ismét fegyverszünetet kért Romániától, de ezúttal választ sem kapott.

Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy Románia a magyar nemzeti vagyont egy részének lefoglalásával kívánta megfizettetni magának azokat a szolgáltatásokat, amelyeket az antant számára nyújtott a keleti fronton a bolsevik veszéllyel szemben. A kom-

munizmus veszélyének elhárításáért lekötelezett antant nem volt többé képes megakadályozni Magyarország civilizálatlan kifosztását, a főváros önkényes megszállását és a jelentősen eltúlzott román területi követelések valóra váltását, amelyek meghatározták Erdély népeinek sorsát és területi hovatartozását.

3. A Tanácsköztársaság bukása

Az egyre élesedő olasz–francia ellentétek és az olasz–magyar konspirációs tevékenységek miatt 1919. május 24-én sor került az olasz misszió kivonására. A csehszlovák egységek vezérkari főnökévé Pellé tábornokot nevezték ki, aki francia tisztek bevonásával irányította a hadműveleteket. Ennek ellenére május végére katasztrofálissá vált Magyarország stratégiai helyzete az intervenciós támadásokat követő megszállások miatt, amin a magyar Vörös Hadsereg május 27-én kezdődött északi hadjárata csak súlyosbított, akkor is, ha a Maurice César Joseph Pellé francia tábornok parancsnoksága alatt álló csehszlovák erőknek 60–150 km-re kellett visszavonulniuk. A kommunizmus Csehszlovákiába történő átültetési kísérlete sikertelen maradt és az Eperjesen június 16-án kikiáltott Szlovák Tanácsköztársaság háromheti fennállás után elbukott.

A Vörös Hadsereg sikerei és a proletárdiktatúra térhódítása miatt a magyar kérdés június elejétől a párizsi békekonferencia figyelmének középpontjába került. Clemenceau június 13-i ultimátumában közölte a Tanácsköztársasággal az új csehszlovák–magyar határ végleges kijelölését. Megparancsolta a magyar csapatok 4 napon belüli visszavonását a saját határok mögé, garantálván, hogy egyidejűleg a „román csapatoknak is vissza kell vonulniuk a törvénytelenül elfoglalt magyar területekről.”⁹⁹

A békekonferencia e döntését egyidejűleg közölték Romániával és Csehszlovákiával is. A magyar Kormányzótanács június

16-án – Párizsba eljuttatott válaszában – elfogadta az ultimátumot, visszavonta erőit a kijelölt vonal mögé. Románia viszont jó két heti hallgatás után kijelentette: „csapatai csak a magyar fegyveres erők teljes leszerelése után fogják elhagyni a Tisza vonalát.”¹⁰⁰

Magyarország belpolitikai helyzetét illetően már a Tanácsköztársaság kezdetétől megmutatkozott, hogy az országban létezett egy erős antibolsevista politikai irányvonal. E tény először 1919. április 12-én öltött nyilvánvaló politikai formát, amikor gróf Bethlen István és gróf Teleki Pál Bécsben megalapították az Antibolsevista Comitét, majd később gróf Károlyi Gyula vezetésével 1919. május 5-én létrejött az ellenforradalmi kormány a román megszállás alatti Aradon. Később, a román hatóságokkal való összetűzések miatt az ellenforradalmi kormány Szegedre települt át. Miniszterelnökének, Ábrahám Dezsőnek kettős politikai programja volt: megdönteni a kommunista proletárdiktatúrát az országban és visszaállítani Magyarország integritását. A kormányba meghívták Horthy Miklóst, e politikai irányvonal elkötelezett hívét, mert a szegedi ellenforradalmi kormány és Károlyi Gyula Horthyban látta a bolsevizmus elleni fegyveres fellépés biztosítékát. 1919. június 6-án honvédelmi miniszterré, majd a „nemzeti hadsereg” főparancsnokává választották, aminek a megszervezéséhez nyomban hozzálátott.

Az ellenforradalmi kormánnyal szemben az antant – és első sorban Franciaország – álláspontja kettős volt: el akarták kerülni az új politikai erő hivatalos elismerését az általa képviselt irányvonal miatt, mely az ország területi integritásának visszaállítását célozta; másrészt ki akarták használni az együttműködés lehetőségét Kun Béla kommunista rendszerének megdöntésére.

Románia merev álláspontjával részleges és önkényes fegyverszünetet akart Magyarországra kényszeríteni a következő okokból:

– késedelem nélkül kárpótolni akarta magát még a békekötés előtt az antant oldalán folytatott háborúban elszenvedett károkkért, főképpen a Magyarországon még megmaradt erőforrások terhére;¹⁰¹

– a nemzetközi helyzet egyre inkább kedvezett a Magyarország elleni katonai beavatkozás folytatásának, sőt a csehszlovák

és a román stratégiai tervekben a főváros elfoglalása vált elsődleges céllá.

Miután 1919. június 22-én Németország Nemzetgyűlése kétharmados többséggel elfogadta a békefeltételeket, június 28-án Versailles-ban aláírták a német békeszerződést. A versaillesi béke következtében Németország területe 88 000 km²-rel csökkent és a következő változások történtek: Elzász-Lotaringiát Franciaországhoz csatolták; Eupen és Malmedy városok Belgium fennhatósága alá kerültek; Dánia önrendelkezési alapon kapta meg Schleswig északi részét; Felső-Szilézia egy része és más lengyel, de jelentős számú tiszta német lakosságú területek is Lengyelországhoz kerültek; kialakították az ún. „lengyel folyosót”, amely szabad kijárást biztosított Lengyelországnak Danzig városához és a tengerhez. Mindez 8 millió német kisebbséget jelentett, szétszórva más államok területén. A német gyarmatok igazgatására Anglia és Franciaország népszövetségi mandátumot kapott. Németország vízi útjait megnyitották a nemzetközi forgalom előtt. A Rajna nyugati partját az antant 15 évig tervezte megszállása alatt tartani. A Saar-iparvidékét a győztesek köz-igazgatása alá helyezték, garantálva Franciaország számára a terület gazdasági kihasználását. Németországot a háborús károk megtérítésére kötelezték, és le kellett szerelnie hadseregét. A békekonferencia politikusai úgy gondolták, hogy ezzel megoldották Európa egyik legkényesebb problémáját. Ez volt az az ok, amiért Wilson visszatért az Egyesült Államokba és Lloyd George is elhagyta Párizst. A Négyek Tanácsa júliusban a Teljhatalmú Megbízottak Tanácsává alakult át. Ezzel a változással ismét erősen megnövekedett a francia politika befolyása a békekonferencia vezetőségére.

A bolsevizmus Európa nyugati térségében történő elterjedésétől július elején már nem tartott senki. Ennek ellenére Párizsban változatlanul kitarítottak ama politikai irányvonal mellett, amely azonnali katonai beavatkozással kívánta megdönteni a kommunizmust Magyarországon. Július 9-én Ferdinand Foch, a szövetséges erők parancsnoka, bemutatta a békekonferenciának a Magyarország elleni katonai intervenció tervét, amely a kom-

munista rezsim megbuktatására volt hivatott. Anglia, az Egyesült Államok és Olaszország elutasították a kezdeményezést, Magyarország szomszédai azonban nem. Tomáš Garrigue Masaryk, Csehszlovákia elnöke július 15-én az aktív részvétel mellett foglalt állást. Románia is rendkívüli érdeklődést tanúsított a terv iránt. Mindenképpen el akarta foglalni a magyar fővárost, még azután is, hogy a békekonferencia levette napirendjéről az elképzelést.

Az eseményekkel egyidőben, 1919. július 11-én „*Kun Béla tiltakozást juttatott el a békekonferenciához, aláhúзва, hogy a fegyverszüneti egyezmények be nem tartásának bűne nem a magyarokat, hanem a csehszlovákokat és mindenekelőtt a románokat terheli, akik még nem tettek intézkedéseket a Tisza és a Maros közti területek kiürítésére, és látszólag nem is áll szándékukban engedelmessé válni a békekonferencia határozatainak. Következésképp, a magyar kormány, miután meggyőződött a megtett lépések eredménytelenségéről, támadási indított Románia ellen. Július 23-án, Szolnok térségében élénk harcok folytak, amelyek következtében a román balszárny visszavonulásba kezdett a Szegec alatt állomásozó lovasdandár fedezete alatt.*”¹⁰²

A magyar Vörös Hadsereg öngyilkos kísérlete, amellyel vissza akarta verni a román előrenyomulást, két katasztrofális következménnyel járt: az egyik a békekonferencia július 25–26-i ülésen elfogadott nyilatkozata volt, amely szerint az antant csak akkor lenne hajlandó feloldani a gazdasági blokádot Magyarország ellen és tárgyalásokat folytatni a békéről, ha a kommunista kormányt felváltaná egy másik, a szövetséges hatalmak által elfogadott kormány; a másik az volt, hogy Románia újabb 180000 ember mozgósítását rendelte el.¹⁰³

Kun kísérlete arra, hogy a románokat visszavonulásra kényszerítse – amit Clemenceau június 13-i ultimátumában már garantált – megbukott, amikor július 30-án Szolnok térségében három román hadosztálynak sikerült átkelnie a Tiszán és megkezdenie az előretörést Budapest felé. Szamuely Tibor – akit az osztrák-magyar határon végeztek ki tisztázatlan körülmények között – és a többi bolsevik vezető menekülése a tanácskormányra néz-

ve a bukás azonnali következményeivel járt; a magyar Vörös Hadsereg pedig, noha Werth Henrik irányításával még sikerült rövid időre kiverni Szolnokról a román csapatokat augusztus 1-én, megszűnt létezni. Mintegy 40 000 katona és 1200 tiszt esett a román hadsereg fogságába.

A magyar fővárosban végbemenő eseményekről Guido Romanelli alezredes, az antant és az olasz misszió budapesti képviselője, augusztus 10-én tájékoztatta a párizsi békekonferenciát és Clemenceaut:

„A Tanácsköztársaság kormánya benyújtotta lemondását. A helyébe lépő új kormány bejelentette, hogy elfogadja a szövetséges és társult hatalmak ajánlatait, amelyeket július 25-én fogalmazott meg Bécsben Borghese herceg, Olaszország meghatalmazott minisztere és Montgomery Cunninghame ezredes, az angol katonai misszió vezetője.

Az új kormány megbízta alulírottat, mint a fent említett hatalmak egyetlen budapesti képviselőjét, hogy juttassa el az ellenséges hadseregek parancsnokságainak fegyverszüneti javaslatát, amit közvetlenül el is juttattam a nevezett parancsnokoknak a további vérontás elkerülése végett.

A közölt javaslatok a következők:

1. Kivárni a szövetséges és társult hatalmak Legfelsőbb Tanácsának döntéseit, felfüggeszteni mindennemű ellenségeskedést a szövetséges seregek és a magyar seregek között a lehető legrövidebb időn belül.

2. Következésképp felfüggeszteni a csapatok vagy a szövetségesek mindennemű előrenyomulását.

3. Fegyverszünetet kötni a Magyar Hadsereg Parancsnokával, fenntartván az ideiglenes megszállási vonalakat, amíg a békekonferencia elnöke nem ismerteti ezekre vonatkozó döntését.

*A magyar kormány határozottan kéri, hogy a román hadsereg fegyverszüneti vonalaként a Tiszát rögzítsék.*¹⁰⁴

Roberto Segré tábornok, a bécsi olasz misszió parancsnoka 1919. augusztus 2-án táviratban küldött jelentést az Olasz Vezérkari Parancsnokságnak az újonnan megalakult kormányról: „*A kommunista kormány megbukott. Megalakult az új kormány,*

amelyben szocialisták és mérsékelt kommunisták vesznek részt... az átmenet békésen zajlott le... A kormány beleegyezett, hogy kommunista vezetők feleségei és gyermekei – összesen harmincegy személy – védelmet kapjanak, akiket olasz csendőrök fognak Bécsbe kísérni.”¹⁰⁵ A jelentésben említett ideiglenes – ún. szakszervezeti kormány – szociáldemokratákból állt, Peidl Gyula vezetésével.

Segré 40 perccel később egy másik táviratot is feladott az Olasz Vezérkarnak, amelyben arról adott hírt, hogy „Budapest lakossága nyugodt, a közüzemek működnek. Az új kormány kiáltványt tett közzé Romanelli alezredes jegyzékének csatolásával. Elvállalta a volt magyar népbiztosok családjainak védelmét..., akik holnap érkeznek Bécsbe, olasz csendőrök kíséretében.”¹⁰⁶

A hatalomátvétellel egyidőben, még augusztus 1-én, Romanelli alezredes eljuttatta a román katonai hatóságokhoz a – Segré említette – Peidl-kormány fegyverszüneti kérelmét. Salerni és Pettinato olasz hadnagyok missziójának eredményéről Ferigo tábornok adott hírt Bukarestből, 1919. augusztus 8-án: „Ma reggel a Királyi Képviselőt táviratot kapott, amelyben Salerni és Pettinato hadnagyok, akik augusztus 1-én érkeztek a román főhadiszállásra, most közbenjárást kérnek annak érdekében, hogy engedélyezzék visszatérésüket Budapestre. Kijelentik, hogy Romanelli alezredes parancsára érkeztek a románokhoz a magyar fegyveres erők parancsnokának hivatalos fegyverszüneti kérelmének átadására. Küldetésük végrehajtása után vissza kellett volna térniük Budapestre, de visszatartották őket a román főhadiszálláson.”¹⁰⁷

Mivel a román hadvezetőség éppen a közrend védelmének koholt okára hivatkozva igyekezett megmagyarázni Budapest megszállásának fontosságát, és elhallgatta a magyar fegyverszüneti kérelmet, sürgősen szükségessé vált szövetséges csapatok jelenléte a főváros térségében, hogy megakadályozzák a főváros aggasztó következményekkel járható önkényes román megszállását. A párizsi békekonferencia olasz delegációjához 1919. augusztus 2-án eljuttatott táviratban Segré tábornok arról tudósít, hogy: „Az új magyar kormány felkérte Romanelli ezredest, hogy

közvetítse kérelmét az antant beavatkozásáért és a román bevonulás megakadályozásáért, mivel a románok Budapestre történő bevonulása konfliktust okozhat a jelenleg nyugodt fővárosban. Az új kormány kéri ugyan az antant erőinek bevonulását, de a környező kis nemzetek csapatainak kizárásával. Elegendő lenne ehhez egy olasz, egy francia, egy angol és egy amerikai zászlóalj is."¹⁰⁸

A békekonferencia, miután tájékoztatták az új magyarországi belpolitikai helyzetről és Budapest immár küszöbön álló önkényes elfoglalásának veszélyéről, állásfoglalásában elutasította az új fegyverszünetet és megerősítette az 1918. november 13-i belgrádi fegyverszünet érvényességét. A konferencia döntése után utasították Romániát, hogy állítsa meg csapatai előrenyomulását. Az erről szóló táviratot 1919. augusztus 3-án 20 óra 15 perckor adták fel Párizsban.¹⁰⁹

A bécsi Nunciatúra megfigyelése szerint: *„A románok Budapest elleni felvonulása közben megérkezett az antant kifejezett tilalma a főváros megszállását illetően, aminek ellenére ezek változatlanul ragaszkodtak korábbi tervük végrehajtásához. Az olasz katonai misszió megbízottjait, akik a párizsi béketanács parancsait voltak hivatottak átadni a román főparancsnokságnak, foglyok gyanánt tartóztatták fel és egyik parancsnokságtól a másikkhoz küldözték azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy a főváros megszállását megtiltó parancs túl későn történt átvételére hivatkozhasanak.*"¹¹⁰

Az antant tilalma, budapesti képviselőjének erőfeszítései és az új magyar kormány hivatalos békeajánlata ellenére Románia igyekezett kihasználni stratégiai előnyét, hogy a főváros elfoglalásával, a győztes pozíciójából irányítsa Erdély annexióját, Budapest, valamint az egyéb elfoglalt országrészek barbár kifosztását.

4. Budapest román megszállása

A békekonferencia határozatainak román részről történt súlyos megsértéséről Segré tábornok tájékoztatta az olasz vezérkart 1919. augusztus 4-én 1 óra 30-kor: „*Clemenceau augusztus 3-án éjjel feladott, rádiótáviratba foglalt parancsa ellenére a románok folytatták előrenyomulásukat Budapest felé és 16 órakor egy összesen 1600 lovasból és két ütegből álló lovashadosztály ért Budapest kapui elé. Miután Romanelli ezredes eljuttatta a románoknak Clemenceau fent említett utasítását, a román parancsnok azt válaszolta, hogy feletteseitől semmi ilyen értelmű parancsot nem kapott. Ezek után Romanelli ezredes részt vett a román parancsnok és a budapesti kormány közötti tárgyalásokon, amelyekből azt a következtetést vonta le, hogy a román csapatok nem vonulnak be a városba, de a hadosztály parancsnoka ugyanabban a szállodában száll meg, ahol a mi delegációnk van. Úgy tűnik, hogy további nyolc hadosztályt kíván felvonultatni, de miután Romanelli ezredes feltárta az élelmezési nehézségeket, talán kevesebbet. Végeredményben a románok megismétlik azt a manővert, amit a jugoszlávok már végrehajtottak Karintiában, de tekintettel arra, hogy az események nyugodt körülmények között zajlanak, valamint, hogy elkerülhessük más hatalmak csapatainak esetleges beavatkozását, úgy vélem előnyösebb lenne szabad folyást engedni az eseményeknek, siettetve viszont a magyar kérdés megoldását. Tudatom, hogy a szegedi fehérek is Budapest ellen vonulnának, de Romanelli ezredes közölte velük, hogy ezt csak egyéni akcióként lehet végrehajtani, nem pedig szervezett erőként, amely szembehelyezkedne a fővárost jelenleg birtokló erővel. Ma este vacsora és pohárköszöntő lesz Romanelli és a román hadosztály parancsnokának részvételével.*”¹¹¹

A párizsi Legfelsőbb Tanácsot 1919. augusztus 4-én reggel tájékoztatta a bukaresti katonai attasé távirata arról, hogy hat román hadosztály van úton a magyar főváros felé és Frank Lyon Polk amerikai képviselő ismertette a Tanáccsal ama értesülését, mely szerint „*a románok bevonultak a városba a létrejött meg-*

állapodások ellenére. Máris panaszok érkeznek intézkedéseik miatt”.¹¹² Románia súlyosan megsértette a nemzetközi egyezményeket, amit a szentszéki információk szerint tovább súlyosbított Budapest megszállása „annál is inkább, mert ebben az időben Magyarország és Románia között jogilag nem létezett többé hadi állapot.”¹¹³

A Legfelsőbb Tanács 1919. augusztus 8-i ülésén egy Szövetséges Katonai Bizottság felállításáról döntött¹¹⁴, amely a következő tábormokokból állt: Hill Harry Bandholz (Egyesült Államok), George Gorton (Anglia), César Jean Graziani (Franciaország), Ernesto Mombelli (Olaszország).

A Legfelsőbb Tanács a következő feladatokat bízta a négy tábormokra:

„a) Magyarország leszerelése és a hadianyagok felosztása az érdekelt hatalmak között;

b) a Magyarországon állomásozó szövetséges csapatokat a közrend fenntartása és a fegyverszünet végrehajtására minimálisan szükséges számúra csökkenteni a szerb és román csapatok kivonásával – amelyek úgyis meghaladták a szükségletet –, kerülve minden olyan katonai intézkedést, amely sérthetné a magyar nemzeti érzelmeket, és késleltethetné a békekötést;

c) jelentés összeállítása a magyar kérdéstről.”¹¹⁵

Budapestre érkezve a négy szövetséges tábormok először augusztus 12-én ült össze és azonnal felvette a kapcsolatot a magyar és a román hatóságokkal. A Szövetséges Katonai Bizottság a későbbiekben ténylegesen a következő munkát végezte el: Budapest élelmezése a román hatóságok nyomása alatt; a román lefoglalások ellenőrzése, kikényszerítve ezzel egy albizottság kiküldését a Budapesten okozott károk helyreállításának ellenőrzésére; a magyar csendőrség újjászervezése, amelyet nagyrészt a román hatóságok fegyvereztek le azért, hogy ne legyen fegyveres erő a magyar hatóságok kezében; a magyar hadsereg átrendezése; egy új magyar kormány felállítása, amely garantálni volt hivatott a közrendet és a szabadságot a választásokig; kapcsolattartás a román hatóságokkal a megszállt területek életkörülményeinek ja-

vítása céljából; végül a román, csehszlovák és jugoszláv csapatok Magyarországról történő kivonulásának elősegítése.

A Legfelsőbb Tanács egyben kötelezte Romániát, hogy engedelmeskedjen a budapesti Szövetséges Katonai Bizottságnak és a román kormányt tette felelőssé az okozott károkért.¹¹⁶

Mindez azonban korántsem jelentette, hogy Románia tudomásul vette volna a Párizsból érkező rendelkezéseket, sőt, augusztus 5-én egy, a nemzetközi közvéleményt is felháborító fegyverszüneti ajánlatot tett Magyarországnak: „*A románok 18 órákor adták át a budapesti kormánynak rendkívül súlyos fegyverszüneti feltételeiket, amelyek az ország tönkretételét jelentenek, 22 órára kérve a kormány választát.*”¹¹⁷

A Magyarországra kényszerített román ultimátumról még részletesebb leírást találunk a budapesti Szövetséges Katonai Bizottság 1919. augusztus 5-i jelentésében, amelyet Henry Wallace ezredes küldött Tasker P. Bliss tábornoknak Párizsba:

„*A legfelsőbb román hadvezetés lemond Magyarország teljes megszállásáról, ha az:*

– *átadja teljes hadianyag készletét, minden fegyvert, ami még a magyar csapatok és az állam kezében van;*

– *tisztekel együtt 15 ezer főre csökkenti hadseregét;*

– *átadja minden ingóvagyon 50 százalékát;*

– *átad minden Magyarországon tartózkodó román hadifoglyot, túszt és dezertőrt, nemzetiségre való tekintet nélkül;*

– *kártalanítja a román katonákat, akik a háború miatt nem tudták megművelni földjeiket;*

– *fedezi a megállapodás aláírásakor a Tiszától nyugatra tartózkodó román királyi erők összes költségét;*

– *szénnel látja el a Tiszától nyugatra elhelyezkedő román hadsereget.*

[Itt hiányzik egy oldal a románok további feltételeiről.]

A román királyi erők nem vonulnak vissza a Tiszától keletre, amíg a magyar legfelső parancsnokság nem teljesít minden kiszabott feltételt. A különböző anyagok és állatok összegyűjtését a román legfelső parancsnokság által összeállított bizottságok végzik, amelyek működésüket legkésőbb 48 órával azután kezdik

meg, hogy a román parancsnokság hivatalosan értesítette a magyar parancsnokságot...

Egy román küldöttség fogja ezen egyezmény végrehajtását ellenőrizni Budapesten. A küldöttség a Magyarország és Románia közötti békeszerződés ratifikálásáig működik, ..., a válaszadás határideje 1919. augusztus 5-én 22 órakor jár le.

Amennyiben a feltételeket nem fogadják el, a román legfelsőbb parancsnokság semmire sem lesz tekintettel, és elveszi Magyarországtól mindazt az anyagot és állatállományt, amelyre szüksége lesz ahhoz, hogy legalább részben kitöltse azt a fájdalommas űrt, amit olyan ellenség okozott Romániának, amely a megszállás teljes időtartama alatt és a bukaresti béke megkötésének alkalmával is híján volt minden humanitárius érzésnek."¹¹⁸

Az önkényes román fegyverszünettel kapcsolatban az antant budapesti képviselőinek véleménye egységes volt, vagyis nem létezhetett egyszerre két fegyverszünet: „A budapesti kormány, hivatkozván az 1918. november 13-i fegyverszünetre, megállapította, hogy a románok által kiszabni kívánt rendkívül súlyos feltételek végrehajtása megakadályozná a fent említett fegyverszünet betartását. A kormány a Szövetséges Hatalmak kezébe helyezte a döntést.”¹¹⁹

A Szövetséges Katonai Bizottság Budapest megszállásának valódi okairól a következő jelentést küldte Párizsba: „Ez idő szerint, amikor a kormány a helyzet stabilizálására törekszik, semmi nem indokolja a román csapatok magyarországi jelenlétét. A főváros megszállása tönkreteszi a segítségnyújtási terveket, mert a románok teljesen kifosztják az országot, elviszik a gépeket és minden olyan dolgot, amire az élethez szükség lehet Közép-Európában. Ha a megszállók eme katonai diktatúrája állandósítva lesz, a helyzet politikailag és gazdaságilag is egyre romlani fog. Nem szabad tehát késlekedni azzal, hogy felszólítsuk a románokat a távozásra. A belső helyzet fölöttébb nyugtalanító; újabb csapatok érkeztek, amelyek járőröznek a városban és a románok lovai a parkok zöldjét legelik.”¹²⁰

A Vatikán Államtitkárságához beérkezett bécsi Nunciatúra jelentése pedig a következőképpen számolt be a Peidl-kormány-

nak tett román „békefeltételekről”: „A románok, követeléseiket a magyar bolsevizmus elleni harcban elszenvedett veszteségek jogos ellenszolgáltatási igényeként tüntetik fel. Azonnali beszolgáltatásul kéri az ország állatállományának 30%-át; 20 000 vagon gabonát, valamint a magyar vasutak teljes felszerelésének 50%-át. Az ultimátum teljesítésére 24 órát adtak. Peidl táviratozott Clemenceau-nak, hogy ilyen feltételeknek képtelen eleget tenni. Időközben viszont a 24 óra letelt és a román hadsereg triumfális jellegű katonai bevonulással megszállta Budapestet és azonnal hozzákezdett a vagyonek kobzáshoz, valamint a bolsevikok összefogdosásához.”¹²¹

A Szövetséges Katonai Bizottság már augusztus 6-án jelentést küldött Párizsba a Legfelsőbb Haditanács számára, amely a románok által Magyarországra kényszerített fegyverszünet körülményeit, feltételeit és törvénytelenégeit tartalmazta: „Megállapítottuk, hogy a román katonák túlkapásokat követnek el a magyar lakosok élete és vagyona ellen, feldőlnek és elviszik a termést a Dunától keletre fekvő vidékekről. Csak személyes befolyásunkkal tudjuk rábírní a kormányt, hogy maradjon hatalmon. Feltétlenül szükséges tehát, hogy a Legfelsőbb Tanács haladéktalanul kényszerítse a román kormányt utasításai betartására.”¹²²

Gorton angol tábornok haladéktalanul jegyzéket intézett a Budapestet megszálló román erők parancsnokához, Holban tábornokhoz, amelyben közölte a Bizottságban képviselt kormányok értékelését a jogszerűtlen fegyverszüneti ultimátum kérdésében:

„Tábornok! A magyar kormány bemutatott számunkra egy fegyverszüneti szerződést, amelyet a román hadsereg Magyarországra akar kényszeríteni. Clemenceau Úr folyó hó 2-án kelt távirata alapján, amely említést tett az antant Magyarországgal kapcsolatos álláspontjáról az 1918. november 13-i fegyverszünet alkalmazása és végrehajtása tekintetében, meg kell kérnünk Uraságot, hogy teljes mértékben függessze fel az új fegyverszünet végrehajtását, kivárva a párizsi Legfelsőbb Haditanács rendelkezéseit, amelyre már korábban is utaltunk e kérdésben. Felhívjuk Uraságod figyelmét arra, hogy a Románia által aján-

lott fegyverszüneti feltételek szöges ellentétben állnak a Szövetséges és Társult Hatalmak ígéreteivel, amelyek eredményeképp augusztus 1-én a magyar nép megváltoztatta kormányformáját, és letette a fegyvert, ezenkívül teljesen összeférhetetlen a békeszerződések végrehajtásával, köztük azzal, amelyet Németországgal kötött és aláírásával ellátott a román kormány is."¹²³ Augusztus első harmadának vége felé a párizsi Legfelsőbb Tanács katonai és diplomáciai köreiből egyre inkább elterjedt az a vélemény, hogy Románia nem koherens a békekonferencia által kialakított politikai irányvonallal:

„A Legfelsőbb Tanács elutasította azon fegyverszünet elismerését, amelyet a román tábornokok rá akartak kényszeríteni a magyarokra és amely ellentmond az 1918. november 13-i egyezménynek és a Szövetségesek érdekeinek. Egyidejűleg a Legfelsőbb Tanács arra kérte a román kormányt, hogy tartózkodjon a nép jogainak megsértésétől, és utasítsa tábornokait a Szövetséges Bizottság parancsainak betartására. A békekonferencia semmiféle választ nem kapott és a román tábornokok nem hajtják végre a Bizottság utasításait. A csapatok rekvirálnak, szállítják Romániába az állatokat, és rombolják a vasutat. E tények ismeretében a Legfelsőbb Tanács kénytelen feltételezni, hogy a román kormány nem kíván tudomást venni a békekonferencia rendelkezéseiről és el akar szakadni a Szövetséges és Társult Hatalmaktól."¹²⁴

A Szövetséges Katonai Bizottságtól érkező jelentések még kifejezettebben számolnak be a kényelmetlenné vált szövetséges budapesti túlkapásairól: *„A románok mindent megtesznek... hogy időt nyerjenek és gazdaságilag kihasználják magyarországi tartózkodásukat. A Szövetséges Bizottság néhány napja a francia képviselő nélkül ült össze; az olasz, az angol és az amerikai tábornok teljes összhangban dolgozott, s mindhárman készek határozottan megparancsolni Romániának, hogy függessze fel a lefoglalásokat, könnyítsen a megszálláson és fokozatosan vonja vissza erőit saját határai mögé. Ez az egyöntetű állásfoglalás különös hangsúlyt kapott a keddi, augusztus 12-i ülésen, ahol Diamandi román miniszter majdhogynem távozásával fenyegetőzött, mert túlzásnak tartotta, hogy a Szövetséges Bizott-*

ság által képviselt hatalmak parancsokat osztogassanak Romániának, Magyarország megszállásával kapcsolatban."¹²⁵

A megszállás néhány nap múlva már a baloldali, többségükben a Tanácsköztársaság alatt magukat kompromittált szociáldemokratákból álló Peidl-kormány válságát okozta, amelynek tagjait a csendőrség tartóztatta le, és az államcsínynek nevezett 1919. augusztus 6-i történetek után a hatalmat, a József Ágost Habsburg főherceg kinevezte Friedrich-kormány vette át. A román katonai diktatúrának kitett ország déli részén állomásozó 76. francia hadosztály parancsnoka, Tournadre tábornok ekkor engedélyezte a Szegeden állomásozó, Horthy parancsnoksága alatt álló, nemzeti hadsereg mozgásszabadságát, de ezzel egyidőben kezdték meg a románok is dunántúli előrenyomulásukat. Ettől a naptól kezdve a Legfelsőbb Tanács és maga Clemenceau is kételkedni kezdtek abban, hogy vajon időszerű-e továbbra is tiszteletben tartani Románia „jogait” „szövetséges” minőségében.

Tény ugyanis, hogy Románia augusztus 14-ig a békekonferenciától kapott négy üzenet egyikére sem válaszolt, és nem vett tudomást a budapesti Szövetséges Katonai Bizottság tiltakozásairól sem.

Ezért Clemenceau lemondásával fenyegette a Konferenciát és Frank Lyon Polk, az Amerikai Egyesült Államok képviselője a Konferencia augusztus 14-i ülésén kijelentette, hogy a román kormány kétszínű álláspontja miatt országa nem támogatja többé annak területi követeléseit.

A román kormány felismerve a helyzet komolyságát, augusztus 14-én hivatalos jegyzékben, felületes magyarázatokkal válaszolt a Konferenciának. Ugyanakkor, szövetségesei tudtán kívül, nem adta fel azt a szándékát sem, hogy meghatalmazottja, Erdélyi János félhivatalos közvetítése révén, saját „békefeltételeit” kényszerítse rá a magyarokra.¹²⁶ Hogy további kompromittáló hírek ne szivároghassanak ki Budapestről, „*a románok elvágta minden táviró és telefonvonalat, sürgősen megfigyelés alá vonták az antant küldöttei által használt helyiségeket. Tiltakoznék – jegyezte meg Segré tábornok –, ha nem tudnám tapasztalatból, hogy felesleges*”¹²⁷.

A budapesti Szövetséges Katonai Bizottság korlátozott lehetőségei ellenére Mombelli tábornok 1919. augusztus 26-án és szeptember 30-án az olasz vezérkar számára Rómába küldött jelentései feltárják Románia valódi szándékait Budapest megszállásával kapcsolatban és a magyarországi román terjeszkedés megnyilvánulásainak hiteles, részrehajlás nélküli dokumentációját jelentik:

„48. sz. távirat

A bosszúszomjtól és a hódítás vágyától sarkallt román invázió száználmas nyomorúságba és mély erkölcsi levertségbe taszította Magyarországot és főleg Budapestet.

A román csapatok kifosztották Magyarországot lefoglalván és Románia felé indítván mindent, ami mozdítható. Szerencsére a Tisza megrongált és nehezen helyreállítható hidjai mindeddig megakadályozták a hatalmas zsákmány kiáramlását, amely jelenleg a folyó mellett, vasúti vagonokban halmozódik föl. Budapestet ily módon éhezésbe taszítják és elfojtanak minden ipari és kereskedelmi tevékenységet.

*A Legfelsőbb Haditanács kötelezte a románokat, hogy azonnal függesszék fel az önkényes megoldásokat és állítsák le mindennemű anyag Romániába szállítását. Minthogy a Szövetségesek érdekeit sérti, Romániának súlyos következményekkel kell szembenéznie területi követeléseinek érvényesítésekor. Ennek értelmében tegnap és ma két felszólító hangvétellű táviratnak kellett Bukarestbe érkeznie, amelyre Párizs sürgősen választ vár.*¹²⁸

„50. sz. távirat

1 – *Az éhező főváros élelmezése.*

A Román Parancsnokság, eltúlózva saját csapatainak szükségletét, súlyos akadályokat állított, amelyeket nagy nehézségek árán is csak részben lehetett leküzdeni.

2 – *A román rekvirálásokat semmi sem korlátozta és minden Magyarországon létező termékre kiterjedt, különösképpen a vasúti gördülőanyagokra, mezőgazdasági gépekre, hadianyagokra, élelmiszerekre stb., amelyeket Románia felé irányítottak.*

A Szövetséges Katonai Bizottság nyomatékos követelésével szemben a román főmegbízott elhárította a felelősséget, és köntörfalazva ígéretekkel tett, amelyeket később nem tartott be.

A románok elégedetlenséggel és akadályozással reagáltak a Bizottság utasításaira, majd a kényszerítő körülmények miatt formális felkérést nyújtottak be kormányukhoz, hogy szabadon kivihessék a Magyarországon létező valamennyi vagyontárgy 30 százalékát a német offenzíva idején elszenvedett károk fejében. A Legfelsőbb Tanács újabb nyomatékos felszólítást intézett a románokhoz.

3 – *A magyar csendőrség újjászervezése Budapesten.*

A románok leszerelték és feloszlatták a csendőrséget 1200 fő kivételével, akik közül mindössze 600 volt fegyveres. A Bizottság benyomása szerint a románok azért köntörfalaznak, hogy rablásaikat a magyarok ne ellenőrizhessék, valamint azért, hogy nyilvánvalóvá tegyék jelenlétük, mint 'humanitárius küldetés' fontosságát a közrend fenntartása érdekében s az esetleg újból felbukkanó bolsevizmus ellen."¹²⁹

„53. sz. távirat

4 – *A magyar hadsereg újjászervezése.*

A Bizottság hozzálátott a megfelelő személyek egybegyűjtéséhez és megkezdte az újjászervezést. Irányelveimnek megfelelően, amelynek döntő befolyást igyekszem biztosítani, Magyarországnak nem szabad túlságosan meggyöngülnie.

A román obstrukcionizmus azonban, mely szétszórja a megmaradt fehéreket, bebörtönzi a tiszteket, lefoglalja a fegyvereket és a hadianyagokat, valamint egy hozzáértő magyar hadügyminiszter hiánya rendkívül nehézzé és jórészt eredménytelenné teszi a Bizottság munkáját.

5 – *Megfékezni a szerb és cseh csapatok gyakori és önkényes betöréseit a fegyverszüneti vonalakon túli területekre, valamint megakadályozni a határok mellett élő magyar lakosság háborogtatását.*

A csillapíthatatlan étvágyú szomszéd államok igyekeznek kihasználni Magyarország jelenlegi nyomorúságos helyzetét,

amely immár halálosan veszélyeztetnek látja létezését és támasz után kutat, amit nem talál.

6 – Gondoskodni egy olyan magyar kormány megalakításáról, amely garantálja a közrendet és a véleménynyilvánítás szabadságát a választásokig. A feladat nehéz, mind a szövetségesek belügyekbe való be nem avatkozást hirdető irányvonala, mind a számos magyar politikai párt közötti kiélezett harc miatt. Tittoni Méltóságos Úr különleges utasításainak megfelelően alulírott igyekszik titokban közbenjárni egy olyan kormány létrehozása érdekében, amely határozottan Románia és Olaszország felé orientálódik, kizárva mindennemű megegyezés lehetőségét Jugo-Szláviával. E tárgyban a francia politika a miénkkel ellentétesnek tűnik, a román pedig még bizonytalan...”¹³⁰

„54. sz. távirat

7 – Amennyire csak lehet, odahatni, hogy a románok által lefoglalt vagyon ne jusson Romániába, a kivittről pedig minden esetben jegyzőkönyvet készíteni.

A jelenlegi kényes és súlyos helyzetben alulírott igyekszik nem feldühíteni Romániát, de ugyanakkor megbizonyosodni afelől, melyek azok a lefoglalt vagyontárgyak amelyek még Magyarországon találhatóak, talán készen arra, hogy átszállítsák Romániába.

8 – Elkerülni azt, hogy a románok olyan intézkedéseket tegyenek, amelyek sérthetik a magyarok nemzeti érzelmeit.

Az eredmények elenyészőek. A lakosságot még mindig terrorizálják. A román elnyomás túlságosan szigorú. A sajtószabadság nem létezik, és csak egyetlen, a románok által erősen cenzúrázott hivatalos újság jelenhet meg. Akadozik az élelmiszerellátás, hiány van más elsőrendű szükségleti cikkekből is. A románok sokakat tartóztatnak le a bolsevizmus gyanújával, a magyar kormány továbbra is gyakran tiltakozik. A Szövetséges Katonai Bizottság békéltetően lép fel a románok felé és energikusan a magyarok felé, hogy megoldást találjon a naponta érkező tiltakozásokra, sajnos csekély eredménnyel. A Bizottság egy jobb

kormány megalakulásában bízik, miként abban is, hogy Párizs erélyes felszólításai hatással lesznek a román magatartásra.

9 – Más, kevésbé fontos kérdések a személyzet létszámához képest aránytalanul felduzzasztják a Bizottság által elvégzendő munkát. A Bizottság légköre nyugodt, munkáját az igazságtételre való törekvés jellemzi. Csupán az amerikai tábornok indulatossága és túlzott merevsége nehezíti meg időnként a kapcsolattartást a románokkal, különösen diplomáciai képviselőjükkal.

Naponta kerül sor elnökségi ülésre, a magasabb rangú francia tag véleménye ellenére, aki ezt csak azzal a feltétellel fogadta el, hogy jelentheti saját kormányának.”¹³¹

„1722. sz. távirat

A Szövetséges Katonai Bizottság nem képes megvalósítani a magyar csendőrség és rendőrség újjászervezésére, a magyar foglyok szabadon bocsátására és az evakuációra vonatkozó terveket egy ilyen gyenge lábakon álló kormánnyal. A dolgok jelenlegi állása szerint a román megszállás határozatlan ideig fog tartani, csakúgy, mint a rendszeres fosztogatás, amit a románok egyre hozzáértőbben folytatnak; a magyarok egyre demoralizáltabbakká válnak, az éhség, zűrzavar és a szenvedés nagy léptekkel közeledik; ezért sürgőssé vált a Friedrich-féle kabinet elismerése, vagy egyértelmű útmutatások megfogalmazása arra nézve, hogy milyen kormányt lehet majd elismerni.

Az alábbi összegzés a folyó hó 18-án délutánig lefoglalt és elszállított javakról készült:

A román katonákkal kísért, lepecsételt szerelvények 75%-a lovakat, szarvasmarhát és takarmányt szállított.

Folyó hó 16-án egy 40 vagonból álló, svájci katonák által kísért, Bukarest ellátására küldött vonat ment át Szolnokon. A budapesti központi áruraktárak tele vannak vonatokkal, amelyekre a lefoglalt javakat rakodják. Kiskunfélegyházán a románok búzát, zabot, árpát foglalnak le anélkül, hogy a vetéshez valót meghagynák, és folyó hó 17–18-án ugyaninnen elvittek 754 darab jószágot is.

*A budapesti Waffnen und Maschinenfabrik jelenti, hogy folyó hó 13-ig 212 vagon gépet, szerszámot, villanymotort szállítottak el a gyárból, összesen 65 millió korona értékben. Végül 18-ig bezárólag összesen 819 mozdony és 19 800 különféle vagon kell át a Tiszán, hogy eljusson Romániába.*¹³²

A román hadsereg részéről Erdélyben elkövetett törvénytelenségekről és a megszállás alatt okozott károkról pontos információi voltak a budapesti Szövetséges Katonai Bizottságnak.¹³³ Eme információk tekintélyes részét a MÁV kolozsvári Üzletvezetőségéhez 1918. október 31-től folyamatosan beküldött, majd onnét Budapestre továbbított „*Rendkívüli szolgálati jelentések*” alkották, amelyek mindmáig hiteles forrásai a megszálló román hadsereg Erdélyben véghezvitt törvénytelen fosztogatásának, az önkényes rekvirálásoknak, a lakossággal szemben alkalmazott embertelen és civilizálatlan eljárásoknak, letartóztatásoknak, tetteges bántalmazásoknak, bebörtönzéseknek, az erdélyi régióban található nemzeti vagyon módszeres elrablásának.¹³⁴

Eredménytelennek bizonyultak a Legfelsőbb Haditanács azon próbálkozásai, hogy egy szövetséges szervezetet állítson fel a magyarországi nemzeti vagyon Romániába szállításának megakadályozására. Végül úgy tűnt, hogy Párizsban elegendőnek találták „*a Legfelsőbb Haditanács által megbízott szövetséges albizottság kiküldését, azzal a feladattal, hogy derítse fel és vizsgálja meg a végrehajtott lefoglalásokat, majd tegyen jelentést, milyen arányban kell felosztani azokat a románok és a szövetségesek között.*”¹³⁵

Súlyos következményei voltak Friedrich István-féle kormány gyengességének is, amelyet – az antant részéről látni sem kívánt – József főherceg támogatott: „*A legfőbb Szövetséges és Társult Hatalmak szükségesnek tartják megcáfolni azokat az utóbbi időben elterjedt híreszteléseket, amelyek azzal vádolják a Hatalmat, hogy elő kívánják segíteni a Habsburg-restaurációt Magyarországon. A Szövetséges Hatalmak úgy vélik, hogy egy ilyen restauráció nem összeegyeztethető ama elvekkel, amelyek miatt e háborút folytattuk, de a korábban rabságban élő népek kivívott szabadságával sem. A Szövetséges Hatalmaknak nem*

áll szándékukban beavatkozni Magyarország belső ügyeibe és megszabni, mely kormányzati és alkotmányos forma felelne meg leginkább a magyarok számára, ugyanakkor a Hatalmak nem engedhetik meg azt sem, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia restaurációja kizárólag Magyarország érdekeltségét jelentse, ezért e jegyzék útján kijelentik, hogy egy ilyen restauráció megváltoztatná azon alapokat, amelyekben a béke létrejött, és nem hajlandók azt sem elismerni, sem eltérni.”¹³⁶

A Legfelsőbb Haditanács értesítette Friedrichet, hogy „a vezetése alatt álló kormány, a Legfelsőbb Haditanács véleménye szerint, nem felel meg a jelenlegi helyzet támasztotta követelményeknek. A Legfelsőbb Haditanács felszólítja Friedrich Urat, hogy fogadja be kormányába Magyarország különböző pártjainak képviselőit. Ha ezt nem tenné meg, a Legfelsőbb Haditanácsnak szándékában áll tudatni a magyar néppel, hogy a szövetségesek csak olyan kormányt fognak elismerni és jóváhagyni, amely megfelel az említett követelményeknek.”¹³⁷

A bonyolult politikai, gazdasági, társadalmi és stratégiai helyzetben egyre világosabbá vált, hogy Magyarország kormányozhatóságát Horthy személye fogja garantálni, aki időközben Szegebről a Dunántúlra vonult csapataival a franciák engedélyével. Horthy tudomást sem vett az ideiglenes Friedrich-kormányról és kormányzói hatalmat gyakorolt a katonái által ellenőrzött területen. Augusztus 23-án Habsburg József főherceg lemondott kormányzói tisztéről és Friedrich, kormánya megerősítése érdekében, augusztus 30-án Anglia segítségét kérte.

Magyarország augusztusi és szeptemberi román megszállása után a Legfelsőbb Haditanács felismerte, hogy a dunai térségben kötendő béke legfőbb akadálya a bukaresti politika. A román önkényeskedésektől felingerelt angolok és az amerikaiak szeptemberben erős nyomást gyakoroltak a Legfelsőbb Haditanácsra, hogy küldjön ultimátumot Romániának, amit George Clerk angol diplomatának kellett átadni. Az Arthur J. Balfour angol külügyminiszter által készített ultimátum fő céljai voltak: tisztázni Románia helyzetét az antant szövetségesének minőségében; magyarázatot kapni a tovább folytatódó önhatalmú ma-

gyarországi katonai terjeszkedésre és rámutatni a román politika súlyos illojalitására azzal, hogy nem tartja tiszteletben a Szövetséges Hatalmak Magyarországra vonatkozó utasításait. Hangsúlyozta továbbá, hogy Magyarország módszeres kifosztását és területeinek ilyen mértékű megszállását nem lehet Románia „önvédelmi politikájának” tekinteni. Clerk 1919. szeptember 12-én érkezett Bukarestbe.¹³⁸ Ekkor Romániában azonnal új kormány alakult, de az új Văitoianu-kabinet kulisszái mögött továbbra is ugyanaz a Brătianu maradt a politika meghatározója. Ezt a szemfényvesztő *escamotage* politikát a továbbiakban is rendszeresen alkalmazta a román diplomácia a magyar kisebbség ügyeiben. Bukarest hivatalos jegyzékére Románia 1919. szeptember 20-án adott választ Clerknek. Ebben a lemondott Brătianu-kormány a béke feltételeként újabb területi követeléseket támasztott Magyarországgal szemben.

Hosszú bukaresti tartózkodása alatt Clerk meggyőződött arról, hogy Románia Budapest elfoglalásával Erdély annektálását akarta véglegesíteni: „*Rodeanu román tábornok, a román Főparancsnokság alkalmazottja, eljött hozzám és, Romániából érkezett parancsok alapján, bizalmasan közölte velem, ... hogy Románia Erdély szabad ura kíván lenni.*”¹³⁹, amelyet bármilyen eszközzel – még illegálisakkal is –, de el kíván érni. Október 1-én Clerk Budapestre utazott, hogy folytassa küldetését és a Legfelsőbb Tanácsnak küldött zárójelentésében vázolta a román politikáról alkotott véleményét:

„*A románok erdélyi tevékenységére vonatkozó, megbízható, tárgyilagos forrásokból kapott bizonyítékok alapján semmi kétségem nem maradt afelől, hogy a román hatóságok, a bukaresti kormánnyal összejártszva vagy sem, minden eszközt felhasználnak a térség magyarjainak elnyomására azzal a szándékkal, hogy megszállásuk ideje alatt önhatalmú és gátlástalan tettekkel ‘romanizálják’ a teljes tartományt, úgy, hogy hamis szituációt mutatnak be a szövetségeseknek, amikor a békekonferenciának végleges döntést kell hoznia e területek hovatartozásáról. Intézkedéseik tartalmazzák a személyes elnyomás minden formáját. Embereket és családokat üznek el önhatalmúan házaikból. Gya-*

koriak az ok nélküli letartóztatások és személyes korlátozások. Jelenleg egy földreformot akarnak kikényszeríteni a földtulajdon teljes meghamisítása érdekében, a magyarok hátrányára és a románok önhatalmú gyarmatosításának megkönnyítésére. Bezárják ... az iskolákat és a kórházakat. A lakosokat mindenütt arra kényszerítik, hogy felesküdjenek a románokra. A magyar tisztviselőket, orvosokat, tanítókat románokkal helyettesítik. A tények alátámasztanak mindent, amit a nemrég Párizsba érkezett doktor Hector Munro és Hamilton Drummond tiszteletes jelentései tartalmaznak. A románok ezzel lejáratták a Szövetséges és Társult Hatalmakat, csökkentvén presztízsüket és lerombolván az igazságosságukba és semlegességükbe vetett hitet.

Megismétlem véleményemet, amelyet november 1-i táviratomban és Kegyelmességednek címzett sürgönyömben már kifejezésre juttattam, miszerint a lehető leghamarabb szükséges Erdélybe küldeni egy semleges bizottságot abból a célból, hogy megvizsgálja a tiltakozásokat és hogy képviselje azt a garanciát, amely mostantól kezdve törvényes keretek közé szorítaná a románok tevékenységét."¹⁴⁰

A párizsi Legfelsőbb Haditanács október 10-től foglalkozott a magyar helyzettel, amelyről a Clerk-misszió jelentéseiből szereztek tudomást. A november 3-i és 12-i ülésen a román politikára vonatkozó vita – amelyet a Magyarországgal kötendő béke és az ország belső helyzetének rendezése szempontjából a legfőbb akadálynak tartottak – egyre élesebbé vált. Anglia és az Amerikai Egyesült Államok következetességéből, valamint a román olajkoncessziókból való kimaradásuk miatt – amelyeket Franciaország kaparintott meg –, erős nyomást gyakoroltak annak érdekében, hogy Románia vonuljon vissza határai mögé. A román politika szavahihetősége e napokban annyira megcsappant, hogy bár Gheorghe Mărdărescu román főhadiszállásának Budapestről való kivonása már 1919. november 12-én megkezdődött¹⁴¹, az antant november 15-én mégis ultimátumot¹⁴² intézett Romániához utasítva, hogy vonja vissza csapatait az 1918. november 13-i fegyverszüneti vonal mögé és szolgáltassa vissza Magyarországnak az önkényesen lefoglalt és Romániába szállí-

tott nemzeti vagyontárgyakat. Egyértelművé tették azt is, hogy abban az esetben, ha Románia visszautasítaná az ultimátumot, vagy nem venne róla tudomást, az antant megszakítaná vele a diplomáciai kapcsolatait és a Szövetséges Hatalmak nem támogatnák többé a román területi követeléseket.

Az ultimátum elvi kidolgozása során tette fel először Clemenceau azt a kérdést, hogy lehetséges-e jogilag megfosztani Romániát az önkényesen elfoglalt Erdélytől.

Az angol küldöttek válasza az volt, hogy bármilyen, Romániával szemben alkalmazott jogi rendelkezésnek csak formális hatása volna és csupán erkölcsi jellegű utasítást jelentene, de a valóságban semmit sem változtatna. Egyedül az antant katonai beavatkozása – amire viszont ez nem volt hajlandó – kényszeríthetné visszavonulásra a románokat. Ezzel Erdély sorsa eldőlt.

Ezért a Szövetséges Hatalmak által Romániára gyakorolt politikai nyomás célja csak Budapest további kirablásának megakadályozása és a főváros felszabadítása volt: „*A Legfelsőbb Tanácsnak sajnálatos módon számos bizonyíték áll rendelkezésére arra vonatkozóan, hogy a román kormány az antant e tárgyra vonatkozó összes parancsát — a lefoglalásokról van szó — önhatalmúan és rendszeresen megszegi. A Legfelsőbb Tanács nem vonja kétségbe a román kormány jóhiszeműségét, de mm tűrheti, hogy a kormány alárendeltjei ne teljesítsék a kapott parancsokat. Következésképp, a Legfelsőbb Tanács javasolja egy szövetséges bizottság felállítását, melynek román tagjai is lennének, Szolnok és Csongrád székhelyekkel. E bizottság ellenőrizné és igazolná a Romániába tartó szerelvények rakományait. Teljes felhatalmazással rendelkezne a lepecsételt vagonok felnyitására és a visszaélések eredményeképpen Romániába szállítandó rakományok elkobzására. Ugyanakkor a Jóvátételi Bizottság albizottsága megkap minden eddigi reklamációt, amely a Szövetséges Táborno­kok Bizottságához érkezett, és minden ezután érkezőt a rekvirálásokkal kapcsolatban. A Legfelsőbb Tanács nem kételkedik abban, hogy az említett esetekben a román kormány nem fog késlekedni a teljes jóvátétel ügyében.*”¹⁴³

Ezzel az antant a román erőket a Duna vonalának és a főváros elhagyására kényszerítette. A románok kivonulása november 14-én reggel 7 órakor vette kezdetét. A város hídjait a szövetségesek ellenőrizték délelőtt 10 óráig, majd a Horthy szervezte és a Szövetséges Katonai Bizottság által felfegyverzett 3000 csendőr váltotta fel őket. Horthy november 16-án vonult be Budapestre, és 22-én Huszár Károly vezetésével alakult meg a Clerk által is elismert új, ideiglenes kormány. A párizsi békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa szerint a magyar kérdés ezzel a megoldás szakaszába jutott és az 1918. november 13-i fegyverszünet után csak ekkor – egy esztendővel az első világháború befejezése után – tűntek biztosítottak a Magyarországgal kötendő béke feltételei.

A belpolitikai egyensúly helyreállása és a román csapatok részleges visszavonulása a Tisza vonaláig azonban egyáltalán nem jelentette a korábban elfoglalt magyar területeket fenyegető román expanzionizmus megszűntét.

Monzippo tábornok a Szövetséges Küldöttség nevében a következő jelentést küldte Budapestről az olasz békebizottságnak Párizsba: *„A román parancsnokság nem a Szövetséges Küldöttség utasításainak megfelelően járt el, amikor megtagadta, hogy Budapesten román képviselőt hagyjon a kapcsolatfelvétellel, sőt ezzel szemben kijelentette, hogy mindezt nem tartja szükségesnek, mivel a szövetséges tábornokoknak megszűnt a román csapatok fölötti ellenőrzés joga. Ezzel a román hatóságok ismét bizonyították, hogy nem engedelmesskednek az antantnak ... és nem ismerik el a Szövetségesek Küldöttségét.”*¹⁴⁴

A román küldöttek, Constantinu Coandă tábornok és Ion Antonescu diplomáciai tanácsos Clemenceau-nak a november 15-i ultimátum alkalmával tett ígéreteivel szemben, a bukaresti Olasz Katonai Küldöttség jelzései szerint Románia nem vonta vissza csapatait az antant által 1919. június 13-án kijelölt vonalak mögé: *„Ezúton közlöm a román csapatok elhelyezkedését. Megjegyzem, hogy egy részük még a Tiszánál állomásozik, és amennyire sikerült megtudnom a (román) Főhadiszállástól, egy ideig nem vonják vissza azokat.”*¹⁴⁵

Mindez azzal következménnyel járt, hogy az Apponyi vezette delegációhoz a béketárgyalások ügyében december 1-én intézett Clemenceau-féle felhívás és az 1920. január 15-én átadott, még tárgyalási javaslatokat jelentő jegyzék, a Magyarországgal kötendő békeszerződés feltételeinek változtatás nélküli elfogadtatását jelentette a román megszállás alatt élő országnak.¹⁴⁶

III.

A Trianon utáni Magyarország a Szentszék aktáiban

Franciaország már 1870-től kárpótolni kívánta magát a Németországtól elszenvedett vereségért. Az első világháború küszöbén a francia területi igények Elzász-Lotharingiára és a német gyarmatokra terjedtek ki. Franciaország remélte továbbá, hogy hasznot húzhat az Oszmán Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia immár küszöbönálló felbomlásából is. Ezért csatlakozott az orosz–angol szövetséghez, elkötelezve magát 1914. szeptember 4-én Londonban, hogy nem szándékozik különbékét kötni. Ennek a politikának, amelyet a francia imperializmust akart Európára erőszakolni, nyilvánvaló bizonyítéka volt a Nagy-Britannia, Franciaország, Oroszország és Olaszország által 1915. április 26-án Londonban és az 1916. augusztus 17-én Bukarestben aláírt titkos szerződés. Mindkét szerződés tartalmából egyértelműen kitűnik az a politikai törekvés, hogy Franciaország Európában ütőképes nagyhatalommá váljék. E politikai célkitűzés további következményei voltak a Ruhr-vidék megszállása, a locarnói szerződések és a „kisantant” támogatása. A többnemzetiségű Ausztria–Magyarország Közép-Európában betöltött egyeduralmának a nemzeti önrendelkezés jogán és a volt területein létrejött, új „nemzetállamok” vetettek véget. Az új nemzetállami rendszer azonban kisebbségi státusba taszított népeket, önrendelkezési joguk figyelembevétele nélkül, a győztes nagyhatalmak érdekeinek kiszolgálásával. A Kelet-Közép-Európa geopolitikai átrendezése folyamán kialakult kisebbségek is korlátozott jogorvoslási lehetősége a győztesek kreálta Népszövetség volt, amelynek cselekvőképtelensége csak az új világrend támadhatóságát növelte.

Ami a „keleti kérdést” illeti, már 1915 ősztől megindultak a titkos tárgyalások Anglia és Franciaország között, amelyekbe

később Oroszország is bekapcsolódott. E tárgyalások az Oszmán Birodalom felosztásáról folytak, amely tulajdonképpen már megindult Palesztina nemzetközi fennhatóság alá helyezését, az 1916. május 16-án megerősített Sykes–Picot-egyezmény¹⁴⁷ alapján. Franciaországnak az angol ellenállás miatt ekkor nem sikerült megszereznie a Szentföld közigazgatása és Palesztina, valamint Irak területei felett a döntőbíró áhított szerepét, de a nagyhatalmi civakodásnak és az arab nacionalizmusnak sikerült hosszú távon teret biztosítani. Törökország sorsát az 1920. augusztusi sèvres-i szerződés határozta meg, amit azonban a török nemzeti forradalmat lezáró 1923. júliusi lausanne-i béke követett, azaz a kis-ázsiai Törökország függetlensége, de ezzel egyidejűleg a kisebbségi sorsba jutott kurd, grúz és örmény népek agóniája is.

Nagy-Britannia féltékenyen ragaszkodott közel-keleti fennhatósága megőrzéséhez. A Föld egyötödének ura kétségtelenül a világ első számú nagyhatalma volt és határozott szándékában állt megfékezni a francia ambíciókat, mivel közvetlenül érdekelt volt a térségben mind az indiai gyarmatokkal való akadálytalan szárazföldi kereskedelmi összeköttetés szempontjából, mind az olajban gazdag arab területek jövőbeni fennhatósága tekintetében.

1917 sorsdöntőnek bizonyult Franciaország számára akkori legközelebbi szövetségese, a cári Oroszország összeomlása miatt. Oroszország már 1914-től a cseh függetlenség és a lengyel restauráció legfőbb támogatójaként lépett fel – magától értetődőnek tartva, hogy a lengyel állam cári gyámság alatt jöjjön létre.

Az orosz diplomácia már 1915-ben habozás nélkül felajánlotta Romániának Bánátot, Bukovinát és Erdélyt a háborús konfliktusban való semlegessége fejében és kezdettől fogva támogatta Szerbiának a Monarchia ellen irányuló felforgató mozgalmait. Oroszország kilépése a háborúból és a kommunizmus konszolidálódása megsemmisítette Franciaország tökebefektetéseit az egykori cári birodalomban. Ezért Balfour 1917. november 2-i nyilatkozata és Jeruzsálem 1917. december 9-i angol meghódítása után újabb tárgyalásokra került sor az angol és a francia érdekszférák elhatárolása céljából.

Ennek megfelelően 1918 elején a francia törekvések közép-pontjában az állt, hogy határait a Rajnáig terjessze ki és a jövődő Lengyelországot és Csehszlovákiát franciabarát geopolitikai befolyás alá vonja. Franciaország egyidejűleg olyan katonai stratégia megvalósításába kezdett, amely hegemon törekvéseinek megfelelő elrendezést eredményezett volna Ausztriában, Magyarországon és Romániában, egészen Ukrajnáig.

Am reményeivel ellentétben a dunai térség átrendezését célzó francia tervek már 1918-ban zátonyra futottak, amikor az angol kormány nem járult hozzá Budapest novemberre tervezett angol–francia megszállásához, és még inkább 1919 tavaszán, amikor az antantnak érzékeny veszteségeket kellett elszenvednie Odessza környékén és Franciaország katonai ereje nem bizonyult megfelelőnek a kitűzött politikai célok eléréséhez.

A Károlyi-kormány hiába várta kiürített laktanyákkal az országot megszálló francia erőket, akik megállíthaták volna a román katonai terjeszkedést és a nemzetközi egyezmények – köztük a demarkációs vonalak – betartására kényszeríthették volna Romániát, amiket az rendszeresen megsértett. Az irreális nyugatbarát politikát folytató magyar kormány felelőtlensége lehetővé tette a vörös Oroszországból ügynökök révén áttelepített¹⁴⁸, Kun Béla-féle bolsevizmus hatalomra kerülését. A nyugati magántulajdont Keletről veszélyeztető „vörös démon” igazolni látszott minden további román és csehszlovák katonai beavatkozást Magyarország ellen, lévén a megszállók az antant szövetségesei, és egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy maga az antant, mivel képtelen beavatkozni, szabad utat enged az új „nemzetállamok” létrehozásához.

Miután a csehek meghódították Szlovákiát és Kárpátalját, a románok pedig Magyarország nagy részét, e politika rendkívül hatásosnak és kényelmesnek bizonyult Európa végleges átrendezésére Párizsban. Franciaországnak lehetővé tette, hogy nehézségek nélkül létrehozzon egy védelmi övezetet, amely elválasztotta a szovjet kommunizmus fenyegetésétől és biztosította számára Németország hön áhított elszigetelését.

1. Békeszerződés Trianonban

Az antanthatalmak (Franciaország, Nagy-Britannia, Amerikai Egyesült Államok, Olaszország, Japán) és Magyarország közötti tárgyalások 1920. január 8-án indultak meg Neuillyben, Párizs külvárosában, és ugyanezen év június 4-én értek véget Trianonban.¹⁴⁹ A magyar békedelegáció vezetője Apponyi Albert gróf január 16-án fejtette ki a békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa előtt a magyar állásfoglalást a megkötendő békéről. Az antant részéről jelen voltak: Clemenceau, Lloyd George, Henry Wallace, Francesco Saverio Nitti és Matsui japán követ. Az amerikai képviselők e tanácskozáson nem vettek részt. Az összejövetel során Apponyi szóban ismertette a legfőbb magyar ellenjavaslatokat. Ezeket január és március folyamán írásban is benyújtották, összesen 38 jegyzékbe foglalva, 84 melléklettel, amelyek a következő három alaptételre vezethetők vissza:

„1) Népszavazás megtartásának kérelme valamennyi más államhoz került területen. A magyar küldöttség számos dokumentumot mutatott be, amely az elfoglalt területek magyar, német és szlovák lakosságának szenvedéseit bizonyította, valamint számos petíciót, kérelmet, gyűlések jegyzőkönyveit, amelyekkel a fent említett népek a saját sorsuk feletti szabad rendelkezés jogát kérték a konferenciától.

2) Fenyegető gazdasági katasztrófa, amely súlyosan érintené a háború előtti Magyarország valamennyi népét az ország feldarabolása esetén, megakadályozva a különböző országrészek közötti szabad érintkezést.

3) Szövetséges Bizottságok kiküldése a kérdéses területek etnikai, földrajzi és gazdasági körülményeinek kivizsgálására.

Végül a delegáció igyekezett bemutatni azt, hogy ezen területek leválasztása nem lenne előnyös sem maguk a területek, sem azon államok számára, amelyekhez ezeket csatolnák, de Európa számára sem, amelynek politikai légköre örökre megterhelődne irredenta áramlatokkal.”¹⁵⁰

Ezen felül a magyar ellenjavaslatokban történelmi, földrajzi, gazdasági és etnikai érvek is megjelentek a csehszlovák, román és jugoszláv területi követelésekkel szemben. Magyarország etnikai térképének bemutatására Apponyi az országban 1920. február 20-án elvégzett népszámlálás adatait tartalmazó részletes statisztikát terjesztett elő:

„A lakosság megoszlása anyanyelv szerint, 1910. évi népszámlálás alapján, megyéenként és megyei jogú városokként.

Az anyanyelvet az emberek bemondása alapján rögzítették. E szerint az összlakosság 54,5%-a volt magyar anyanyelvű, a többiek 3 fő anyanyelvi csoportra oszthatók. A magyar után a román a legnépesebb csoport, az összlakosság 16,1%-át teszik ki, a szlovákok 10,7%-át és a németek 10,4%-át. A szerbek száma nem éri el a félmilliót, részarányuk 2,5%. A románok 11 megyében vannak abszolút többségben, de nincs tisztán román lakosságú megye. Részarányuk csak 1 megyében haladja meg a 80%-ot, s csak 5 megyében a 70%-ot. Azon a területen, ahol a románok többségben vannak, ez a többség nem áll fenn a megyei jogú városokban. Abban a 26 megyében, ahol a románok relatív többségben vannak (egész Erdély, Tisza–Maros-köze, a Tisza jobb partja, kivéve Hajdú és Szabolcs megyéket és Debrecen), arányuk 43%, a nem román lakosságé (főleg magyarok, németek, szerbek) 57%. A szerbek sehol nincsenek abszolút többségben, és az általuk követelt 4 megyében (Bács-Bodrog, Torontál, Temes, Krassó, Szörény) arányuk nem éri el a 17,9%-ot. A szlovákok 9 megyében vannak abszolút többségben, 3-ban több mint 80%, 2-ben több, mint 70% az arányuk, míg a többi 4 megyében a nem-szlovák anyanyelvűek aránya 31–45% közötti. Pozsony megyében csak relatív többséggel bírnak.”¹⁵¹

A Nagykövetek Konferenciájának – amelyet január 21-én megbíztak a magyar békeszerződés megkötésével – 1920. február 26-i ülésére meghívták Alexandru Vaida-Voevodot is, az 1919. december 6-án megalakított új román kormány akkori elnökét. A konferencia meg akarta ismerni a Tisza vonalán túli megszállás elhúzódásának okait, amelynek március 1-én kellett volna megszűnnie ama biztosítékok szerint, amelyeket maga

Vaida-Voevod adott a Legfelsőbb Tanács előtt 1920. január 20-án. E sietség oka a konferencia részéről az volt, hogy a magyarok a békeszerződés ratifikálásának feltételeként szabták a román csapatok kivonását Magyarországról. Az antantnak csak március végére sikerült elérnie, hogy Románia kiürítse a megszállt területeket.

A tárgyalások különböző szakaszait a magyarok szigorú ragaszkodása jellemezte a területi integritás eszméjéhez. Annak ellenére, hogy az időpont a legkevésbé sem volt kedvező az ország területi és demográfiai egységének az integritás elvére alapozott védelmezéséhez, számos valós és objektív érv került elő, hiszen az ország testéről „leválasztandó” területek 41 000 km² területet jelentettek.

A versailles-i Szövetséges Katonai Bizottság olasz szekciója a következő feljegyzést küldte Rómába, utasítást kérve a kormánytól magyar határok kérdésében történő állásfoglalásra:

„A Kormányfő Öméltósága részére, Róma.

A határookra vonatkozó békefeltételekkel szembeni magyar javaslatok megtárgyalásának küszöbén szükségesnek tartom Méltóságod figyelmébe ajánlani a következő szempontokat:

1 – Határ Romániával. Olaszország a békekonferencia minden szakaszában folyamatosan érvényesnek tekintette a Szövetségesek és Románia között 1916-ban megkötött szerződést, amely még többet is helyezett kilátásba Romániának, mint amennyit a magyar békeszerződésben végül is rögzítettek. A román terület további csökkentése majdnem bizonyosan a bukaresti kormány barátságának elvesztését jelentené számunkra.

2 – Határ Ausztriával. Ebben a viszonylatban az új határt a Saint-Germain-i békeszerződés jelölte ki, amelyet valamennyi szövetséges aláírt és amelyet mi már ratifikáltunk. Ily módon lehetetlennek tűnik számomra, hogy Olaszország saját döntésével ellentétben cselekedjen.

3 – Határ Jugoszláviával. E határ három szakaszra tagolódik: a nyugati szakasz a Dráva mentén húzódik, ahol a magyar követelések minimálisak és nem jelentene számukra komoly elégtételt, ha meg tudnánk változtatni; a középső szakasz (Bácska),

ahol a határt nem lehet megváltoztatni anélkül, hogy ne mozduljon el a bánáti határ is; a keleti szakasz (Bánát), ahol a halár megváltoztatása a magyarok javára elégedetlenséget váltana ki a románokból, akik maguknak követelik az egész Bánátot.

4 – Határ Csehszlovákiával. Ez az egyetlen eset, ahol esetleges közbenjárásunk a magyar igények kielégítése érdekében nem árt a többi környező országgal kapcsolatos politikánknak, viszont itt számolni kell a szláv szövetségi rendszerhez hű Franciaország makacs ellenállására, miközben egyáltalán nem lehetünk biztosak a feltétlen brit támogatásban.

A fentiek ismeretében kérem Méltóságodat, sürgősen táviratozza meg számomra, szükségesnek tartja-e, hogy az olasz delegáció részletes vitába bocsátkozzék a magyar határok felülvizsgálatáért, elsősorban a csehszlovákokkal, vagy pedig kívánatosabbnak tartaná, a majdnem biztos sikertelenség fényében, hogy a delegáció néhány különleges megjegyzés megtételére korlátozza tevékenységét.¹⁵²

„Miniszterelnök, Róma.

Tegnap, közvetlenül a 571. sz. táviratom után, a Külügyminisztériumban Curzon elnökletével megbeszélést tartottak, ahol megvitatták a magyar delegáció észrevételeit a békeszerződéssel kapcsolatban. A francia delegáció élenken tiltakozik bármilyen változtatás ellen, amely a párizsi konferencia technikai bizottságának konszenzussal kialakított javaslatait érinti a határokkal kapcsolatban. Ezeket ugyanis elfogadta a Legfelsőbb Tanács és hivatalosan értesítették róla az érintett határos államokat, amelyek katonailag és közigazgatásilag már régóta megszállva tartják azon új határ szerinti területeket, és megtagadnák kiűritését, amíg a Szövetséges Nagyhatalmak nem rendelkeznek a magyarok által követelt népszavazások biztosításához szükséges katonai erővel.

Az angol delegáció, hogy ne mondjon ellene eme érveknek, megemlítette Lloyd George tiltását, amely a magyar követelések érdemi tárgyalására vonatkozott, majd Cseh-Szlovákia szempontjából kezdte tárgyalni a határegyezményt.

Az olasz küldöttség az egyezmény eredményeként kialakuló helyzet súlyosságára mutatott rá, amely, azon túl, hogy kb. 1 millió magyart helyez idegen uralom alá, és a határt szinte Budapest szomszédságában jelöli ki, egy olyan területet választ le Magyarországról, amely földrajzilag és gazdaságilag elválaszthatatlan, ezzel a dunai országok békéjét egyértelműen veszélyezteti.

A francia delegáció kifejtette, hogy arra a területre Cseh-Szlovákiának gazdasági felemelkedése érdekében van szüksége; és a szövetséges Cseh-Szlovákiát favorizálni kell az ellenséges Magyarországgal szemben.

*Ekkor Curzon (aki alapvetően elismerte érvelésünk jogosságát, de nem vállalta a végrehajtással járó nehézségeket) azt javasolta, hogy, mivel egyetlen Magyarország által követelt határmódosítást sem ismertek el, most szögezzék le, hogy a jövőben a nemzetközi határmegállapító bizottságok és a magyarok változtatást kezdeményezhessenek a Népszövetségnél minden olyan esetben, ahol úgy ítélik meg, hogy az egyezmény súlyos helyi nehézségeket okozott. Ezzel a magyar határ revíziójának kérdése lezárható azzal, hogy lehetőséget adunk a kérdés újratárgyalására más nemzetközi döntőbizottság előtt.*¹⁵³

Az eredeti népesség 30%-át kitevő tiszta magyar lakosság sorsa érdekében magyar részről ragaszkodtak a következőkhöz:

1 – népszavazás szükségessége a leválasztandó területeken és a kisebbségi jogok garantálása az idegen uralom alá kerülő 3 millió magyar részére;

2 – a Népszövetség hathatós felügyeletének garanciája a nemzetközi jogi normák alkalmazása tárgyában;

3 – egy folyosó kialakítása, amely összeköti az anyaországot a félmillió székelylakta erdélyi területekkel.

A március 3-i ülésen Llyod George és Nitti határozottan támogatta e pontokat, de végül Berthelot francia képviselő hajthatatlan álláspontja kerekedett felül, aki szerint a Magyarországgal határos országoknak – annak idején, még mint szövetségeseknek – véglegesnek tüntették fel a magyarok számára kiszabott leendő határokat és ezek ma esetleg nem fogadnának el olyan revíziót vagy módosítást, ami a magyarokat védelmezné. A francia

álláspontot meghatározó alapelv a stratégiai helyzet stabilitása – amelyet Franciaország a dunai térség végleges elrendeződésének tekintett –, valamint a csehszlovák és a román annektálások teremtette status quo utólagos nemzetközi legalizálása volt. Így elsősorban a francia ellenkezések miatt nem került sor népszavazásokra, a soproni térséget kivéve. Ebben az esetben viszont nem felejthető el egyrészt az, hogy eme térségben katonailag a magyarok „birtokon belül” voltak, másrészt, hogy a népszavazás olasz diplomáciai nyomásra történhetett meg.¹⁵⁴

Federico Vigna tábornok, a nyugat-magyarországi Szövetséges Delegáció vezetője 1920. január 26-án a budapesti olasz misszióhoz eljuttatott jegyzékében adott hírt a Sopronban, Kismartonban, Bécsújhelyen és más vegyes lakosságú magyar városokban lezajlott tüntetésekről, melyek e városok Ausztriához csatolása ellen tiltakoznak. A tábornok úgy tartja, hogy – az antant érdekében is – legalább ebben a térségben lehetővé kell tenni, a lakosság népszavazás útján döntse el, mely államhoz kíván csatlakozni.¹⁵⁵ Az olasz diplomáciának volt tehát köszönhető, hogy 1921. december 14–16-án, az antant felügyelete alatt Sopronban sor került a népek önrendelkezési jogának érvényesítésére, Magyarországon az egyetlen helyen. A szavazók 65 százaléka, 15 343 fő, 8227 ellenében, a Magyarországhoz való csatlakozást választotta ebben a városban, amelyet a Saint-Germain-i béke 1919. szeptember 10-én Ausztriának ítelt.

A magyar delegációnak 1920. január 15-én átadott békeszerződés feltételei azonban változatlanok maradtak, és az azt alkotó 364 cikkely a legkisebb mértékben sem módosult a Londonban és San Remóban folytatott későbbi tárgyalások során, egészen az olasz katonai levéltárban mindmáig megtekinthető 1920. május 6-i dátummal ellátott végleges változatig. Eme részlegesnek tekintett olasz nyelvű változaton külön jegyzetben van feltüntetve, hogy a békefeltételek korábbi szövegváltozatához képest semmiféle határváltoztatási módosítás nem lett bevezetve a végleges békeszerződésnek ismert és publikált változatába.¹⁵⁶ Ezért nevezhető joggal diktátumnak a trianoni békeszerződés.

A tanulmányozott források alapján összegezzük ama fő indokokat, amelyek alapján „*a békekongresszus nem vette figyelembe a magyar ellenjavaslatokat, jóllehet, 1920. május 2-án kelt levelében azt ígérte a magyar delegációnak, hogyha a határok kijelölése során a Határmegállapító Bizottságok olyan igazságtalanságokat tárnak fel, amelyek megszüntetése közérdek, erről értesíthetik a Népszövetséget*”¹⁵⁷; valamint a határon kívül rekedt, különféle idegen hatalmak uralma alá került nagyszámú magyar kisebbség önrendelkezési jogaival szemben tanúsított nemtörődömség okait.

Az antant békefeltételeivel szemben felhozott magyar ellenjavaslatok egyértelműen a területi integráció eszméjén alapultak, ami a vitapartnerekben elkerülhetetlenül egy hajthatatlan nacionalista és antidemokratikus politikai irányvonal benyomását kellette. Úgy tűnt, e politika összeegyeztethetetlen a népek önrendelkezésének elvével, miközben a történelmi Magyarország nem magyar népei már kinyilvánították elszakadásukat, még ha gyakran homályos körülmények közt is: a románok 1918. december 1-én Gyulaféhevárott, és 1919. január 8-án Medgyesen a szászok, akik kényszerűen tudomásul veszik a katonai-hatalmi erőviszonyokat, másrészt egy nemzetiségi autonómia reményében támogatják Erdély Romániához való csatlakozását; a szlovákok 1918. október 30-án Túrócszentmártonban és 1919. január 21-én Huszton; a jugoszlávok 1918. október 29-én Zágrábban és november 29-én Újvidéken. A fent említett diplomáciai álláspont mellett kitartva, a magyar delegáció ismételten alátámasztotta a magyar liberál-nacionalizmusról nyugaton kialakult negatív elképzeléseket. E politikának a 19. század vége felé kétségtelenül volt néhány rasszista és konzervatív megnyilvánulása, amely a későbbiekben felerősítette az ország politikai életének antidemokratikus elemeit. Ám az erre vonatkozó híreket aránytalanul felnagyították, sőt a román, csehszlovák és jugoszláv irredenta propaganda, amely ez idő tájt rendkívül széleskörű aktivitást fejtett ki számos nyugati országban¹⁵⁸, rendszeresen terjesztette azokat.

Így a béketárgyalások során a magyarok csak a vádlottak padján kaphattak helyet, míg a románok, csehszlovákok és dél-

szlávok elnyerték az elnyomottakat általában megillető szimpátiát és támogatást. Végül, a bolsevizmus időszakában, Magyarország elvesztette a nyugati értékek védelmezésében betöltött addigi történelmi szerepét. Franciaország pedig gondoskodott arról, hogy ezt a feladatot a továbbiakban Románia és Csehszlovákia kapja meg.

2. A trianoni béke a Vatikán diplomáciai nyilatkozataiban

A békeszerződési tárgyalásokat megelőző időszakban, a bécsi Pápai Nunciatura mellett, Csernoch János bíboros-prímás szentszéki felterjesztései is bőséges információs anyagot szolgáltatottak a Vatikánnak a magyarországi állapotokról. Ugyanakkor Csernoch egyházpolitikai kezdeményezéseire nagyon is jellemző, hogy a magyar hierarchia vezető rétegétől megszokottan, illuzórikus és provinciális módon mérte fel a kor aktuális nemzetközi politikáját.

A prímás nem habozott Gasparri államtitkárhoz 1919. július 3-án intézett levelében ahhoz kérni a Vatikán közbenjárását, hogy a bolsevik kormány visszaéléseivel szemben a magyar katolikus egyházat helyezze a Szövetséges Nagyhatalmak protektorátusa alá.¹⁵⁹ A kérelmet Gasparri felterjesztette XV. Benedek pápának, aki viszont mielőtt érdemileg állást foglalt volna, kikérte Valfré véleményét július 21-én: *„A Szentatyát kéri, hogy tegyen diplomáciai lépéseket a Szövetséges Hatalmak valamelyikénél Magyarország civilizációja és vallási érdekei támogatásért. A Szentatya ismerni szeretné Excellenciád véleményét.”*¹⁶⁰

Válasz jöllehet még nem érkezett, de az ország elleni román, csehszlovák, szerb katonai agresszió és a bolsevizmus bukása, Csernochot újabb kezdeményezésre készítette, aki szeptember 7-én egy részletes memóriálét¹⁶¹ küldött XV. Benedeknek az egy-

házjogilag ugyan magyar adminisztráció alá tartozó, de a környező országok által már katonailag annektált egyházmegyékben keletkezett kaotikus állapotokról: „*Miután egy meggondolatlan kormány Nemzetközi Békekonferenciára hagyta hazánk ügyeinek elbírálását, a csehek, jugoszlávok és románok elfoglalták az országot anélkül, hogy a népet megkérdezték volna hovatartozási szándékáról.*”¹⁶²

A szlovák klerikálnacionalizmus aggasztó jelenségeit vázolja Csernoch felhívta a Szentszék figyelmét, úgy is, mint eredetét és anyanyelvét tekintve a szlovák etnikumból származó, de magát magyarnak valló főpap, hogy a propagandisztikus állításokkal ellentétben nincsenek etnikai ellentétek a nép körében: „*Az új csehszlovák államban nem léteznek komoly ellentétek magyarok és szlovákok között. Az egyházkormányzat részéről a szlovákok soha nem részesültek elnyomásban... Magyarok és szlovákok kölcsönös megértésben éltek, tisztelve egymás jogait, csupán most létezik az a jelenség, hogy azok a szlovák vezetők, akik cseh szimpatizánsok, követik ezek nacionalista fanatizmusát és erőszakosságát.*”¹⁶³

Az egyházi kinevezéseket illetően Csernoch nehezményezte a csehszlovák klerikálnacionalizmus érvényesülését: „*A kinevezéseket illetően – a prágai kormány – azokat a fanatikus nacionalistákat támogatja, akiknek kifejezett szándékukban áll a magyarokkal való leszámolás. Ha a prágai kormány befolyásolhatná az egyházmegyék felosztását, azt úgy oldaná meg, hogy a magyarok ne maradhassanak többségben egyetlen püspökségben sem, hanem szétszórtak legyenek. A kormány egymás után űzi el hivatalaiból a vele nem szimpatizáns papokat és püspököket, kisajátítja a püspöki javadalmakat és a katolikus alapítványokat, önkényesen rendelik el a liturgiában eddig használt nyelv megváltoztatását, Pozsonyban új szeminárium felállítását tervezik, a katolikus iskolákat államosítják, tanáraikat pedig elzavarják.*”¹⁶⁴

A népek önrendelkezési jogára hivatkozva Csernoch kérte a pápát, hogy azok érvényesítéséért járjon közbe a szövetséges hatalmakkal: „*A katolikusok határtalanul hálásak lennének Őszentiségének, ha közbenjárna az érdekelt hatóságoknál azért, hogy a*

népek önrendelkezési jogát helyezték hatályba az elfoglalt észak-magyarországi területeken."¹⁶⁵

Jóllehet Csernoch értesült volt a Szentszék diplomáciai képviselőjének teljes hiányáról a párizsi béketárgyalásokon, mégis túlméretezve a Vatikán diplomáciai befolyását, nem csekély külpolitikai irrealizmussal, ama reményének adott kifejezést, hogy: *„Az egyházi ügyek bizonyára a Szentszék és az egyes államok közti megegyezések során rendeződnek majd, tekintve, hogy az ilyen megállapodások az állam és az egyház közti jó kapcsolatot szolgálnák.*"¹⁶⁶

Valfré azonban Csernoch kérelméhez fűzött és Gasparriak megküldött értékelésében minden reményt kizárt az antant esetleges protektorátusát illetően: *„A jelenlegi politikai helyzetben semmiféle módját nem látom annak, hogy miképpen tudna a Szentszék közbenjárni a szövetséges hatalmaknál az esztergomi prelátus által felterjesztett magyar egyházpolitikai érdekek védelmében, különösen a ma csehszlovák közigazgatás alá tartozó volt magyar területek egyházi javait illetően.*"¹⁶⁷

A katonai erőszakkal kisebbségi sorsba taszított több milliós magyar ajkú lakosság önrendelkezési és legalapvetőbb emberi jogain esett sérelmeinek a vatikáni diplomácia révén történő képviselői lehetőségéről vagy szándékáról a nuncius viszont említést sem tett.

Gasparri október 8-án adott Csernochnak egyértelmű választ azoknak *„a nehéz egyházkormányzati problémáknak a kérdésében, amelyek a háború produkálta új közigazgatással rendelkező régiókban uralkodó állapotokat jellemzik*", reményét fejezve ki: *„Eminenciád bizonyára egyetért abban, hogy pillanatnyilag lehetetlen bármit is tenni, ugyanis mind a mai napig semmit sem lehet tudni a magyar nemzet sorsának végleges alakulásáról és a béketárgyalások eredményeiről, de azoknak a következményeknek a milyenségéről sem, amelyek a katolikus egyház érdekeit fogják érinteni.*"¹⁶⁸

A trianoni békeszerződést követő és azt érdemileg tárgyaló legfontosabb szentszéki megnyilatkozás a Vatikán Államtitkárságának ama aktája, amelyben a Szentszék 1919 augusztusában

diplomáciai instrukciókat¹⁶⁹ adott a Magyarországra frissen ki-nevezett nunciusrnak, Lorenzo Schioppa érseknek.

A Szentszék értékelésében „a trianoni békeszerződés Ma-gyarországot nagy méretű területi áldozatokra kényszerítette, ami fájdalmas nyomot hagyott a magyarság lelkében. Erdélyt Romániának ítélték, Szlovákiát a rutén autonóm területtel a Csehszlovák Köztársaságnak, a németajkú Nyugat-Magyaror-szágot Ausztriának, és Bánátot felosztották Románia és Jugo-szlávia között. Magyarország eredeti területének csupán az egy-harmadát ismerték el az új országhoz tartozónak, kirekesztve belőle a magyar lakosság jelentős hányadát.

Egyes egyházmegyéket teljes egészében bekebeleztek a kör-nyező országok, másokat pedig szétdaraboltak az anyaország és a két szomszédos állam között. Ugyanilyen sorsra jutottak a püspöki, káptalani, szemináriumi és egyéb egyházi javadalmak.

Ez a trianoni béke teremtette helyzet. Csernoch kardinális, az ország primása nem szünt meg kérelmezni a Szentszéket, hogy az ne eszközölgjön semmiféle változást az ország testéből kihási-tott egyházmegyék egyházkormányzatát illetően, és hogy ne te-kintse véglegesnek a békeszerződésben foglalt területi módosi-tásokat.

A Magyarországgal szomszédos országok már határozottan követelték a Szentszéktől a békeszerződésben nekik ítélt egyház-megyei területeknek a magyarországi megyéspüspökök jogható-ságától független, önálló adminisztrációját.

A Szentszék azonban mindeddig tartózkodott bármilyen hatá-rozat meghozásától és ígéretet tett Csernoch bíborosnak, hogy a magyar püspöki kar megkérdése nélkül nem fog változtatáso-kat életbe léptetni azokban a kérdésekben, amelyekben ez utób-bi érdekelve lehet.”¹⁷⁰

A Vatikán Államtitkársága külön felhívta a nuncius figyelmét azokra a nemzetközi külpolitikai tényezőkre, amelyek Cser-nochban a békekonferencia határmódosításainak utólagos reví-ziójába vetett reményét éltették:

„Ezt a meglátását a primás a magyar békedelegációnak kül-dött Millerand-féle levélben foglaltakra alapozza, amely levél a

békekonferencia által a magyar küldöttség korábbi észrevételeire adott, végleges békefeltételek válaszát volt hivatott kísérni.

A magyar sajtó szerint ebben a levélben Millerand – a békekonferencia elnöke – kijelentette, hogy: 'A Szövetséges Hatalmak határozata értelmében semmilyen utólagos változtatás nem volt eszközölhető a határkérdésekben hozott döntésekben még akkor sem, ha azok esetenként igazságtalan következményekkel jártak, amelyekről viszont benyújtható egy külön jelentés az Egyesült Nemzetek Szövetségi Tanácsához, amely hivatal eljárhat a vitatott határkérdések baráti rendezése érdekében.'

Ma viszont lehetetlenség azt eldönteni, hogy a szóban forgó dokumentum idézett szavai mennyiben éltethetik a Csernoch bíboros által táplált reményeket.¹⁷¹

A vatikáni diplomácia, a Szövetséges Nagy hatalmak geopolitikai döntéseinek abszolút befolyásolhatatlansági tudatában kényszerült erre a várakozási álláspontra helyezkedni a magyar kérdésben.

Schioppa nuncius a Magyarországra kényszerített békefeltételeket „az antant könyörtelen ultimátumának” minősítette, amikor beszámolt a Szentszéknek egyes francia tábornokoktól kapott bizalmas értesüléseiről: „A Francia Katonai Misszió parancsnoka, Hamelin tábornok bizalmasan közölte velem, hogy Párizsból kifejezett utasításokat kap a magyarok elleni kemény bánásmódra. Ez egyébként is nyilvánvaló a Szövetséges Hatalmak kegyetlen ultimátumából, valamint Franciaországnak a magyar kormányhoz intézett ama felszólításából, hogy november elseje után ratifikálja a békét, végül nem utolsó sorban Itália november 15-i beavatkozásából, amely ultimátum teljesen felesleges, könyörtelen aktus volt.”¹⁷²

A Szentszék tehát pontosan informálva volt az antant Magyarországgal szembeni hajthatatlanságáról a békefeltételek módosítás nélküli elfogadhatóságát illetően és Franciaországnak arról a konspirált törekvéséről, hogy az ország kiszolgáltatottságát gazdaságilag a végsőkig kihasználja.

Schioppa érzékelve az antant indokolatlanul kemény magatartását a magyar kérdésben, valamint látva a franciák minden

ellentmondást kizáró, türelmetlen sürgetését a békefeltételek mielőbbi ratifikálását illetően, nem mulasztotta el megjegyezni: „*tekintve, hogy senki számára nem jelentett kételyt a magyarok békefeltételeket ratifikálni akaró szándéka, ez a tény — véleményem szerint — nem a legbiztatóbb előjel a franciák Magyarországgal kapcsolatos igazi terveit illetően, amelyek szerintem csupán az ország gazdasági kifosztására irányulnak.*”¹⁷³

A budapesti Nunciatúra forrásai szerint a békefeltételek 1920. november 15-én történt ratifikálásáig eltelt időben a francia külügyi hatóságok különösen intenzív diplomáciai tevékenységet folytattak a magyar revíziós remények megghiúsítása céljából: „*Tegnap tett nálam protokoll látogatást a francia és az angol főbiztos. A francia főbiztos politikai témára vezetve a beszélgetést megjegyezte nekem, hogy nem tudná eldönteni mennyire megalapozottak a magyar remények a trianoni békeszerződés revízióját illetően, jóllehet, be kell vallania azok kíméletlen voltát és könyörtelen alkalmazási módját Magyarországgal szemben. Elsőrendű érdeke ugyanis Franciaországnak — tette hozzá Fouchet Úr —, hogy Magyarország mielőbb felvegye a közelében lévő országokkal a normális szomszédi kapcsolatokat, ami nélkül ez a náció nem találhatja meg békés egyensúlyát és állandóan veszélyeztetni fogja Európa békéjét.*”¹⁷⁴

Csáky Imre külügyminiszter a nunciusról tett október 5-i tisztelegő látogatása alkalmával kifejezte a Vatikán képviselőjének Magyarország revíziós reményeit, amelyeket a Millerand-féle kísérőlevél alapján vélt megalapozottnak.¹⁷⁵ A nuncius jelentéséből úgy tűnik, hogy Csáky a szerződés ratifikálását az Egyesült Nemzetek Szövetségéhez való fellebbezés *conditio sine qua non*jának tekintette az országot ért igazságtalanságok orvoslásáért.¹⁷⁶

A külpolitikában és a nemzetközi életben otthonos körök azonban teljesen másként értékelték a magyar reményeket. Jóllehet, a nemzetgyűlés elfogadta Magyarországon a ratifikációs törvényjavaslatot és a törvényt Horthy kormányzó kihirdetési záradékkal, valamint aláírásával látta el, de Schioppa nuncius diplomáciai értékeléseiben továbbra is irreálisnak ítélte a magyar revíziós reményeket:

„Ami Horthy kormányzónak a nyugati külpolitika Magyarország iránti szimpátiájába vetett hitét illeti, a közelmúlt eseményei azt igazolják, hogy ezen a ponton a magyarok túlzottan áltatják magukat.

Nem óhajtok azon terület-visszaszerzési remények témájánál hosszasan időzni, amelyeket a trianoni békeszerződést kísérő Millerand-féle levélben foglaltakhoz itt fűznek, de kétségtelen, hogy ezek a remények világos kifejezést kaptak Horthy kormányzó újévi beszédében, és a későbbiekben is megerősítést nyertek gróf Teleki külügyminiszter nekem tett, minden kétséget kizáró nyilatkozatában.

Ezekkel az állításokkal ellentétben viszont az antant számos különböző katonai és diplomáciai képviselőjétől személy szerint kaptam megerősítést arra nézve, hogy Párizsból érkezett kategorikus parancs van érvényben a trianoni békeszerződés szó szerinti végrehajtásához való következetes ragaszkodást illetően.

Egyébként is a közelmúlt eseményei jól igazolják, melyek az antant valódi szándékai Magyarországot illetően:

– elsőként gondolok a békeszerződés ratifikálását indokolatlan szigorral sürgető ultimátumra, tekintettel a budapesti kormány ama ígéretére, amellyel készségét fejezte ki a béketervezet napokon belüli parlamentáris felterjesztésére:

– másodsor a rapallói megegyezésre – az Olasz Katonai Misszió budapesti képviselőjének szüntelenül szimpátiát tanúsító kijelentései ellenére —, amelyet egyáltalán nem lehet elkönyvelni formális olasz és magyar baráti aktusként;

– végül pedig megemlíteném azt a tényt, hogy a közvélemény csupán tegnap értesült az újságokból az antant ama követeléséről, amely szerint Magyarországnak azonnal át kell adnia nyugati területeit Ausztriának, ami érzékeny antantellenes sajtóreakciókat váltott ki, valamint fenyegetőzéseket az Ausztriával megkezdődött kereskedelmi kapcsolatok megszakítását illetően.

Mindez elég világosan igazolja, hogy mennyire kevésbé megalapozottak a magyar politikusok által táplált remények az antant szimpátiáját illetően.¹⁷⁷

3. Pápai Nunciatúra Magyarországon

Az első világháborút lezáró, békeszerződésnek nevezett trianoni diktátum utáni Magyarország történelmének első fejezetei közé tartozik a Pápai Nunciatúra¹⁷⁸ felállítása Budapesten. A Károlyi szorgalmazta magyarországi szentszéki képviselet előzményeit már tárgyaltuk érintőlegesen és maggyőződésünk, hogy a Magyarországon 1920-tól ismét működő Nunciatúra alapítási okainak, körülményeinek feltárása új és fontos ismeretekkel gazdagíthatják a kor ideológiai részrehajlástól mentesen elemző történetírását. Bemutatásuk azért is fontos, mert országunkban 1526 óta formálisan megszűnt a szentszéki képviselet. Ez annyit jelentett, hogy a magyarországi egyházpolitikai események évszázadokon keresztül a bécsi pápai külképviselet értékeléseiben jutottak el Rómába, úgy a Vatikán Államtitkárságára, mint a Szentszék különböző dikasztériumaiba, ahol ezeket értékelve alakult ki rólunk a sajnos nem mindig autentikus *image*.

A Szentszékkel való direkt magyar kapcsolat hiányát a világháború után Csernoch János hercegprímás, esztergomi érsek igyekezett pótolni a maga módján, jóllehet vajmi kevés eredménnyel. Jellemző példa erre 1918. december 13-i kezdeményezése, amikor tudomást szerezve Thomas Woodrow Wilson amerikai elnök és XV. Benedek találkozásáról, a pápához fordult: *„bizalommal kérjük Szentséged közbenjárását az Elnöknél a Szentséged által előterjesztett principiumok maradéktalan megvalósításáért. A heterogén lakosságú országrészek jogos követeléseit ugyanis nem az eddig érvényes állami tekintélynek más államával való felcserélése elégíti ki, hanem egyedül a megfelelő autonómia biztosítása.”*¹⁷⁹

Gasparri államtitkár nem késett utasítani Valfrét a diplomati-
kus válasz továbbítására: *„Szíveskedjék közölni Esztergom Eminenciás Kardinálisával, hogy mivel december 13-i levelét nem kaptuk kézhez e hó 5-ig, amikor ugyanis már megtörtént a Wilson elnökkel való találkozás, sajnálatos módon nem volt alkalom az általa annyira fontosnak ítélt téma megtárgyalására.”*¹⁸⁰

Csernoch a későbbiekben is nagy gondot fordított a Szentszék magyar viszonyokról történő tájékoztatására. A magyar katolikus egyház és a Vatikán közti összekötő feladatra a Rómában már helyi ismeretekkel rendelkező Serédi Jusztinián bencés szerzetest ajánlotta Gasparriinak 1919. február 18-i levelében:

„A fentiekhez hasonló kérdések a jövőben is felmerülhetnek, amelyek a Szentszékét nehéz helyzetbe hozhatják, ha nem áll olyan informátor a rendelkezésére, aki Magyarországon élte át a forradalmat és nem csupán az események jogi vetületét ismeri, hanem tisztában van azok politikai részleteivel is.

Élek az alkalommal tehát és felhívom Eminenciád figyelmét az Ön által személyesen is ismert Serédi Jusztinián szerzetesre, aki Rómába visszatérve elláthatná a Szentszékét a szükséges információkkal.

Amennyiben Eminenciád jelét adná egyetértésének és meghívná Rómába, biztos vagyok benne, hogy szívesen elfogadná a megtisztelő meghívást és Rómába visszatérve, a bencések rendházában folytatva tanulmányait, egyidejűleg Eminenciád rendelkezésére állhatna.”¹⁸¹

Állami szinten is megvolt az igény a bilaterális kapcsolatok mielőbbi felvételére. Maga a Károlyi-kormány pedig már az 1918. december 15-én megjelent néptörvény szellemében arra törekedett a minisztert helyettesítő Harrer Ferenc vezette, önálló külügyi tevékenységű információs szolgálattal, hogy a Magyar Népköztársaság formális elismerést nyerjen külföldön és kiépíthesse az állandó jellegű diplomáciai képviselőket a békekötés megtörténte előtt.¹⁸² Ebben az időben a Vatikánnal való bilaterális kapcsolatok megteremtése pontosan a befejezés stádiumában volt és a budapesti Apostoli Nunciatura felállításának előkészítő tárgyalásai már lezajlottak. Erre utal Harrernek 1919. március 19-én Gasparrihoz intézett levele, amelyben a Kormány meglegedettségét fejezte ki, mert: *„A Szentatyá egyetérteni kegyeskedett a Magyar Népköztársaság Kormányával való formális kapcsolat kialakításával és fenntartásával, áthelyezve Budapestre a Apostoli Nunciatura eddig Bécsben működő, magyar ügyekkel foglalkozó szekcióját.*

*Eminenciád jóságában bízva kérem, hogy szíveskedjék Valfré de Bonzo [sic!] Érseknek megadni mindazokat a szükséges utasításokat, amelyek XV. Benedek Pápa Őszentsége nemes elhatározásának megvalósítását a lehetőségek szerint mielőbb előmozdítják.*¹⁸³

A Magyar Köztársaság nevében Károlyi Mihály – mint „*Président provisoire de la République Hongroise*” – köszönetét fejezte ki a pápának, ugyancsak március 19-én, amiért „*Őszentsége beleegyezését méltóztatta adni, hogy a Szentszék és a Magyar Köztársaság között formális kapcsolat alakuljon ki és ennek a célnak a szolgálatában Apostoli Nunciatúra létesüljön Budapesten*”.¹⁸⁴

Charmant Oszkár, Károlyi teljhatalmú külügyi megbízottja 1919. február 6-án hivatalosan is közölte Bécsben Camillo Rossi olasz katonai képviselővel Károlyi ama szigorúan titkos tervét, amely a román katonai expanziót és az önkényes területi elcsatolásokat törekedett meggátolni Erdélyben, egy olasz diplomáciai segítséggel Románia és Magyarország részvételével létesített konföderáció szülte egyezményvel. Charmant eme tervnek Sidney Sonnino olasz külügyminiszterrel történő meg tárgyalását vatikáni látogatásával akarta álcázni és a budapesti Nunciatúra felállításának ügyintézésével indokolni római jelenlétét.¹⁸⁵

A bécsi Nunciatúrának a vatikáni államtitkárság számára adott információi több esetben hiányosnak bizonyultak a magyar politikai események helyes felméréséhez. Ezzel magyarázhatóak Gasparri államtitkár korábban már idézett, 1919. március 24-én és április 21-én Valfrénak adott utasításai is a bilaterális kapcsolatok formális feltételeinek haladéktalan előmozdítására Budapesten.¹⁸⁶ Később viszont a kommunizmus bolsevik irányzatának radikális egyházellenessége következtében Gasparriak be kellett látnia a Vatikán diplomáciai kapcsolatának időszerűtlenségét¹⁸⁷ a magyarországi vörös kormánnyal akkor is, ha azt legitimnek ismerte el.

Mindez azonban semmit sem változtat azon a tényen, hogy a Károlyi-kormány lemondása, valamint a bolsevizmus hatalomra jutása ellenére is változatlan maradt a Szentszék korábbi

készsége a Magyarországgal történő formális diplomáciai kapcsolat felvételére.

Az általunk tanulmányozott források és szakirodalom alapján nem valószínű – de kutatás tárgyát képezhetné – az, hogy Kun-féle Kormányzótanács tudott-e a Szentszék iránta tanúsított diplomáciai készségéről. Sőt, arra nézve sem találtunk utalást, hogy akár maga a bolsevik kormány, vagy a kor későbbi kutatói tudatában voltak-e ama fontos ténynek, hogy bár a Vatikánt mélyszékes aggódással töltötték el a magyarországi viszonyok¹⁸⁸, a bíboros államtitkár mégis elismerte a Tanácsköztársaság alkotmányos törvényességét a Valfrének április 21-én adott hivatali instrukciójában.¹⁸⁹

A világi hatalom törvényességére vonatkozó nemzetközi jogszabályokat egy évezredes reálpolitika következetességével tiszteletben tartó vatikáni diplomácia egyházpolitikai szempontból súlyos hibát követett el akkor, amikor kizárólag azért, mert a Forradalmi Kormányzótanács Kun Béla indítványára március 22-én kimondta az állam és az egyház teljes szétválasztását, az Államtitkárság szerint „előnyösnek” tűnt a magyarországi politikai helyzet a *ius patronatus* okozta visszaélések rendezésére.

A budapesti Nunciatúra felállítását Csernoch kezdeményezte a Tanácsköztársaság bukása után 1919. szeptember 5-én, amikor Valfréhez intézett levelében történeti érveléssel szorgalmazta a budapesti szentszéki képviselő szükségességét. A primás egyben tolmácsolta¹⁹⁰ a Nunciusnak a Friedrich-kormány készségét egy pápai legátus fogadására, valamint József főherceg javaslatát, amellyel családja egyik budai villáját kínálta fel a Nunciatúra székhelyéül. Valfré szeptember 18-án továbbította Csernoch kezdeményezését Gasparrinak¹⁹¹, de a következő napi jelentésében visszatért a témára, pontosítva a magyar egyházpolitikai helyzetet és a nemzetközi hátteret:

„Minden kétséget kizár, hogy egyelőre, állandó jelleggel Budapestre küldendő szentszéki képviselő esetén, jobban lehetne megvitatni és eldönteni sok, egyelőre megoldatlan kérdést; jóllehet mindez e nemes nép valláspolitikai jövőjének alakulásától függ.

A jelenlegi magyar kormány szívesen fogadná az említett képviselő érkezését és mint arról előző jelentésemben beszámoltam, József főherceg máris felajánlotta egyik épületét a jövő pápai képviselőének.

...még a napokban kérem az Eminenciás Érseket, hogy eszközölje ki a magyar kormánytól a közös elfogadás alapján álló óhaj mielőbbi beteljesülését, hogy miután a Szövetséges Hatalmak és Magyarország között megtörténi a békekötés, pápai legátus menjen ahhoz a Nemzethez, aki magát valóban katolikusként vallja."¹⁹²

A Valfré által itt használt klauzula – „miután a Szövetséges Hatalmak és Magyarország között megtörténi a békekötés” – az első esetben fejezi ki azt a politikai állásfoglalást, miszerint a Vatikán, a győztes hatalmak által nemzetközileg legitimnek elfogadott kormányok elismeréséig, valamint a megszületés stádiumában lévő új nemzeti országok stabil geopolitikai helyzetének kialakulásáig, tartózkodni fog a formális diplomáciai kapcsolatok kiépítésétől a háború által kompromittált országok esetében.¹⁹³ Erre az elvre utal Gasparri október 2-án Valfrének küldött instrukciója: „Ami a budapesti Pápai Nunciátúra felállításának az előterjesztését illeti, ugyanúgy, mint az ehhez hasonló tervét a megszünt Monarchiában újjászületendő más országok esetében, természetes dolog, hogy ezek nem képezhetik vizsgálat tárgyát a jelenlegi politikai körülmények miatt, amit Excellenciád bizonyára nem fog elmulasztani, finoman értésére hozni az Eminenciás Kardinálisnak egy alkalmas pillanatban.”¹⁹⁴

A Huszár-kormány új külügyminisztere Somssich József gróf jellemző módon, teljesen figyelmen kívül hagyta a szentszéki diplomácia nemzetközi elkötelezettségeit és október 1-én egy elhamarkodott lépéssel, formális kérvényt intézett Gasparrihoz: „Tekintve a katolikus Egyház történelmi fontosságát Magyarországon és híveinek nagy számát, akiknek a jelen pillanatban nélkülözniük kell a Szentszékkal való közvetlen kapcsolatot, a magyar kormány arra a meggyőződésre jutott, hogy a Pápai Nuncius jelenléte felbecsülhetetlenül fontos lenne úgy a Szent-szék, mint a hívek számára.

*E célból kormányunk Eminenciádhoz fordul és szíves közbenjárását kéri, hogy az Apostoli Nunciatúra Budapest székhellyel történő felállításának tiszteletteljes kérelmét szíveskedjék Őszentéged döntésének alávetni.*¹⁹⁵

A kérelem történetéhez tartozik Somssich október 2-i személyes látogatása a bécsi Nunciatúrán, ahol Valfrének kifejezte a kormány szentszéki képviselőt szívesen látó óhaját. A megbeszélés során Valfré azt ajánlotta a külügyminiszternek, hogy a verbális kérelemnek adjon hivatalos formát írásban is, amit Somssich már 3-án reggel átadott, de október elsejei dátummal.¹⁹⁶

Emlékezve a bécsi Nuncius korábbi politikai klauzulájára – akkor is, ha Gasparri október 2-i instrukcióját a kollokvium során még nem vehette kézhez az olvasóban megfogalmazódhat a kérdés, hogy mennyiben volt korrekt Valfré részéről Somssich hitegetése: *„Meggyőződésem, hogy a Kormány eleven érdeklődéssel várja jelen közlésére a Szentszék választát, amelyre minden reménye megvan, hogy ne legyen számára kedvezőtlen.*”¹⁹⁷ És miért nem adott határozott kifejezést a benne már korábban – kétségkívül nem ok nélkül – megfogalmazódott diplomáciai fenntartásnak, valamint a magyarországi Nunciatúra megvalósulását akadályozó nemzetközi politikai összetevőknek?

Az Államtitkárság Valfrének október 15-én válaszként küldött instrukciójából ez alkalommal már érződik Gasparri száraz és utasító hangneme, amely figyelmeztetésül szolgált a Nunciusnak, hogy máskor tartózkodjék olyan remények keltésétől, amelyekre nem kapott felhatalmazást és amelyek kellemetlen helyzetbe hozhatják a Szentszéket: *„Excellenciád folyó hó 3-i és 18923. számú jelentésére (...) sietve küldöm itt csatolt válaszat gróf Somssich külügyminiszternek, kérve, hogy miután tudomásul vette a benne foglaltakat, juttassa el azt a címzetthez.*”¹⁹⁸

A Somssichnak küldött szentszéki válasz tagadhatatlanul a Huszár-kormány külpolitikájának diplomáciai sikertelenségé-
ként könyvelhető el:

„Tehát a Szentszék, meggyőződve Excellenciád levelében felhozott meglátások fontosságáról, örömmel és elismeréssel fogadja a Magyar Kormány által kifejezett óhaját. Ugyanakkor, te-

kintve az aktuális politikai helyzetet, az ügy végleges megoldására alkalmas idő pontosítását szükségesnek véli fenntartani magának.”¹⁹⁹

A Vatikán és Magyarország közti bilaterális diplomáciai kapcsolatok rendezettségét, évszázadok eltelte után, az 1920-as esztendő hozta meg.

Somssich január 28-án ismételten felterjesztette Gasparrinak a magyarországi szentszéki képviselet létrehozásának tervét. Leveleiben a külügyminiszter jóllehet az ország területi integritásának illuzórikus elvét védte²⁰⁰, de már megtalálhatóak benne azok a szükséges diplomáciai elemek, amelyek az ország külpolitikai igényeit a nemzetközi politikával igyekeztek összehangolni: „Abban a biztos reményben, hogy Eminenciád hivatali közbenjárását Őszentségénél siker fogja koronázni, kérem utaljon arra is, hogy a jelenlegi kormány a keresztény restauráció megvalósításával Magyarország valamennyi pártját képviseli és elismert az antant hatalmai által, akik meghívták a béketárgyalásokra.

Van még egy tény, aminek jelentősége ugyancsak nem kerülheti el Eminenciád figyelmét. Rövidesen összeül az országgyűlés, amely foglalkozni fog az Egyház érdekeit is érintő kérdésekkel. Ez a körülmény alkalmasnak mutatkozik nem csupán a kormány szempontjából, hanem a katolicizmus általános érdekében is, hogy a Szentszékkal való diplomáciai kapcsolatok mielőbb konszolidálódjanak. Eminenciád hivatkozhatna még arra is kérésünk támogatásában, hogy a Szövetséges Hatalmak már számos diplomáciai képviselettel vannak jelen kormányunknál.”²⁰¹

Magának XV. Benedek pápának január 31-én terjesztette fel Somssich a Nunciatúra megnyitásának kérelmét. A külügyminiszter két levelét Nemes Albert grófra bízta, hogy személyesen juttassa el a Vatikán Államtitkárságához.²⁰²

A dokumentumok azonban csak jóval később, 1920. február 21-én érkeztek be ténylegesen az Államtitkárságra, és pedig Valfré di Bonzo kardinális²⁰³ személyes közvetítésével, aki új kúriai feladatköréhez illő tartózkodással mutatta be Nemest, február 20-án, Federico Tedeschini prelátusnak, a Vatikán államtitkárhelyettesének.²⁰⁴

A Szentszék és Magyarország közti formális diplomáciai kapcsolat szükségét Somssich igyekezett a pápának azokkal az érvekkel bizonyítani, amelyek a történelem folyamán érdemszerzően utaltak az ország Európa keresztényi közösségéhez való szoros tartozására. Ezek között szerepeltek, mint főbb témák:

- a Szt. István országa és a Szentszék közti ezeréves kapcsolat;
- a bizánci egyházzszakadás továbbterjedésének meggátolása a Balkán térségében;
- a tatár támadások és a török uralom során hozott áldozat a nyugati kereszténység védelmében;
- az egyházi javak biztonsága Magyarországon az európai szekularizáció periódusában;
- a kommunizmus hatalomra jutása ellenére a nép körében általánosan beigazolódott ellenszenv a vallásellenes hatalommal szemben;
- a katonailag elfoglalt országrészekeken élő keresztény magyarság valláskultúrájának összeegyeztethetlensége a cseh huszitizmussal, valamint a román és szerb ortodoxiával;
- a hatalmi célok nélküli területi integritáshoz való ragaszkodás, mint az ország egzisztenciális fennmaradásának garanciája;
- az országot jelenleg támadó népek a katolicizmus hagyományos ellenségei;
- a kereszténység védelme a magyarság számára tudatos elhivatottság;
- az országos katolikus hierarchia és az azt képviselő Csernoch kardinális kifejezett támogatása a budapesti szentszéki képvisélet létrehozását illetően;²⁰⁵
- és végül egy geopolitikai kérdés, ha meg is történne az ország igazságtalan politikai feldarabolása, „*ezek a leválasztott részek képezzenek továbbra is egységet azzal az egyházkerületi központtal, amelyhez mindeddig tartoztak Őszentsége elődeinek adminisztrációs rendeletei szerint.*”²⁰⁶

A felterjesztést latin nyelvű melléklet kísérte, aminek az Államtitkárságon tartalmi összefoglalásként a „*De circumscripti-one ecclesiastica in Hungaria denuo quoque conservanda*”²⁰⁷ címet adták.

A külügyminiszter által beadott kérelem tanulmányozása során a vatikáni diplomácia döntésében elsőrangú jelentőséggel szerepeltek a következő általános és partikuláris tényezők: a magyarországi katolicizmus helyzete és az egyház autonómiája; a Somssich érintette egyházpolitikai kérdések; a kedvezőnek mutatkozott, katolikus Huszár nemzetközileg elismert, de rövidnek ígérkező miniszterelnöksége; az antanthatalmak 1920. február 20-i deklarációja a Habsburg-ház restaurációjára irányuló törekvések fegyveres megakadályozásáról; a magyarországi „királykérdés”; a garanciát jelentő angol külpolitikai befolyás érvényesülése Horthy államfővé válásában; a magyar mágnásvilág egyeduralmának megszűnése; a militarista ateizmustól való félelem; a szocialisták és liberálisok jelentéktelennek minősült választási eredménye; a keresztényi koalíció politikai érvényesülése a közéletben²⁰⁸ és a parlamentben; a Prohászka Ottokár püspök hirdette keresztényszocialista, de politikai jellegű program; a demokrácia megszületésének reményét keltő külpolitikai látszat; az elszakított területek dacára a még mindig magyar egyházi adminisztrációhoz tartozó püspökségeken egyre határozottabban érvényesülő román, szlovák, szerb állami és politikai befolyás; az Ausztriával Saint-Germain-en-Laye-ben megkötött békeszerződés; a geopolitikai térségben önállósult nemzeti országokkal folytatott vatikáni parallel tárgyalások a bilaterális diplomáciai kapcsolatok időben szinkronizált felvételére.²⁰⁹

A fentiek megfontolásával Gasparri 1919. február 27-i levelében értesítette Somssichot a Szentszék döntéséről:

„A körülmények megváltozása láttán Őszentsége elérkezettnek véli a pillanatot az Excellenciádnak általam 1919. október 15-én a 97520. sz. ügyiratban kifejezett ígéret gyakorlati megvalósítására a Magyarország és a Szentszék közti diplomáciai kapcsolatok felvételét illetően.

E cél érdekében Őszentsége jóindulatú készséggel van az Apostoli Nunciatura létrehozását illetően és szándékában állna e fontos küldetést Lorenzo Schioppa prelátus Úrra bízni, aki jelenleg a bajorországi Nunciatura ügyintézője.

Excellenciád szíves tudomására hozva Ószentsége jóakarati rendelkezését, kérem értesítsen, hogy a budapesti kormány lát-e valamilyen nehézséget a megnevezett Prelátusnak, mint Apostoli Nunciusnak az elfogadásában."²¹⁰

Horthy Miklós március 1-én történt kormányzóvá választása után a további tárgyalásokat a Simonyi-Semadam Sándor miniszterelnökségével 1920. március 14-én megalakult kormány új külügyminisztere, Teleki Pál gróf folytatta a Vatikánnal. Itt, mint rendkívüli jelentőségű diplomáciai eseményre, arra kell ráfigyelnünk, hogy a korábbi tárgyalások folytatását ezúttal maga a Vatikán kezdeményezte. A diplomáciai kezdeményezést a Vatikán azzal igyekezett elkendőzni, hogy az április 3-i dátumot viselő államtitkársági „*minutá*”-ban foglaltakat az előző külügyminiszter január 31-i levelére adott válaszaként tüntette fel.²¹¹ Ezzel Gasparri azt akarta formálisan kifejezni az új kormánynak, hogy a Szentszék továbbra is érvényesnek tekinti a korábbi tárgyalások során elért eredményeket a bilaterális diplomáciai kapcsolatok felvételének feltétel nélküli megvalósítását illetően.

A dokumentum magyar interpretációjában a legfontosabb kitételként tartották számon azt az elkötelezettségnek vélt kijelentést, amellyel a Szentszék az ország testéről leválasztott területek egyházkormányzásának jövőjét érintette:

„Excellenciád biztos lehet abban – mint azt a Szentatyá már egy korábbi alkalommal kifejezte az Eminenciás Primás Úrnak, Csernoch Kardinálisnak hogy a magyarországi püspökök előzetes megkérdezése nélkül semmiféle határozatot nem fogunk hozni azokban az egyházkormányzati kérdésekben, amelyekben ők érdekelve lehetnek."²¹²

A magyar külügy viszont figyelmen kívül hagyta Gasparri következő mondatának jelentését, amellyel az Államtitkár úgy az előző, mint az utóbbi esetben, teljesen azonos kifejezésekkel, pontosan ugyanazt a kúriai restriktíót alkalmazta a leválasztott területek egyházi adminisztrációjának jövőjét illetően:

„Gondunk lesz ama eljárások foganatosítására, amelyeket a vallás legfőbb érdeke és a hívek java megkövetel."²¹³ Ezzel, a vatikáni szakértők számára egyébként jól ismert fenntartással, a

Szentszék utalni akart egyetemes, azaz nemzeti és regionális érdekek feletti valláspolitikájára.

Fontos politikai szempontként értékelődött fel ez a kúriai körökben évezredes princípium annál is inkább, mert ebben az időben már folyamatban volt a vatikáni államtitkár helyettesének, Francesco Marmaggi prelátusnak a nunciusi kinevezése Romániába²¹⁴, amivel a Szentszék nem kis jelentőséget szándékozott tulajdonítani a romániai egyházpolitikai kérdéseknek.

Római tartózkodása során Somssich, hivatalának megkezdését követő néhány napon belül, megtapasztalhatta a román diplomácia Szentszékénél kifejtett aktív tevékenységét. Hivatkozva Gasparri április 3-i levelének – a fentiekben már érintett, helytelenül értelmezett – kitételére, július 30-án az Államtitkárságnak beadott „*Aide mémoire*”-ban²¹⁵ nehezményezte, hogy a Szentszék jóllehet ígéretet tett az elszakított területekkel kapcsolatos magyar hierarchiát szorosan érintő kérdések együttes egyházpolitikai megoldására, mégsem kérte ki az elcsatolt latin rítusú püspökök véleményét a Romániával megkötendő konkordátum előkészítési tárgyalásai során.

A Somssich idézte magyar külügyi információk megfeleltek a valóságnak, mert a Szentszék és Ruménia (sic!) között már 1860-tól folytak a tárgyalások a konkordátum megvalósításáért, amelyre végül is 1927. május 10-én került sor és 1929. május 23-án ratifikálták.²¹⁶

A Vatikánhoz rendelt magyar nagykövet, Somssich József gróf, 1920. július 26-án nyújtotta át XV. Benedek pápának a kormány megbízólevelét, amely aktussal formálisan is létrejött a Szentszék és Magyarország közti diplomáciai kapcsolat.²¹⁷

A közvetlen kapcsolat majdnem négyszáz éves hiánya után, a Szentszék képviseletében Lorenzo Schioppa, Justinianopolitan (Mugiur vagy Kir-Sceir) címzetes érseke, mint a Magyarországra 1920. augusztus 10-én kinevezett pápai nuncius, október 6-án adta át Budapesten Horthy kormányzónak a Vatikán megbízólevelét.

Ezzel normalizálódtak a bilaterális diplomáciai kapcsolatok a Vatikán és Magyarország között, de a 20. század magyar egyháztörténelmének e gazdag fejezete egyelőre még megírásra vár.

Utószó

Kötetünk témáinak időszerűségét az első világháború óta máig eltelt időszak eseményei igazolják. A nemzetközi konfliktusokat ekkor lezáró békék igazságtalanságait és a népek önrendelkezési jogát kezdetben ugyan hangoztató, de később a nagyhatalmi érdekeknek cinikusan alárendelő politika csődjét a mesterségesen létrehozott Jugoszlávia, Csehszlovákia és Szovjetunió nemzetállamokra történő széthullása, a német nép egyesülése bizonyította.

Az 1990. június 7-én Koppenhágában tett kezdeményezések ellenére, a kisebbségeket védő nemzetközi normák még mindig embrionális fázisban vannak és az érintett nemzetállamok politikai akarat hiányában a szeparatizmus veszélyére hivatkozva, mindmáig rettegnek a korábban annektált területek kisebbségeinek autonómiájától, elfelejtve, hogy a szeparatizmust mindig az autonómia hiánya szülte a történelem folyamán.

A határok nélküli egyesült Európa útját járó szomszédos nemzetállamok nem hagyhatják sokáig figyelmen kívül a dél-tiroli autonómia példás megoldását, amely fokozatosan valósult meg az 1946. szeptember 5-i párizsi osztrák–olasz megegyezést²¹⁸ követően. Az 1972-es *Das Sonderstatut für die Regionen Trentino–Südtirol*²¹⁹ (Trentino és Dél-Tirol Tartományok Speciális Alapszabályzata) című kisebbségi követelések jelentős részét 1990 novemberéig már megvalósította az itáliai állam²²⁰ olyannyira, hogy a még függőben maradt követelések teljesítése valóban csak idő kérdése és az Olasz Demokratikus Köztársaság határain belüli Autonóm Bolzano–Dél-Tirol Tartomány (*Autonome Provinz Bozen–Südtirol*) német ajkú lakossága ma, az osztatlan Itália elégedett és konstruktív eleme.

Az első világháború öröksége mindmáig fenyegeti Európa és a világ békéjét, ezért fontos, hogy a feszültségek megoldását a múlt ideológiai béklyóitól mentesen, az aktuális politikai áramlatoktól függetlenül, tárgyilagosan, és az igazsághoz hű történelemszemlélettel keressük. A kisebbségek nemzeti örökségének

és kultúrájának megsemmisítésére irányuló politikai erőszak a nemzetközi együttélést veszélyezteti.

Meggyőződésünk, hogy a Kelet-Közép-Európában több milliós magyar kisebbség emberi jogainak biztosítása és autonómiájának megvalósítása belátható időn belül, a Duna-völgyi népek közti tartós békéhez fog vezetni.

[Vákát oldal]

Felhasznált szakirodalom

- ANCHIERI, Ettore: *La diplomazia contemporanea*, Padova 1959.
- Annuario Pontificio*, Roma 1921.
- BALLA Gyula: *Kárpátaljai magyarság 1918–1988*, in Medve-tánc, Budapest 1988.
- BALOGH Margit – GERGELY Jenő: *Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992*, Budapest 1993.
- BALOGH Sándor – FÖGLEIN Gizella: *Magyarország története 1918–1975*, Budapest 1986.
- BENDA Kálmán: *Gli ungheresi di Moldavia (Csángók) nei secoli XVI–XVII.*, in *Nuova Rivista Storica*, 73 (1989).
- BENDA Kálmán: *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467–1706*, I–II., Budapest 1989.
- BONKALÓ Sándor: *Az ukrán mozgalom története (1917–1922)*, Budapest (A Magyar Külügyi Társaság Kiadása) 1922.
- BORSODY István: *Beneš*, Budapest 1943.
- BORSODY István: *Magyar–szlovák kiegyezés*, Budapest 1945.
- BOROS Ferenc: *Magyar–csehszlovák kapcsolatok 1918–1921-ben*, Budapest 1970.
- BOTLIK József: *Erdély tíz tételben (1918–1940)*, Budapest 1988.
- BOTLIK József: *Hármas kereszt alatt. Görögkatolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1666–1997)*, Budapest 1997.
- CACCAMO, Domenico: *L'Italia, la questione d'Oriente e l'indipendenza romana nel Carteggio del Consolalo Italiano a Bucarest (1870–1879)*, Milano 1979.
- CAROLI, Giuliano: *L'Italia ed il problema nazionale romano alia Conferenza della Pace di Parigi*, in *Storia e Politica* XXII, Fasc. III., Milano 1983.
- Das neue Autonomiestatut*, Bozen 1990.
- DIÓSZEGI István: *A kulisszák mögül... A diplomácia története 1919-től 1930-ig*, Budapest, 1996.
- DUMITRIU-SNAGOV, Ion: *La Romania nella diplomazia vaticana 1939–1944*, Roma 1987.

- DUMITRIU-SNAGOV, Ion: *România în diplomația Vaticanului 1939–1944*, București 1991.
- EÖRDÖGH István: *A Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja Levéltárának (Vatikánváros) a magyarországi egyházakra vonatkozó forrásai 1803–1903*, Szeged 1992.
- FARHAT, Edmond: *Libano perchè*. Roma 1990.
- FEJTŐ Ferenc: *Rekviem egy hajdanvolt birodalomért*, Budapest 1990.
- FORNARO, Pasquale: *Crisi postbellica e rivoluzione. L'Ungheria dei Consigli e l'Europa danubiana nel primo dopoguerra*, Milano 1987.
- GABÁNYI JÁNOS: *Mártírjaink*, Budapest 1923.
- GALÁNTAI József: *A trianoni békekötés 1920*, Budapest 1990.
- GERGELY Jenő: *A keresztényszocializmus Magyarországon 1903–1923*, Budapest 1977.
- GERŐ András: *Sorsdöntések*, Budapest 1989.
- GOSZTONYI Péter: *A kormányzó Horthy Miklós és az emigráció*, Budapest 1992.
- GULYÁS László (szerk.): *Edvard [sic!] Beneš: Zúzzatok szét Ausztria–Magyarországot. A csehszlovákok áldozatának történelmi bemutatása*, Szeged 1995.
- GYÁRFÁS Elemér: *Statusul Catolic Ardelean și Acordul de la Roma*, Kolozsvár 1933.
- HAJDU Tibor: *Az angolszász hatalmak és a trianoni határok*, in *Világosság*, 31(1990).
- Hetven év. A romániai magyarság története 1919–1989*, Budapest 1990.
- 20. századi egyetemes történet, 1890–1945, I.*, Budapest 1995.
- Nemzeti történelmünk. II. Dokumentumkötet. Trianon forrásai I.*, Kaposvár 1994.
- I documenti diplomatici italiani*, VI. 1918–1922, Roma 1980.
- JANCSÓ Benedek: *A román irredenta mozgalmak története*, Budapest 1920.
- JÁSZI Oszkár: *Magyar kálvária – magyar föltámadás*, Budapest 1989.

- JUHÁSZ Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919–1945*, Budapest 1988.
- KOCSIS Károly – HODOSI Eszter: *Minoranze ungheresi nel bacino dei Carpazi*, Roma (Servizio stampa dell'Ambasciata d'Ungheria) 1994.
- KORDÍKOVÁ Marta: *Adalékok a kassai munkásmozgalom történetéhez (1917–1921)*, in *Magyarok Csehszlovákiában*, Bratislava 1969.
- KÓRÉH Endre: *A Székely Hadosztály és Dandár története 1918–1919*, Budapest 1929.
- KÖPECZI Béla (szerk.): *Erdély története*, I–III., Budapest 1987.
- KÖVESDI János: *Edvard [sic!] Beneš elnöki dekrétumai avagy a magyarok és a németek jogfosztása*, Bratislava 1996.
- Magyarország története 1918–1919; 1919–1945*, I., Budapest 1978.
- MÁRTON József: *A Szentszék és Románia konkordátuma 1927-ben*, in Erdélyi Múzeum 1995/1–2.
- MESZLÉNYI Antal: *A magyar hercegprímások arcképsorozata*, Budapest 1970.
- MIKÓ Imre: *Huszonkét év*, Budapest 1941.
- MINERBI, Sergio: *Il Vaticano, la Terra Santa e il sionismo*, Milano 1988.
- MOLNÁR Imre (szerk.): *Szlovákok az európai történelemben*, Budapest 1994.
- ORMOS Mária: *I rapporti internazionali della Repubblica Ungherese dei Consigli*, (kézirat), Roma 1989.
- ORMOS Mária: *Magyarország a nagyhatalmi játéktérben*, in Világosság, 31 (1990).
- ORMOS Mária: *Pádovától Trianonig*, Budapest 1983.
- PASTOR, Ludovico von: *Storia dei Papi*, XI., Roma 1958.
- PITASSIO, Armando: *Alle origini del concetto di nazione negli scriitori slovacchi del XVI–XVII. secolo*, Brescia 1981.
- RAFFAY Ernő: *Erdély 1918–1919-ben*, Budapest 1987.
- REBICHINI, Andrea: *Kelet-Szlovákia görög-katolikusai; történelem és aktualitások*, in Slovak Studies XXIII, Cleveland–Roma 1983.

- REISNER Ferenc: *Csernoch János hercegprímás és IV. Károly*, Budapest 1991.
- ROSENBERG, Arthur: *Storia della repubblica di Weimar*, Firenze 1972.
- SIPOS Péter: *Horthy Miklós*, in GLATZ Ferenc: *Magyarok a Kárpát-medencében*, Budapest 1989.
- STAFFA, Dino: *Le Delegazioni Apostoliche*, Roma 1958.
- SZARKA László: *A szlovákok története*, Budapest 1996.
- SZARKA László: *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzeti politika 1867–1918*, Pozsony 1995.
- SZÁSZ ZOLTÁN: *A románok története*, Budapest [é. n., 199?]
Száz rejtély a magyar történelemből, Budapest 1994.
- TIBENSKY, Ján: *A szlovák nemzetiség és a burzsoá nemzet kialakulása*, Budapest 1972.
- TOMKO, Jozef: *L'importanza dei santi Cirillo e Metodio nel cattolicesimo e nella storia slovacca*, in *L'altra Europa*, no. 5., Milano 1988.
- VÁRY Albert (szerk.): *A vörös uralom áldozatai Magyarországon*, Vác 1922.
- VECSEKLŐY József: *Nemzetgyilkossági kísérlet*, Lakitelek 1993.
- VIDA Péter: *Hogyan lett a magyar Erdélyből román Erdély*, Budapest 1940.
- VIETOR, Martin: *Slovenská Sovietska Republika 1919*, Bratislava 1955.
- ZSIGA Tibor: *Burgenland, vagy Nyugat-Magyarország*, Felsőőr (Oberwart) 1991.

Jegyzetek

- 1 *Románia Nemzeti Követelései* címszó alatt az OHTA-ban megtalálható azon területek jegyzéke, amelyek iránt a román expanzionista politika érdeklődést tanúsított az első világháború során:

„1 – Besszarábia 44 000 km²-nyi területén 2 540 000 lakosság él, amelyből egy 1913-ban készített orosz statisztika szerint 1 840 000 a román, és a többi 700 000 közül északon (Chotin térségében) többségében román, délen pedig német és bolgár etnikai szigetek vannak.

2 – Erdély 85 000 km², ahol kb. 2,3 millió a román él, valamint 950 000 magyar és 700 000 német. A térség teljes lakossága 3 950 000 fő volt az 1912-es adatok alapján.

3 – Bánát (Temesvár környéke) 28 000 km², 1,5 millió lakossal, akik között 650 000 a román, 300 000 a német, 300 000 a szerb népesség és 250 000 az egyéb.

4 – Bukovina 10 000 km², ahol a lakosság összetétele: 210 000 román, 300 000 rutén, 175 000 német és 135 000 egyéb. Összesen 820 000 lakos.

5 – Dobruzsza lakosságából: 190 000 a román, 50 000 a bolgár, 40 000 a török és a tatár, 36 000 az orosz és 34 000 az egyéb. Összesen 350 000 fő. Az 1912-es népszámlálás alapján a Román Királyság lakossága – a 350 000 lakosú Dobruzszával együtt – kb. 7,5 millió fő volt..., az új Románia összlakossága kb. 16,5 millióra nőtt.” Vö. OHTA, Fundus E–8, 76. gyűjtő, 7. faszcikulus. (A továbbiakban: F., gy., f.).
  - 2 A román etnikum erdélyi jelenlétének bizonyítása azért volt fő politikai célja az irredenta román történetírásnak, hogy ennek alapján jogot formálhasanak arra a földre, ahol románok éltek. Vö. JANCÓSÓ Benedek: *A román irredenta mozgalmak története*, Budapest 1920, 360. o., vagy CACCAMO, Domenico: *L'Italia, la questione d'Oriente e l'indipendenza romana nel Carteggio del Consolato Italiano a Bucarest (1870–1879), (Olaszország, a keleti kérdés és a román függetlenség a bukaresti olasz konzulátus iratainak tükrében)*, Milano 1979, 65–124. o.
- Ioan Slavici volt a szellemi atyja az 1882-ben megalakult „Carpati egyesület”-nek. A szervezet azzal a céllal alakult, hogy támogassa az erdélyi román értelmiségieket az egyesítésért folytatott harcukban. Axente Sever ebből az időszakban dolgozta ki naiv stratégiai tervét egy Erdélyért indított román hadjáratról. Vö. *Erdély története*, Budapest 1987, III. k., 1654. o.
- A román Katonai Akadémia kézikönyvei módszeresen oktatták Erdély megtámadásának és megszállásának stratégiai elméleteit. Virgil és Arifeanu alhadnagyok könyvükben megállapítják, hogy: „A román haza a Dnyesztertől a Tiszáig, a Kárpátoktól a tengerig és délen egészen a Dunáig terjed.” Vö. JANCÓSÓ Benedek: *A román ...* id. mű, 370. o.
- Nicolae Iorga – aki 1908. június 2-tól a román parlament által 1906-ban jogilag elismert *Liga Culturală* főtitkára volt – 1911-ben egy egyetemi előadáson

nyilvánosan kijelentette, hogy „A Liga Culturală nem felejtette el az elnyomott románokat. Előkészíti a terepet, és amikor ezzel elkészül, visszavonul, hogy átadja helyét a hadseregnek. Amint a román állam döntést hoz Erdély kérdésében, megparancsolja katonáinak a határok átlépését.” Vö. uo., 298. o. E fenyegető szavakat a gyakorlatban is megvalósították 1916. augusztus 27-én éjjel, amikor Románia megtámadta Erdélyt és 440 000 katonája átlépte Magyarország védtelen határait, hogy valóra váltsák a román irredentizmus integralista terveit.

- 3 „1914. február 23-án egy nitroglicerin bomba robbant a debreceni püspöki palotában. Kiderült, hogy a merényletet egy Cetereu nevű román egyetemista követte el, akit 1913. január 16-án a román hadügyminiszter politikai ügynökként alkalmazott és aki egyidejűleg Poklevszkij, a bukaresti orosz konzul bérence is volt. Az, amit ekkor nem tudtak elérni, bekövetkezett Gavrilo Princip 1914. június 28-i sarajevói pisztolylövéseinek következtében.” Vö. VIDA Péter: *Hogyan lett a magyar Erdélyből román Erdély*. Budapest 1940, 40. o.
- 4 Vö. SZÁSZ ZOLTÁN: *A románok története*. Budapest [é. n.], 111–115. o.
- 5 Vö. BOTLIK József: *Erdély tíz tételben (1918–1940)*, H. n. 1988, 37. o.
- 6 Vö. *Erdély története 1830-tól napjainkig*, Budapest 1987, III. k., 1695–1696. o.
- 7 Vö. *A Szövetséges Legfelsőbb Tanács angol szekciója által kidolgozott dokumentum határozatai*, Párizs, 1919. február 23., in OHTA, F. E–8, 74. gy., 7. f.
- 8 Vö. *Erdély...*, id. mű, 1694–1697. o.
- 9 Vö. *Katonai-politikai jelentések Romániáról. 1919 július*. 16. o., in OHTA, F. E–8, 76. gy., 7. f. Ugyanebben a jelentésben találjuk: *A román hadsereg felépítése 1916 augusztusában:*

„Személyi állomány, megközelítőleg:

Gyalogság 10 lövészezred (3 zászlóalj)

(514 000) 80 gyalogosezred (3 zlj.)

40 tartalék zlj. (29–40 éves férfiak)

20 zlj. területi rendészet (41–46 éves férfiak)

Lovasság 1 ezred Királyi Testőrség

(20 000) 11 ezred Rosori lovassázzad

10 ezred Calarasc hi lovassázzad

5 kisebb csapat

Tüzérség 25 ezred táborig tüzérség, 6 db 75 és 87 mm-es löveg

(50 000) 5 ezred táborig nehéztüzérség, 6 db 105 mm-es löveg

1 ezred hegyitüzérség, 6 db 63 mm-es löveg

1 csapat hegyitüzérség, 4x75 mm-es löveg

1 ezred lovas tüzérség, 6x75 mm-es löveg

1 dandár ostromtüzérség, 3 zlj.-ből

1 ezred erőd-tüzérség

Műszaki 5 utász-zlj.

(10 000) 1 különleges alakulat

1 hidász ezred

1 vasutas ezred

1 szakértő zlj.

Légierő 4 kötelék, egyenként 12 repülőgéppel

(10 000)

Összes katonaság kb. 625 000

Tartalékok 150 000

Készültségben 775 000

Behívott korosztályok és beosztásuk a különböző kategóriákban:

1890–1896 közti korosztály – állandó hadsereg

1878–1889 közti korosztály – tartalék (mozgó rendészet)

1872–1877 közti korosztály – területi rendészet”

- 10 1916 augusztusában a magyar–román határon csak a magyar csendőrség teljesített szolgálatot. A román invázió napjaiban Arthur Arz tábornagy rövid idő alatt megszervezett egy 70 000 fős népfelkelő egységek erőt, amely 34 000 katonából, 1000 csendőrből és 35 000 egyéb mozgósítottból állt és 76 db tüzérségi eszközzel rendelkezett. Vö. *Erdély...*, id. mű, 1696. o.

11 Vö. uo., 1695. o.

12 Vö. uo., 1696–1697. o.

- 13 A bukaresti békeszerződés az alábbi feltételeket szabta Romániának:

„1. A 11., 12., 13., 14. és 15. hadosztályokat fel kell oszlatni.

2. A maradék 10 hadosztályról: a két Besszarábiában lekötött hadosztály megmaradhat: a másik nyolc gyalogoshadosztályt és a lovasdandárokat a békeállomány szintjére kell csökkenteni, érintetlenül hagyva vezérkarikat. E hadosztályok mindegyike a következő felépítésű:

4 gyalogezred (3 zlj.)

2 tüzérezred (7 löveggel)

1 műszaki zlj.

technikai egységek

3. A Besszarábiában tevékenykedő két lovashadosztály demobilizálását az ukránok elleni hadműveleteknek kell alárendelni.

4. A teljes állomány – kivéve a Besszarábiában harcoló csapatokat – nem lehet nagyobb, mint:

20 000 gyalogos

3200 fő lovas és

9000 fő tüzér.

5. A hadvezetés, a segédalakulatok és a katonai létesítmények létszámát az utolsó békeév nagyságára kell csökkenteni.

6. Az állomány csökkentéséből adódó teljes hadianyag felesleget át kell adni a Központi Hatalmak katonai parancsnokságának, az általános béke megkötéséig tartó megőrzésre.

7. A tengeri és a folyami katonai erőк érintetlenül maradnak felszerelésükkel és fegyverzetükkel együtt.

„Románia két hónappal később, azaz 1918 júliusában befejezte a demobilizálást a fentiek alapján.”

Vö. *Katonai helyzet az első mozgósítástól (1916. augusztus) a bukaresti békéig (1918. május 7.)*, in OHTA, F. E–8, 76. gy., 7. f.

- 14Vö. Erdély..., id. mű, 1697–1700. o.
- 15A padovai fegyverszünet és a belgrádi katonai egyezmény okainak, körülményeinek és céljainak e rövid bemutatása során ORMOS Mária: *Padovától Trianonig* (Budapest 1983) és FEJTŐ Ferenc: *Rekviem egy hajdanvolt birodalomért* (Budapest 1990) című művek kutatási eredményeit használtuk fel leginkább.
- 16REISNER Ferenc: *Csernoch János hercegprímás és IV. Károly*. Budapest 1991, 59–75. o.
- 17Vö. FEJTŐ Ferenc, *Rekviem...*, id. mű, 181. o.
- 18Az 1863–1864-es megmozdulás nemzeti katasztrófát és az orosz elnyomás radikalizálódását eredményezte, majd az orosz–porosz barátság pecsételte meg a lengyelek sorsát egészen Józef Pilsudsky légióinak a kongresszusi Legyelországba történő 1914. augusztus 6-i betöréséig. Ezzel kezdetét vette a Nagy-Lengyelország megvalósításáért folytatott harc.
- 19FEJTŐ Ferenc: *Rekviem...*, id. mű, 376. o.
- 20Uo., 240–246. o.
- 21Vö. ORMOS Mária: *Padovától...*, id. mű, 75–93. o.
- 22Vö. uo., 59–74. o.
- 23Vö. ROSENBERG, Arthur: *Storia della repubblica di Weimar (A Weimar-i Köztársaság története)*, Firenze 1972, 5. o.
- 24Vö. ORMOS Mária: *Padovától...*, id. mű, 93–103. o.
- 25Vö. *Katonai helyzet. Második mozgósítás (1918. november). Katonai akciók az 1918. november 13-i fegyverszünet után*, 17–19. o., in OHTA, F. E–8, 76. gy., 7. f.
- 26Vö. *Nemzeti történelmünk. II. Dokumentumkötet. Trianon forrásai.*, I. k., Kaposvár 1994, 178–184. o.
- 27Vö. Erdély... id. mű, 1711–1714. o. és *Nemzeti történelmünk ...* id. mű, 172, 189–192. o.
- 28Vö. uo., 121–123. o.
- 29Külgyminisztérium. *Olasz Diplomáciai Dokumentumok*. VI. sorozat (1918–1922), I. kötet, Róma 1956, 183. o., in FORNARO, Pasquale: *Crisi postbellica e rivoluzione. L'Ungheria dei Consigli e l'Europa danubiana nel primo dopoguerra. (Háború utáni válság és forradalom. Tanácsköztársaság Magyarországa és a dunai térség az első világháború után)*, Milano 1987, 32. o.
- 30A francia megszállás tervéről és kudarcáról vö. ORMOS Mária: *Padovától...*, id. mű, 75–93. o.
- 31Vö. RAFFAY Ernő: *Erdély 1918–1919-ben*, Budapest 1987, 197–198. o.
- 32Uo., 198. o.
- 33Vö. ORMOS Mária: *Padovától...*, id. mű, 114–128. o. Ormos véleménye szerint: „a központi francia szervek, ha az illegális román lépéseket nem is biztatták, január 28-ig nem is léptek fel ellenük azzal az éréllyel, amely megakadályozásukhoz szükséges volt”. Vö. uo., 129–130. o.
- 34KÖRÉH Endre: *A Székely Hadosztály és Dandár története 1918–1919*, Budapest 1929.
- 35Vö. MIKÓ Imre: *Huszonkét év*, Budapest 1941, 12. o.

- 36A lakossággal szemben alkalmazott erőszakos módszereket, rablásokat és a magyar közigazgatás megszüntetését vö. RAFFAY Ernő: *Erdély...*, id mű, 168–194, 226–238, 250–254. o.
- 37Vö. ORMOS Mária: *Padovától...*, id. mű, 122. o.
- 38A részletes elemzést vö. ORMOS Mária: *Padovától...*, id. mű, 129. o.
- 39Vö. uo., 167, 172. o.
- 40Vö. *Katonai...*, id. forrás, in OHTA, F. E–8, 76. gy. 7. f. 4.
- 41Vö. *A magyar–román határ*, 2. o, uo., F. E–8, 74. gy. 7. f.
- 42Vö. uo.
- 43A teljes szöveget vö. *Nemzeti...*, id. mű, 199–200. o.
- 44Vö. *Erdély...*, id. mű, 1723. o.
- 45A Kommunisták Magyarországi Pártjának (KMP) megalakulása 1918. november 4-re datálható, amikor a 3 magyarból – Kun Béla, Pór Ernő, Vántusz Károly –, 2 románból – Ariton Pescariu és Emil Bozdog –, 2 szlovákból – Matej Kovač és Matej Krsak –, 2 délszlávból – Ivan Matuzović és Franjo Dobnik – álló ideiglenes Központi Bizottság megalapította Moszkvában a magyar és nem magyar anyanyelvű magyarországi dolgozók közös szervezeteként. Ugyanebben a hónapban tért vissza Magyarországra mintegy 100–120 militáns kommunista, akiknek többsége hadifogoly volt korábban Oroszországban, ahol speciális kiképzést kaptak a nemzetközi bolsevik forradalom megvalósítása céljából. A kommunista ügynökök vezetője, Kun Béla november 17-én érkezett Moszkvából Budapestre negyedikével. A Vörös Újság 1918. december 28-án közölte a Kommunisták Magyarországi Pártjának Ideiglenes Szervezeti Szabályzata című dokumentumot, amely szerint a KMP a kommunisták nemzetközi szövetségének magyarországi szervezete volt. Vö. BALOGH Sándor – FÖGLEIN Gizella: *Magyarország története 1918–1975*, Budapest 1986, 13–24. o.
- 46Vö. Archivio della Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari, Città del Vaticano (A Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának Levéltára, Vatikánváros <a továbbiakban: REÜSZKL>), Ausztria 697, „*Segreteria di Stato*”, n°87602.
- 47Vö. uo., *Nunciaturai jelentés*, n°89877, Bécs, 1919. április 25., 15927. sz.
- 48Vö. uo., n°84514.
- 49Vö. uo., n°87602.
- 50Vö. uo., n°88538.
- 51, „*Károlyi ha fatto questo gesto gravissimo con la stesse leggerezza e con la medesima spensierata incoscienza con cui fece scoppiare, nel novembre scorso, la rivoluzione in Ungheria.*” Vö. uo., n°88065.
- 52Csernoch János (1852–1927) bíboros, Scitovszky János (1785–1866) után a második, aki a történelmi Magyarország szlovák kisebbségéből jutott el a hercegprímási méltóságig. Őket követte később 1927-től a magyar katolikus egyház élén, a szintén szlovák anyanyelvű Szapucsek György (1884–1945), aki 1894-ben történt névváltoztatása óta Serédi családi néven, majd a bencés rendbe történő felvétele óta Jusztinián rendi keresztnéven ismert. Vö. MESZLÉNYI Antal: *A magyar hercegprímások arcképsorozata*, Budapest 1970, 257., 353., 391. o.

53., *In particolare la nostra attenzione è stata richiamata dagli importanti avvenimenti verificatisi nelle popolazioni che già fecero parte dell'Impero austro-ungarico e che ora tendono ad ordinarsi secondo le loro nazionali aspirazioni.*

Esse formano una parte cospicua del gregge a Noi affidato e sempre si distinsero per la fede profonda e il filiale attaccamento a questa Sede Apostolica, quindi il nostro speciale interesse per il loro avvenire religioso.

La Santa Sede..., vuole mettersi in relazione coi Governi costituiti, quante volte questi ne manifestino il desiderio.

E sarà oltremodo opportuno che l'Episcopato renda note tali disposizioni della Santa Sede, facendo rivelare come dalla cooperazione dei due Poteri non possa che trarsi i migliori auspici per il pubblico bene.” Vö. REÜSZKL, Ausztria 697, n°87688. E forrás nagyon fontos az állam és az egyház kapcsolatának a megértéséhez, különösen a legújabbkori egyetemes egyháztörténelem periódusában.

54A tartalom fontossága miatt eredeti változatában is közöljük az idézett forrás szövegét: *„In risposta al Suo cifrato n°314, Le comunico che il Santo Padre desidera che Vostra Signoria si porti subito a Budapest per stabilirvi in forma ufficiale la Nunziatura Apostolica e dar corso agli affari pendenti, dato che la caduta del Ministro Károlyi non abbia <sic!> arrecato cambiamento alcuno nelle intenzioni espresse nel cifrato suddetto”.* Vö. uo., *Gasparri instrukciója Valfré nunciusnak, n°88534, 1919. március 24-én, 281. sz.*

Gasparri itt Károlyi 1919. március 19-i kérelmére utal, amelyben a Magyar Népköztársaság hivatalosan kifejezést adott a Szentszékkal történő diplomáciai kapcsolat felvételének a szándékáról. Vö. uo., n°97520.

55Ismét közöljük az eredeti szöveget, fontosságára való tekintettel: *„E poichè lo stesso Governo dei Consigli ha voluto proclamare la completa separazione tra lo Stato e la Chiesa, si deve concludere che questa sia ormai libera di nominare i Vescovi come crederà meglio. Sembrebbe, perciò, assai opportuno profittare subito di tale situazione”.* Vö. uo., *Gasparri instrukciói Valfrének, n°89356, Vatikán, 1919. április 21.*

56A proletárdiktatúra egyházellenes megnyilvánulásairól vö. REISNER Ferenc: *Csernoch...*, id. mű, 88–92. o. és VÁRY Albert (szerk.): *A vörös uralom áldozatai Magyarországon, Vác 1922.*, valamint GABANYI János: *Mártírjaink, Budapest 1923.*

57., *Quando, infatti, il Governo del Károlyi trasmesso il potere a quello dei Consigli, si deve ritenere che questo rappresenti ora il potere costituito.”* Vö. Ausztria 697, *Segreteria di Stato di Sua Santità, n°89356, 1919. április 21.*

58., *Il Governo – dei Consigli – si compone di 30 persone col titolo di Commissari del popolo. Di queste persone 24 sono ebrei e 6 cristiani. Prima loro cura fu di mettersi in comunicazione col Governo dei Soviets di Russia, il quale rispose inneggiando alla rivoluzione sociale ma allo stesso tempo domandando delle garanzie sul vero carattere del movimento ungherese e sulla ortodossia bolscevica delle idee dei suoi dirigenti. Questa specie*

di diffidenza si spiega col fatto che l'ultima spinta di successi verificatisi in Ungheria era stata data da un sentimento eminentemente patriottico e nazionalista." Vö. uo., „Egyházpolitikai hírek Magyarországról, n°88065”, Bécs 1919. március 25., 15483. szám.

59A nuncius a következő bolsevik kormányrendeletekről tesz említést március 25-én: kötelezővé tett állameskü a klérus számára; erőszakos beszolgáltatások; bankbetétek és magánvagyonok elkobzása; üzletek, 20 személynél többet foglalkoztató cégek, üzemek, gyárak, bányák, valamint a többszobás privát bérházak államosításai; statáriális bíráskodás életbe léptetése; a csendőrség feloszlata; az állam és az egyház szétválasztása; fosztogatással és kegyetlenkedésekkel kísért házkutatások a primási és más egyházkormányzói kúriákon. Vö. uo.

A vatikáni államtitkárság levéltárából nem hiányoznak a magyar bolsevikok atrocitásainak és a civil lakosság ellen elkövetett, országos méretű garázdálkodásainak részletes leírásai sem. Vö. uo., „Magyarországi hírek, n°91608”, Bécs, 1919. április 15, 15835. sz.

A püspökök, papok bebörtönzéséről, hivatalukból történő elüldözésükről, az egyházi javak elkobzásáról szóló forrásokat lásd: uo., Nunciatúrai jelentés n°89877, Bécs, 1919. április 25, 15927. sz.; valamint a kinzások és a tömeges gyilkosságok – mint pl. a parlament pincéiben talált 80 halálra kintott – leírását és a körülmények nemzetközi diplomácia előtti ismertetéséről szóló forrásokat vö. uo., „Magyarországi események, n°95793”, Bécs 1919. szeptember 4., 18327. sz.

60,...*L'Ambasciatore di Germania a Vienna ha telefonato, senza farne mistero alla redazioni dei giornali, per dire che se l'Entente farà delle condizioni di pace dure, la Germania si unirà ai bolscevisti russi. Il Governo di Budapest si è messo all'opera con tutta una fioritura di misure giuridiche e sociali di marcia bolscevista, sulla guida di quanto hanno fatto i massimalisti russi.*" Vö. uo., n°88065.

61Ez a szempont kapott domináns jelleget abban az „Ostpolitik” néven ismert szentszéki egyházkormányzási politikában is, amely az 1963. május 7–9-től jellemezte a Vatikán és a vasfüggöny mögötti, szocialista országok közti kapcsolatokat egészen 1989-ig, a rendszerváltozások láncreakciójának kezdetéig, amikor a hatalomátadás kényszerítő hatása alatt, végre a magyar püspöki kar is egyetértett az *Opus Pacis* és a Katolikus Papok Országos Békebizottságának a megszüntetésével.

Mint köztudott, eme Békebizottság még 1954 októberében csatlakozott az akkor frissen megalakult, egyértelműen baloldali Hazafias Népfront Országos Tanácsához, amelynek elnökségében a magyar katolikus püspöki kar elnöke is szerepelt, Czapi Gyula egri érsek személyében és tagjai voltak Hamvas Endre katolikus, Dudás Miklós görög katolikus püspökök. Vö. BALOGH Margit–GERGELY Jenő: *Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992*, Budapest 1993, 308. o.

62,*L'unica speranza la ripone in una eventuale occupazione dell'Ungheria per mezzo delle truppe dell'Entente.*" Vö. „Magyarországi hírek, n°91608”. Bécs, 1919. április 15., 15835. sz.

- 63, „...l'Ungheria, assediata da tre parte, dai rumeni, dei serbi, dai cecoslovacchi, potrebbe trovarsi un giorno totalmente isolata...” VÖ. uo., nunciatúrai távirat, n°89877, Bécs, 1919. április 25., 15927. sz.
- 64, „I rumeni avanzano senza incontrare intoppi, accolti da una popolazione festante che si vede liberata da coloro che l'opprimevano”. Vö. uo.
- 65 „...circa la situazione politico-religiosa dell'Ungheria, hanno dolorosamente impressionato il Santo Padre ... peraltro, ... sembra che la situazione stessa vada migliorando, Sua Santità ha stimato opportuno di non prendere, per ora, alcun provvedimento.” Vö. uo., Gasparri instrukciói Valfré nunciatsnak, n°89877, 1919. május 9-én.
- 66 Az Ausztria jövőjével kapcsolatos legfőbb francia aggodalmak az osztrák szociáldemokraták Anschluss-szimpátiája körül csoportosultak. 1919. március 21. után nyugtalanságot keltett az egyre „vörösebb” Ausztria víziója is. Henri Allize tábornok, a francia katonai misszió vezetője – aki március vége felé érkezett Bécsbe – számtalan jelentést küldött Párizsba Európa drámai jövőjéről, amennyiben a kialakulófélben lévő osztrák bolszevizmust meg nem állítja időben az antant beavatkozása. Újra életbe léptek Franchet d'Espèrey tábornok tervei Németország megtámadásáról Ausztria–Magyarország területén felvonulva. Az osztrák bolszevizmus 1919. április 17-én ugyan elbukott, de az 1919. szeptember 10-én megkötött Saint-Germain-en-Laye-i béke Ausztriát az 52 milliós birodalomból hat és fél millió lakosú országgá redukálta. A más országokhoz csatolt német lakosságú területek – mint Dél-Tirol – nem kaptak semmilyen önrendelkezési jogot. Vö. ORMOS Mária: *Padovától...*, id. mű, 258. o. és FORNARO, Pasquale: *Crisi postbellica e rivoluzione. L'Ungheria dei Consigli e l'Europa danubiana nel primo dopoguerra (A háborút követő válság és forradalom. A Tanácsköztársaság Magyarországa és a dunai térség Európája a világháborút követően)*, Milano 1987, 30–31. o.
- 67 Vö. Száz rejtély a magyar történelemből, Budapest 1994, 160–161. o. és JÁSZI Oszkár: *Magyar kálvária – magyar föltámadás*, Budapest 1989, 103–117. o.
- 68 Kun Béla 1919. március 21-én este 7.42-kor Leninnek küldött és a franciák által lehallgatott táviratában így írta le a bolszevik forradalom okait Magyarországon: „A proletárforradalom két erő gyümölcse. Az egyik: a munkások, szegényparasztek és katonák azon döntése, hogy nem akarják tovább tűrni a kapitalizmus igáját. A másik: az antant imperializmusa, amely azzal, hogy megcsonkítja területét, meg akarja fosztani Magyarországot minden nyersanyagforrásától és létfeltételétől. Az antant ultimátumára (Vix-jegyzék), amely Magyarország egy részének azonnali és végleges átadását követeli a román oligarchia részére (Erdélyről van szó), a magyar nép a proletárdiktatúrával válaszol.” Vö. ORMOS Mária: *Padovától...*, id. mű, 210. o.
- Kun üzenetének egy olyan értelmezése is született Oroszországban, hogy a bolszevizmus hatalomra juttatása Magyarországon nem volt más, mint a magyar nacionalizmus újabb trükkje, amely szerint a Szovjet-Oroszországgal való szövetséggel és a párizsi békekonferencia által létrehozott rendszer szétrombolásával fenyegetőzve kellett szembeszegülni az antant döntéseivel.

- 69 Ami a területi kérdéseket illeti, Borghese jelentésében így írta le a bolsevik kormány szándékait: „Ez a kormány nem ragaszkodik az integritáshoz, hanem kész megállapodásra jutni. Csak a magyar többségű területeket akarja megtartani.” Vö. ORMOS Mária: *I rapporti internazionali della Repubblica Ungherese dei Consigli (A Tanácsköztársaság nemzetközi kapcsolatai)*, a Szerző Római Magyar Akadémián 1989. április 19-én elhangzott előadásának kézirat, Roma 1989, 4. o.
- 70 Miután Róth visszatért Budapestre, március 31-én Belgrádba érkezett Kun távirata, amelyben kijelentette, hogy hibás volt a Vix-jegyzék értelmezése és így folytatta: „*A Vix alezredesnek átadott jegyzékben már kinyilvánítottam tárgyalási készségemet. Annak érdekében, hogy megerősísem ezt a kormánydöntést, kijelentem, hogy elfogadom tárgyalási alapnak azokat a feltételeket, amelyek az 1919. március 19-i, de Lobit tábornok által aláírt és Károlyi Mihály által visszautasított jegyzékben szerepelnek, ezenfelül hajlandók vagyunk tárgyalni a szövetségesek által ajánlott bármilyen alapon. Örömmel fogadtam a hírt, hogy a Francia Köztársaság hadserege tartózkodni kíván mindennemű ellenséges cselekedettől, amit a Magyar Hadsereg azonos módon viszonz.*” „E jegyzék közvetlen hatása az lett – jegyzi meg Ormos –, hogy de Lobit hozzállátott a semleges övezet megszállásának előkészítéséhez.” Vö. *uo.*, 5. o.
- 71 *Vö. uo.*, 7. o.
- 72 *Vö. uo.*, 8. o.
- 73 A Tanácsköztársaság csupán 55 000 fős hadsereget kapott örökségül a Károlyi-kormánytól. Vö. *Magyarország története...*, id. mű, 268. o.
- 74 *Vö. OHTA, F. E–8, 76. gy.*, 1. f.
- 75 Olasz szemmel így látták Románia belpolitikáját: „*1919-ben Romániában a következő politikai erők léteztek: a liberálisok, akik részt kívántak venni a háborúban és súlyuk volt a kormányban; a konzervatívok („progresszív konzervatív”-okként is ismertek), akik egyesítették a nagybirtokosok nagy részét és két másik párt is születtek belőlük: a junista és a demokratikus konzervatív; a demokratikus konzervatívok nyíltan az antant mellé álltak a világháború elején; a Munkás Párt tagjai kevés számban váltak ki a háború közben a Liberális Párt szélsőséges szárnyából és szocialista tendenciát képviseltek; a Népi Liga Pártja Alexandru Averescu vezetésével: a maximalisták vagy bolsevikok Oroszországból kerültek Romániába és több felkelést robbantottak ki Bukarestben és más városokban, de képviselői nem voltak a parlamentben. A törvényhozó hatalmat a szenátus és a képviselőház gyakorolta. A szenátusnak 127, 8 évre választott tagja volt, valamint 8 nem választott tagja, az ortodox egyházmegyék mindenkori püspökei. A Képviselőháznak pedig 185 tagja volt, akiket 4 évre választottak.* Fontos megjegyezni, hogy a széleskörűnek tűnő választójog a valóságban meglehetősen korlátozott volt a cenzuson alapuló választókörzetek felállításának következtében (7,5 millió lakosra csak mintegy 80 000 választó jutott). A végrehajtó hatalmat a király és a nyolctagú kormány gyakorolta, amelynek feje ekkoriban a liberális Ion Brătianu volt.” Vö. *uo.*, *Katonai, politikai hírek Romániáról, 1919. július, 12–14. o.*
- 76 *Vö. uo.*, 13. o.

- 77Vö. uo., 14–15. o.
- 78Vö. *Katonai...*, id. forrás, 20. o. in OHTA, F. E–8, 76. gy., 7. f.
- 79Vö. uo., 20. o.
- 80Vö. ORMOS Mária: *Padovától...*, id. mű, 246–247. o.
- 81Vö. *Résumé des Renseignements (Összefoglaló információk)*, 19–20. o. in OHTA, F. E–8, 143. gy., 7. f.
- 82Vö. ORMOS Mária: *Padovától...*, id. mű, 239–243. o.
- 83A londoni titkosszerződést lásd: ANCHIERI, Ettore: *La diplomazia contemporanea*, Padova 1959, 83–85. A Királyi Olasz Hadsereg Főparancsnokságának „Guido Romanelli tüzérségi alezredes Budapesten kifejtett tevékenységéről szóló feljegyzések” című, 1919. november 19-i forrása rávilágít az olasz kormány ama szándékára, hogy a franciák ellenkezése ellenére is fenntartsa kapcsolatát Magyarországgal: „Romanellit a bécsi Segré-misszió kötelékéből választották ki és küldték Budapestre mint az olasz delegáció vezetőjét, ahol március végéig tevékenykedett a Szövetséges Missziók tagjaival együttműködve. Kun Béla kommunista kormányának megalakulásakor azonban, jöllehet minden szövetséges küldött elmenekült Budapestről, Romanelli továbbra is szolgálati helyén maradt. Március végétől augusztus elejéig (Kun Béla bukásáig) Romanelli volt az antant egyetlen budapesti képviselője és a Tanácsköztársaság kormányával kialakított nehézkes kapcsolatok fenntartásával dicséretre méltó tevékenységet fejtett ki. Külön említést érdemel Romanelli ama humanitárius tette, amellyel írásban kérte Kunt és ezzel megakadályozta, hogy a június 24-i budapesti ellenforradalmi lázadás résztvevőit rögtönítélő törvényszék elé állítsák.” Vö. OHTA, F. E–15, 68. gy., 1. f.
- 84Vö. Guido Romanelli alezredesnek készített informatív jelentés a Legfelső Parancsnokság 31 000. sz. körlevele alapján in OHTA, uo.
- 85Vö. BORSODY István: *Magyar–szlovák kiegyezés*, Budapest 1945, 56–57. o.
- 86Vö. BORSODY István: *Beneš*, Budapest [1943], 56. o. és BOROS Ferenc: *Magyar–csehszlovák kapcsolatok 1918–1921-ben*, Budapest 1970, 18. o., továbbá GULYÁS László (szerk.): *Edvard (sic!) Beneš: Zúzatok szét Ausztria–Magyarországot*, Szeged 1995.
- 87Vö. KÖVESDI János: *Edvard (sic!) Beneš elnöki dekrétumai avagy a magyarok és a németek jogfosztása*, Bratislava 1996, 22–23. o.
- 88Vö. *Promemoria a magyar határokról a Szövetséges Határmegállapító Bizottságokban részt vevő olasz küldöttek számára*, Párizs, 1921. április, in OHTA, F. E–8, 112. gy., 15. f.
- 89Vö. SZARKA László: *A szlovákok története*, Budapest 1996, 153–158. o.
- 90Vö. REBICHINI, Andrea: *Greco-Cattolici della Slovacchia Orientale: storia e attualità (Kelet-Szlovákia görög katolikusai: történelem és aktualitások)*, in *Slovak Studies XXIII*, Cleveland–Roma 1983, 75–111. o.; BOTLIK József: *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátján az ungvári uniótól napjainkig (1666–1997)*, Budapest 1997, 214–227. o.; BONKÁLÓ Sándor: *Az ukrán mozgalom története (1917–1922)*, Budapest 1922.
- Az 1919-ig Magyarországhoz tartozó 13 kárpátjai területre vonatkozó összegző statisztikát lásd uo., 334. o.

91 Ormos általunk forráskiegészítésként felhasznált tanulmánya ad arról is információt, hogy a francia külügyminisztérium 1918. november 20-án terjedelmes tanulmányt készített az új csehszlovák állam határaitól, amely azonban messze nem egyezett a cseh és szlovák követelésekkel. A dokumentum szerint „Szlovákia nem egyéb, mint egy mítosz: Észak-Magyarország szlovák törzsei sohasem alkottak államot; típusuk sem egységes, faluról falura változnak.” A francia tanulmány megállapítja, hogy „az igazán szlováklakta területet a Garam vonaláig korlátozhatjuk, az ettől keletre fekvő területeken ugyanis mindig csak kisebbségek éltek. Az általunk meghúzott etnográfiai vonal sehol nem érinti a Dunát, amely máig megmaradt magyar és német folyamnak. Nem foglalja magában Pozsonyt sem, amelynek üzemében dolgoznak ugyan szlovák munkások és amelynek piaca odavonzza a környék szlovák parasztjait, de ahol 42 németre és 40 magyarra mindössze 14 szlovák jut. Pozsony nem szlovák főváros, ha van ilyen, úgy az Túrócszentmárton.” Vö. ORMOS Mária: *Padovától...*, id. mű, 57–58. o.

A mai értelemben vett geopolitikai egységet jelentő „Szlovákia” kifejezést használni és önkényesen alkalmazni eme állam létrejötte előtti időben, meglehetősen merész nemzeti ideologikus, de nem történeti módszer. A kérdésben pártatlan külföldi kutatók is hasonlóan nyilatkoznak: „Mint ismeretes, a Szlovákia fogalomnak 1840 előtt nem volt politikai jelentése; e kifejezést csak 1790-től használták, kizárólag etnikai megjelölésre. Ugyanakkor ... e földek lakosai tisztában voltak azzal, hogy különböznek a magyar korona más alattvalóitól, anélkül, hogy a 16–17. század során a magyar állammal ellentétbe kerültek volna.” Vö. PITASSIO, *Armando: Alle origini del concetto di nazione negli scrittori slovacchi del XVI–XVII. secolo (A nemzet fogalmának eredete a 16–17. századi szlovák íróknál)*, Brescia 1981. 6. o. Bővebben még lásd: SZARKA László: *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzeti politika 1867–1918*, Pozsony 1995.; MOLNÁR Imre (szerk.): *Szlovákok az európai történelemben*, Budapest 1994. Vö. TIBENSKY, Ján: *A szlovák nemzetiség és a burzsoá nemzet kialakulása*, Budapest 1972, 182. o.

92 Vö. *Promemoria...*, 9. o., id. forrás in OHTA, F. E–8, 112. gy., 15. f. Megjegyzendő, hogy a Beneš által az ülések során felvázolt történelmi koncepció hagyományos ideológiáját ma is előszeretettel hangoztatják külföldön a szlovák katolikus értelmiségi körök. Vö. GERŐ András: *Sorsdöntések*, Budapest 1989, 134–138. o.

E szemlélet lényege, hogy „az elmúlt hét évtizedben a hivatalos csehszlovák állameszme egyik legfontosabb történeti érve a csehek és a szlovákok közös államának tekintett 9. századi Nagymorávia és a 20. századi Csehszlovákia közötti történeti, államjogi összefüggések hangsúlyozása volt. Ez az egyértelműen történelmietlen, ideologikus és aktuálpolitikai célokat szolgáló megközelítés – azon túl, hogy érintetlen dogmákká merevített jó néhány vitatható felismerést – a magyar államalapítástól 1918-ig eltelt évszázadok szlovák történelmét úgy kezelte, mint az egykor már létezett, majd a 20. század elején újra kivívott közös állami lét közötti kényszerű megszakítás korát. A soknemzetiségű történeti magyar állam fennállása ebben a felfogásban a szlovák nemzeti fejlődést megállító történelmi tragédi-

- át jelent, ezeréves elnyomást, amely a szlovák nemzet felszámolására irányult.” Vö. SZARKA László: *A szlovákok...*, id. mű., 35. o.
- 93Vö. *Promemoria...*, 12. o., id. forrás in OHTA, F. E–8, 112. gy., 15. f.
- 94Vö. *Szövetséges katonai beavatkozás Magyarországon*, uo, F. E–8, 143. gy., 8. f.
- 95Vö. *Magyarország békefeltételei*, 34. o., in OHTA, F. E–8, 112. gy., 6. f.
- 96Vö. *Az Olasz Királyi Hadsereg Vezérkara, konstantinápolyi Hadművelési Irodájának 1919. május 7-i távirata a Minisztertanács Elnökségének*, uo., F. E–8, 143. gy, 7. f.
- 97 *Az olasz Külügyminisztérium 1919. május 9-i távirata az Olasz Békedelegáció Katonai Szekciójának Párizsba*. Vö. uo.
- 98Vö. ORMOS Mária: *Padovától...*, id. mű, 254. o.
- 99 Vö. JUHÁSZ Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919–1945*, Budapest 1988, 33. o.
- 100Vö. uo, 34. o.
- 101A lefoglalások és a rablások ellen kibontakozó népi ellenállást a románok azonnal vérbe fojtották: június 23-án parasztok tucatjait végezték ki, 80 embert pedig Apátfalvára deportáltak. Vö. *Magyarország története...*, id. mű, I. k., 326. o. Számos kivégzést hajtottak végre Magyarország más helyeiben is: 6 főt Rakamazon, 13-at Orbán, 26-ot Nyírmegyesen, de a legkegyetlenebbül Hódmezővásárhelyen jártak el, ahol túszoikat szedtek és közülük 100 embert mészároltak le 1919. július 24-én. Vö. uo., 278. o. és ORMOS Mária: *Padovától...*, id. mű, 426. o, 21. jegyzet.
- 102Vö. *Katonai...*, id. forrás, 21. o, in OHTA, F. E–8, 76. gy, 7. f.
- 103Az Erdélyben lévő, Magyarország ellen bevetett hadsereg a román Gheorghe Mărdărescu tábornok parancsnoksága alatt állt, aki a Szövetséges Hadseregek Keleti Parancsnoksága alá volt rendelve. Ennek a székhelye Konstantinápolyban volt, Franchet d’Espèrey vezetésével. A Mărdărescu tábornok által bevetett hadsereg létszáma 126 000 gyalogos és 9000 lovas volt. Felszerelésükhöz 78 db tüzérségi löveg, 96 db nehéztüzérségi ágyú és 16 db hegyi tarack tartozott. A román hadsereg elhelyezkedését 1919. július 28-án vö. *Katonai...*, id. forrás in OHTA, F. E–8, 76. gy, 11. f.
- 104Vö. *„Romanelli alezredes francia nyelvű távirata Bécsből Clemenceau-nak, Budapest, 1919. augusztus 1, No. 4. és 25.”* in OHTA, F. E–8, 143. gy., 7. f.
- 105Vö. *„15972. sz. rendkívüli távirat”*, uo, F. E–8, 117. gy, 8. f.
- 106Vö. uo., *„15975. sz. rendkívüli távirat”*.
- 107Vö. uo., F. E–8, 143. gy., 7. f.
- 108Vö. *„11530. sz. távirat a Béketanács Olasz Küldöttségének”*, 1919. augusztus 3-án, uo., F. E–8, 117. gy., 8. f.
- 109Vö. ORMOS Mária: *Padovától...*, id. mű, 332–333. o.
110. *„Intanto i rumeni avanzavano verso Budapest e si disponevano, malgrado gli ordini dell’Intesa, a entrare in città. Gli inviati della missione italiana, incaricati di comunicare gli ordini di Parigi al quartiere generale rumeno, furono tratti quasi come ostaggi, mandati dall’uno all’altro comando, con lo scopo evidente di poter dire che essi erano giunti troppo tardi.”* Vö.

- REÜSZKL, Ausztria 697, „Magyarországi ügyek, Bécs, 1919. szeptember 4., 18327. sz.”, n°95793.
- 111Vö. „16096 sz. távirat, Bécs, 1919. augusztus 4, 1 óra 30 perckor” in OHTA F. E–8, 117. gy., 8. f.
- 112Vö „16173 sz. távirat, érkezett Bécsből, 1919. augusztus 4-én, 19 óra 40 perckor”; uo., F. E–8, 117. gy., 8. f. és ORMOS Mária: *Padovától...*, id. mű 335. o.
- A panaszokat illetően ma már – a „szocialista” internacionalizmus fokozatos gyengülése miatt a hazai történetírók tollából is találhatunk néhány utalást az 1945 óta elhallgatott tényekre, mint pl.: „1919. július végén Hatvan környékén az előrenyomuló románok utolértek egy sebesültszállító oszlopot, s mindenkit kivégeztek, még az ápolónőket is. Hódmezővásárhely visszafoglalásakor közel 40, Vácott 11 embert lőttek agyon.” Vö. *Száz rejtély...*, id. mű, 163. o.
113. „*Per scongiurare il pericolo, il governo di Peidl cercò di trattare con il comando rumeno. Questi dichiarò subito che si considerava vincitore e che, come tale, avrebbe dettato le sue condizioni. In che cosa consistesse la sua vittoria non è ben chiaro, tanto più che tra l’Ungheria e la Rumenia si considerava già terminato da tempo lo stato di guerra.*” Vö. REÜSZKL, Ausztria 697, „Magyarországi ügyek, n°95793”, Bécs, 1919. szeptember 4. 18327. sz.
- 114A párizsi béketanács olasz képviselőének 1919. december 18-án De Martino számára készített feljegyzése szerint ekkor már „*ki volt jelölve egy Budapestre küldendő Svőveitséges Katonai Bizottság azzal a feladattal, hogy rábírija a magyar kormányt a fegyverszünet cikkelyeinek betartására. Az amerikai képviselők fenntartása azonban felfüggesztette a Bizottság kiküldését*”. Vö. *Promemoria...*, id. forrás in OHTA, F. E–8, 112. gy., 4. f.
- 115Vö. uo.
- 116Vö. ORMOS Mária: *Padovától...*, id. mű, 335–336. o.
- 117Vö. *Segré tábornok Legfelsőbb Parancsnokságnak küldött távirata, 16278. sz. 1919. augusztus 5-én 22 óra 40 perckor*, in OHTA, F. E–8, 117. gy., 8. f.
- 118Vö. *American Relief Administration, No. 112xu, Budapest 1919. augusztus 5. uo., F. E–8, 114. gy., 5. f.*
- 119Vö. „*Segré tábornoknak a Legfelsőbb Haditanácsnak küldött távirata, 16279. sz. 1919. augusztus 6., 12 óraker*”, uo., F. E–8, 117. gy., 8. f.
- 120Vö. *Memorandum, Párizs, 1919. augusztus 6., uo., F. E–8, 114. gy., 5. f.*
121. „*In tutti i casi i rumeni fondavano le loro pretese sul fatto che essi avevano in fondo debellato il bolscevismo. Ciedevano il 30% del bestiame posseduto dall’Ungheria, 20 000 vagoni di frumento e la metà di tutto il materiale ferroviario. Davano 24 ore di tempo per l’accettazione di queste condizioni. Intanto però le 24 ore fissate dall’ultimatum erano trascorse e l’esercito rumeno faceva una specie di entrata trionfale a Budapest e l’armata di occupazione si mise subito all’opera con le requisizioni e la caccia ai bolscevichi.*” Vö. REÜSZKL, Ausztria 697., „Magyarországi ügyek, n°95793”, Bécs, 1919. szeptember 4., 18327. sz.

- 122Vö. *Kommunikációs szolgálat; amerikai segélyrészleg: angol, amerikai, olasz küldöttségvezetők, Budapest, 1919. augusztus 6-án Párizsba a Legfelsőbb Haditanácsnak, uo., F. E–8, 117. gy., 8. f.*
- 123Vö. *Gorton vezérőrnagy Holban tábornokhoz, a román megszálló erők parancsnokához intézett levelének másolata, Budapest, 1919. augusztus 6-án, valamint Az angol, olasz, amerikai küldöttségvezetők a magyarországi román erők főparancsnokához intézett levelének fordítása, Budapest, 1919. augusztus 6-án, uo., F. E–8, 117. gy., 8. f.*
- 124Vö. *Cavallere tábornok 11772. sz. távirata Bécsbe, az Olasz Katonai Misszióknak, 1919. augusztus 9-én, uo.*
- 125Vö. *Politikai információk Magyarországról, Segré tábornok jelentése az Olasz Vezérkarnak, 17184. sz., Bécs, 1919. augusztus 15-én, uo., F. E–8, 75. gy., 4. f.*
- 126Vö. *ORMOS Mária: Padovától..., id. mű, 342–344. o.*
- 127Vö. *Segré tábornok távirata, 16363. sz., Bécs, 1919. augusztus 7-én, 2 óra 30 perkor a párizsi olasz béke delegációknak, in OHTA F. E–8, 117. gy., 8. f.*
- 128Vö. *A budapesti Szövetséges Katonai Misszió 48. sz. távirata 1919. augusztus 26-án a római Legfelsőbb Parancsnokságnak. Aláírta Mombelli tábornok. Uo., F. E–8, 75. gy., 4. f.*
- 129Vö. *A budapesti Szövetséges Katonai Misszió 50. sz. távirata 1919. augusztus 26-án a római Legfelsőbb Parancsnokságnak. Aláírta Mombelli tábornok. Uo.*
- 130Vö. *A budapesti Szövetséges Katonai Misszió 53. sz. távirata 1919. augusztus 26-án a római Legfelsőbb Parancsnokságnak. Aláírta Mombelli tábornok. Uo.*
- 131Vö. *A budapesti Szövetséges Katonai Misszió 54. sz. távirata 1919. augusztus 26-án a római Legfelsőbb Parancsnokságnak. Aláírta Mombelli tábornok. Uo.*
- 132Vö. *A budapesti Szövetséges Katonai Misszió 1722. sz. távirata 1919. szeptember 30-án a párizsi olasz béke delegáció katonai szekciójának és tájékoztatásul az 13571. számmal ellátott jelentés alatt a római Vezérkarnak, valamint a Hadügyminisztériumnak. Uo., F. E–8, 117. gy. 9. f.*
- 133A *budapesti Szövetséges Katonai Bizottság különböző táviratait a „Románok által elvitt anyagok és egyéb, magyarok által benyújtott reklamációkról”, lásd: in OHTA, F. E–15, 84., 103., 108., 143. sz. gyűjtőiben.*
- 134Vö. *JATE Társadalom-elméleti és Kortörténeti Gyűjteménye. 4880. sz. Az erdélyi MÁV alkalmazottak jelentései (1918–1920).*
- 135Vö. *Szövetséges Legfelsőbb Tanács jegyzéke a román kormánynak és Friedrich miniszterelnöknek, 3. o., 1919. október 11., uo., F. E–8, 76. gy., 10. f.*
- 136Vö. *Nagy-Britannia nagykövetének megoldási javaslata a Nagykövetek Konferenciáján, hogy közöljék a magyar, csehszlovák, román, lengyel, szerbhorvát, szlovén, osztrák kormányokkal, valamint, hogy közlétegyék az 1919. február 2-i sajtóban, uo., F. E–8, 143. gy., 5. f.*
- 137Vö. *A Szövetségesek Legfelsőbb Tanácsának jegyzéke a román kormánynak és Friedrich miniszterelnöknek 1919. október 11-én, 4. o., uo., F. E–8, 76. gy., 10. f.*

- 138A Clerk missziójáról érdekes dokumentáció található az OHTA F. E–8, 114. gyűjtőjében.
- 139Vö. Tittoni 83. sz. távirata Mombelli tábornoknak, Budapest, 1919. augusztus 31-én 8 óra 40 perckor, uo., F. E–8, 75. gy., 4. f.
- 140Vö. Sir George Clerk távirata a Legfelsőbb Tanácshoz, Budapest, 1919. november 6-án, fordítása 1919. november 9-én, uo., F. E–8, 76. gy., 10. f.
- 141A Szövetséges Katonai Misszió 1919. november 12-én a következő, Mombelli tábornok által aláírt üzenetet juttatta el Rómába, a Legfelsőbb Parancsnokság Külügyi Hivatalába: „Ma, november 12-én a román Főhadiszállás elhagyta Budapestet. A román csapatok november 13-ról 14-re virradó éjszakán ürítik ki a várost és helyükbe nyomban magyar csapatok vonulnak be. A Tábornokok Bizottsága szabályozta a kiürítés és a csendőrség felfegyverzésének részleteit.” Vö. uo., F. E–8, 118. gy., 3. f.
- 142Az ultimátumról vö. ORMOS Mária: *Padovától...*, id. mű, 365–366. o.
- 143Vö. Szövetséges Legfelsőbb Tanács jegyzéke a román kormánynak és Friedrich miniszterelnöknek, 1919. október 11-én, 4. oldal, in OHTA, F. E–8, 76. gy, 10. f.
- 144Vö. Monzippo tábornok távirata Párizsba az Olasz Békedelegáció Katonai Szekciójához, Budapest, 1919. december 2-án, 13 órakor, uo., F. E–8, 143. gy., 3. f.
- 145Vö. Ferigo tábornok távirata Bukarestből Párizsba, az olasz békedelegáció katonai szekciójához, 1919. december 17-én, uo.
- 146A „Magyarország békefeltételei” című antant-javaslat 364 cikkelyt tartalmaz, XIV részbe csoportosítva: A Nemzetek Szövetségének okmánya (1–26.); Magyarország határai (27–35.); Politikai klauzulák (36–78.); Európán kívüli magyar érdekeltségek (79–101.); Katonai, hadi- és légihajózási klauzulák (102–143.); Hadifoglyok (144–154.); Szankciók (157–160.); Jövátétel (161–174.); Külön rendelkezések (175–179); Pénzügyi klauzulák (180–199.); Gazdasági klauzulák (200–259.); Légi hajózás (260–267.); Kikötők, vízi utak és vasutak (268–314.); Munka (315–355.), végül Vegyes klauzulák (356–364. cikk). Vö. uo., F. E–8, 112. gy., 6. f., és GERŐ András: *Sorsdöntések*, Budapest 1989, 167–253. o.
- Az antant békefeltételei drasztikus területcsökkentést jelentettek Magyarországnak. Területe 282 000 km²-ről 93 000 km²-re csökkent, azaz az eredeti kiterjedésének 32,7%-ára. Az elcsatolt területekből Románia 103 000 km²-t (36,2%), Csehszlovákia 61 000 km²-t (22,2%), Jugoszlávia 21 000 km²-t (7,4%), végül Ausztria 4000 km²-t (1,5%) kapott.
- Ami a népesség elcsatolását illeti, az antant Romániának ítélte 5 257 476 lakost – akiből 1704 851 magyar és 559 824 német nemzetiségű volt – azaz az össznépesség 25,2%-át. Vö. *Erdély...*, id. mű, III. k., 1731. o.
- 147Vö. MINERBI, Sergio: *Il Vaticano, la Terra Santa e il sionismo (A Vatikán, a Szentföld és a cionizmus)*, Milano 1988, 26–30. o.
- 148A magyar társadalmi osztályok többségét jellemző antikommunizmus már az országban jelentkező baloldali mozgalmak kezdetétől meghatározó volt a belpolitika alakulásában: „L'impopolarità, l'odio contro i comunisti erano al colmo.” (Betetőződött a kommunisták elleni gyűlölet és népszerűtlenség.)

- Vö. REÜSZKL, Ausztria 697, „Magyarországi ügyek, n°95793”, Bécs, 1919. szeptember 4., 18327. sz.
- 149Vö. GALÁNTAI József: *A trianoni békekötés 1920*, Budapest 1990.
- 150Vö. *Szövetséges Katonai Bizottság Versailles-ban. Katonai Szekció. A fő magyar ellenjavaslatok fogadtatása a béketárgyaláson*, in OHTA, F. E–8, 113. gy., 5. f.
- E dokumentum pontos és megbízható forrása a főbb magyar ellenjavaslatok pozitív olasz megítélésének. Nevezetesen: Ellenjavaslatok jegyzéke; Magyarország helyzete (II. jegyzék); Népszövetség (XXI.); Magyarország határai (XXII.); Bánát (XII.); Bunyevác és Szabadka (XVI.); Erdély (VIII.); Ruténia (XIII.); Szlovákia (XIV.); Nyugat-Magyarország (XV.); Kisebbségvédelem (XXIII.); Katonai klauzulák (IX., XIX., XXX.); Hajózási klauzulák (XXVII.); Hadifoglyok (XXV., XXVI., XXXVI.); Magyarországi területek megszállása a határos államok által (XXIII.); Mezőgazdaság (XXXIII. jegyzék).
- 151Vö. uo., F. E–8, 113. gy., 6. f.
- 152Vö. *Nagykövetek Konferenciája, olasz szekció*. 571. sz. távirat, Párizs, 1920. március 8., 8 óraker, uo., F. E–8, 113. gy., 5. f.
- 153Vö. uo., 590. sz. távirat, Párizs, 1920. március 9., 13 óraker.
- 154Lásd ZSIGA Tibor: *Burgenland, vagy Nyugat-Magyarország?*, Felsőőr (Oberwart) 1991.
- 155Vö. *Szövetséges Katonai Küldöttség*, Sopron, in OHTA, F. E–8, 84. gy., 6. f.
- 156Vö. uo., F. E–8, 112. gy., 6. f., 1. o.
- 157Vö. „Emlékeztető a magyar határokról” Párizs, 1921. április, uo., F. E–8, 112. gy., 15. f.
- 158Nyugaton még a közelmúltban is rendszeresen és zavartalanul jelentek meg olyan történelmi színezetű, de valójában propagandisztikus jellegű tanulmányok, amelyek tudatos történelemhamisítással igyekeznek negatívan befolyásolni a közvélemény Magyarországáról alkotott képét. A Vatikán Hitterjesztési Hivatalának szlovák származású bíboros prefektusa, Jozef (vagy Josef) TOMKO szerint pl.: „Tíz év alatt Magyarország a nemzeti elnyomás olyan szintjére jutott, hogy aki csak kiejtette Szent Cirill és Metód nevét, árulónak bizonyult.” Vö. TOMKO, Jozef: *L'importanza dei santi Cirillo e Metodio nel cattolicesimo e nella storia slovacca (Szent Cirill és Metód szerepe a szlovák történelemben és katolicizmusban)*, in L'altra Europa, 5. sz., Milano 1988, 55. o.
- „Valójában a probléma nem az említett 'elnyomás' volt, hanem a délszlávok ama nemzeti mozgalmi Horvátországban, Szerbiában és Dalmáciában, amiért éppen a Szentszék foglalt állást az ósláv nyelv használata ellen a liturgiában Szent Cirill és Metód ünnepén, 1883. július 5-én, elkerülve a szentek kultuszának politikai eszközként, sovíniszta célból való felhasználását.” Vö. EÖRDÖGH István: *A Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja Levéltárának (Vatikánváros) a magyarországi egyházakra vonatkozó forrásai 1803–1903*, Szeged 1992, 13–14. o.
- 159, *Nella presente lettera ho l'intenzione di precisare il modo, come penserei io l'aiuto che verrebbe da Roma.*
- La mia idea sarebbe di sottoporre la Chiesa cattolica al protettorato delle potenze alleate ed associate o almeno di una delle medesime. ... credo che*

se le potenze volessero proteggere la Chiesa in Ungheria e le sue istituzioni, il governo – di Kun non potrebbe resistere.” Vö. REÜSZKL, Ausztria 697, n°93596.

- 160., *L'Augusto Pontefice viene sollecitato a far passi presso qualche Potenza dell'Intesa affinché questa intervenga informa diplomatica a proteggere gli interessi della religione e della civiltà in Ungheria. Il Santo Padre desidera conoscere in proposito il giudizio dell'Eccellenza Vostra. n°93596*”. Vö. uo.
- 161., *Memoriale umigliato dal Card. GIOVANNI CSERNOCH arcivescovo di Strigonia a Sua Santità BENEDETTO XV in oggetto della dismembrazione delle diocesi di Ungheria e della divisione dei beni ecclesiastici, Strigonia, 7 settembre 1919, n°18631*”, (Csernoch biboros, esztergomi érsek XV. Benedek Őzsentségéhez intézett promemóriája a magyarországi egyházme-gyék szétforgácsolódásáról és az egyházi vagyon elosztásáról.), n°97056. Vö. uo.
- 162., *Dopochè un governo ungherese ingenuo aveva affidato gli affari del nostro paese unicamente al giudizio della Conferenza di Pace, i czechi<sic>, jugoslavi e rumeni hanno occupato tutta l'Ungheria, senza che il popolo fosse stato interrogato per mezzo di un plebiscito.*” Vö. uo.
- 163., *Nello stato nuovo czeco-slovacco non c'è un antagonismo serio tra magiari e slovacchi. Da parte dell'amministrazione ecclesiastica i slovacchi non erano mai oppressi... I slovacchi e magiari si sono sempre ben intesi, uno ha rispettato i diritti dell'altro, ma ora i capi dei slovacchi sono quelli che aiutano in ogni modo i czechi e seguono il fanatismo nazionale e violenze di essi.*” Vö. uo.
- 164., *Nelle nomine poi – il governo di Praga – proteggerebbe i nazionalisti fanatici, i quali finirebbero cogli ungheresi. Se il governo di Praga avesse qualche influsso sulla circoscrizione delle diocesi, la vorrebbe fare in modo che i magiari sieno dispersi in più diocesi per impedire che in qualunque diocesi ottengano maggioranza. I parroci ed i vescovi che non piacciono al governo, sono cacciati uno dopo l'altro, i benefizi vescovili e fondazioni cattoliche sequestrate, la lingua usata fin 'ora nelle funzioni e prediche viene cambiata senza il consenso delle autorità ecclesiastiche competenti, si prepara un nuovo seminario a Pressburg, le scuole cattoliche si avocano allo stato, i professori e maestri si cacciano via.*” Vö. uo.
- 165., *I cattolici sarebbero alla Santità Vostra infinitamente grati, se Ella si degnasse intercedere dalle competenti autorità, affinché un plebiscito fosse ordinato nell'Ungheria settentrionale e nelle altre parti occupate della medesima.*” Vö. uo.
- 166., *Gli affari della Chiesa saranno regolati probabilissimamente per mezzo di trattati da fare tra la Chiesa ed i singoli stati, per quanto un tale regolamento risulta desiderabile per conservare la relazione cordiale tra la Chiesa e gli stati.*” Vö. uo.
- 167., *Ignoro poi, date le condizioni attuali politiche, se e come possa la Santa Sede intervenire presso le potenze dell'Intesa nel senso desiderato dall'Eminentissimo Porporato di Strigonia e, precisamente, nella questione*

Czecho-Slovacca, in quella dei beni ecclesiastici siti fuori del territorio ungherese, come delle facoltà da accordarsi a ecclesiastici nei territori occupati.”

Vö. „*Si comunica un memoriate dell'Em.mo Signor Arcivescovo di Strigonia. (Az esztergomi érsek promemóriájának tudósítása), Vienna, 19 settembre 1919, n°18631*”, 97056. sz., uo.

168 *Vostra Eminenza comprenderà, nell'alta Sua saggezza, come per il momento non sia possibile far altro, ignorandosi tuttora l'assetto definitivo che avrà la nobile nazione ungherese alla Conferenza della pace e le conseguenze di esso in ordine agli interessi della Religione Cattolica in cotesto paese.*” Vö. uo., Gasparri levele Csernochnak, 1919. októberi 8-án, 97057. sz.

169 „*Istruzioni per Mons. Lorenzo Schioppo, Arcivescovo tit. di Giustianopoli, Nunzio Apostolico in Ungheria, Segreteria di Slatò, agosto 1919, n°B. 10434*”, vö. uo., Ausztria, 801.

170 Vö. uo., 4–5., 9. és 11. o.

171 Vö. uo., 9–11. o.

Csernoch revíziós derúlását megkérdőjelező vatikáni kételyek tárgyilagosságát igazolják azok a mai elemző tanulmányok, amelyek az akkori nemzetközi külpolitika fennállásában értékelik az Alexandre Millerand-főle kísérőlevél tartalmát:

„A kísérőlevél a francia kormány kezében több célt szolgált egyszerre. Prágában és Belgrádban felmutatta, mint olyan okmányt, amely kizárja hogy a csehszlovák stb. kormány hozzájárulása nélkül a határokon a legcsekélyebb változtatást lehessen végrehajtani. A magyar kormány előtt úgy szerepeltette, mint a francia kormány által Magyarországnak kivívott engedményt.” Vö. ORMOS Mária: *Padovától...*, id. mű, 383. o.

„A kísérőlevél későbbi – inkább már a harmincas évekbeli –, illúziókkal átszőtt értelmezése abban jelentkezett, hogy a határrevízió iránti párizsi elkötelezettségként fogták fel, s a még tévesebb illúziók szerint egyenest a régi határok visszaállításának ígéretként. Minderről szó sincs, de az kétségtelen, hogy a korlátozott és békés revízió indokoltságát nem zárta ki, mi több, ennek bizonyos módját is jelezte.” Vö. GALÁNTAI József: *A trianoni...*, id. mű, 150. o.

172 „*Il Generale Hamelin, Capo della Missione militare francese qui ha detto a me confidenzialmente che egli riceve ordini da Parigi di tener duro contro gli ungheresi.*

Del resto il solo fatto del violento 'ultimato' presentato dall'Intesa, e quindi anche dalla Francia, al governo ungherese di ratificare la pace il 1° novembre in poi, per l'intervento dell'Italia specialmente, il 15 dello stesso mese, ultimato che non poteva rappresentare che un inutile atto di durezza...”

Vö. REÜSZKL, Ausztria 812., „*La questione monarchica in Ungheria (A monarchia kérdése Magyarországon) Budapest, 16 novembre 1920, n°126*”, 14013. sz.

173 „...*giacché a tutti era noto che il Governo ungherese avrebbe ratificato, questo fatto – io dico – può essere un sintomo non troppo rassicurante delle*

vere e reali disposizioni della Francia verso l'Ungheria, le quali, secondo me, si restringeranno al solo sfruttamento economico. Vö. uo.

- 174VÖ. uo., Ausztria 801., „Notizie politiche (Politikai hírek) Budapest, 5 ottobre 1920. n°20”, 12423. sz.
- 175 A Csáky idézte Millerand-féle kísérőlevél kitétele azt a három mondatban összefoglalt és körültekintően megfogalmazott lehetőséget jelentette csupán, amely szerint ha „a Szerződés intézkedései igazságtalanok”; ha „az igazságtalanság orvoslása közérdek”; ha az érdekelteknek „módjukban lesz erről jelentést tenni a Nemzetek Szövetsége Tanácsának”; ha „az egyik érdekelte fél kéri...”, hogy az eredeti határt, ugyanazon feltételek mellett, békés úton megváltoztassa ott, ahol annak megváltoztatását valamelyik Határbi-zottság kívánatosnak mondja”, akkor az antant bízik „benne, hogy ez az eljárás megfelelő módot nyújt minden igazságtalan határvonal kiigazítására, ha azok ellen alapos ellenvetést lehet tenni”. Vö. GERŐ András: *Sorsdöntések*, id. mű, 164–165. o.
- 176 „*Le nostre speranze si fondano in ciò – ha concluso il Conte Csáky – che, ratificata la pace, le promesse fatte da Millerand nella nota lettera, si possano realizzare e noi potremo ricorrere alla Lega delle Nazioni, per chiedere la riparazione delle ingiustizie che ci sono state fatte: sebbene non possiamo ignorare che nella Lega, se uno dei Paesi nemici. La Serbia, La Jugoslavia, la Cecoslovacchia <sic!> non avrà voto, perchè in causa, lo avranno gli altri due circa le nostre cose e così noi avremo già due voti certamente contrari. Ma il popolo ungherese non dispera: ha finito di dire il Ministro, congedandosi cortesemente da me.*” Vö. REÜSZKL, Ausztria 801., „Notizie politiche”, id. forrás.
- 177 Vö. uo., Ausztria 812., „*Discorso del Governatore pel Capo d'Anno (Az Államfő újévi nyilatkozata)*, Budapest, 3 Gennaio 1921, n°272”, 15511. sz.
- 178 Magyarország történeti forrásainak jelentős része alkotmányos lététől kezdődően Rómában, a kereszténység központjában található. A középkor keresztény Európájának közösségébe és jogrendszerébe történő beilleszkedés, az államalkotás egyik nélkülözhetetlen feltétele volt, hogy a királyi hatalmat a római egyházfő, a pápa formálisan is elismerje és törvényesítse. A római jognak megfelelően a pápák egyetemes küldetésüket a „*latere missus*”, vagy a „*latere legatus*” fogalmak szerint kezdték gyakorolni. A „*Vicarius Papae*” cím használata megtalálható már az első századok keleti zsinatainak aktáiban. Az „*Apocrisiarius*”, vagy „*Responsales*”-nek is nevezett pápai megbízott feladatköre hasonlít elsőként a ma ismert pápai nunciushoz. A „*nuncius*” <sic!>, mint a pápa képviselőjének megnevezése, 1054 januárjában fordul elő első ízben IX. Szent Leónak (1049–1054) Constantin Monomacóhoz (1042–1054) küldött levelében. A „*Legatus*”, vagy „*Nuntius*” elnevezések között kezdetben nem volt sem kvalitatív, sem funkcionális különbség. Sőt, a hivatalos aktákban egyaránt használatosak voltak még a mai nagykövet jelentéssel egyértelmű „*missus*” és „*orator*” terminusok, amelyek III. Pállal (1534–1549) bezáróan a pápa képviselőjére is vonatkoztak.

A nunciatúrák eredete – mint más államok közigazgatási központjaihoz akreditált állandó jellegű szentszéki képviselői – a „*nuncius collector et commissarius decimarum*” feladatköréhez fűződik, akik helyileg elsőként Nápolyban, Spanyolországban, valamint Portugáliában működtek, azaz a Szentszéknek járó tized adóbeszedői voltak. Azoknak a távolabb eső országoknak az esetében, amelyeknél a Szentszék a gazdaságiak mellett politikai okokból is szükségesnek vélte az állandó jellegű képviselőt, azoknál a „*collector*”-okat diplomáciai feladatokkal bízta meg, míg a közelebb eső országokhoz „*Legatus*”-okat küldött.

A Szentszék permanens diplomáciai külképviseletének formális megszervezése XIII. Gergely pápaságának (1572–1585) idejéhez fűződik, aki jelentősen megnövelte a Nunciatúrák nemzetközi jelenlétét és diplomáciai befolyását. Vö. STAFFA, Dino: *Le Delegazioni Apostoliche (Az Apostoli Delegációk)*, Roma 1958, 27–31. o.

179 Vö. REÜSZKL, Ausztria 697, n°84749.

180 „*Mons. Valfré, Nunzio Ap. (Minuta). Vienna.*

Voglia comunicare all'Em.mo Cardinale di Strigonia che essendo giunta la Sua lettera al S.Padre del 13 dicembre, non prima del 5 corrente, quando già era avvenuto l'incontro col Presidente Wilson, purtroppo il particolare argomento ch'egli raccomandava, non è stato potuto trattare con lui. Card. Gasparri.” Vö. uo., „*Segreteria di Stato, n°250*”, 84749. sz.

További kutatást érdemelne ama kérdés tisztázása, hogy Gasparri válasza mennyiben volt a politikai tényezők függvénye.

181 „*In faccia di tali questioni la situazione della Sede Apostolica sarà spesso assai difficile ad avrà bisogno, talvolta presto, delle informazioni di qualcheduno che ha vissuto qui in Ungheria nel tempo, quando scoppiò la rivoluzione e conosce le particolarità delle questioni non soltanto dal lato giuridico, ma anche politico.*

Mi prendo la libertà di richiamare l'attenzione Vostra Eminenza Reverendissima al P. Giustiniano Serédi che Ella conosce personalmente, il quale tornando a Roma potrebbe fornire alla Sede Apostolica le informazioni desiderate.

Se Vostra Eminenza Rev.ma gli facesse un cenno e lo chiamasse a Roma, sono persuaso ch'egli accetterà con piacere l'alto invito, tornerebbe a Roma, dove alloggiandosi in un convento dei benedettini potrebbe continuare i suoi studi e nello stesso tempo starebbe a disposizione di Vostra Eminenza.” Vö. uo., 88063. sz.

További kutatás tárgya lehetne az a részletkérdés is, hogy milyen bizonyítható következményekkel járt a Csernoch-féle kezdeményezés és mindez mennyiben játszott közre Serédi egyházi karrierjében.

182 Az ország korabeli külpolitikai kultúráját elemző tanulmányok szerint viszont: „A külpolitika-csinálásnak a kellő ismeretek és intelligencia birtoklásán kívül két további elengedhetetlen feltétele a széles kapcsolatrendszer és a még szélesebb informáltság. Az egymást követő magyar kormányzatoknak a két utóbbi nem állt a rendelkezésére. Éppen ezért a szó igazi értelmében külpolitikáról nem is jogos beszélnünk. Sokkal inkább egy minden

normális kapcsolattól megfosztott ország vaksötétben való tapogatózásáról volt szó ebben az időben.” Vö. ORMOS Mária: *Magyarország a nagyhatalmi játéktérben*, in Világosság, 31(1990), 705. o.

Nem szabad viszont megfélekednünk arról sem, hogy önálló magyar külpolitika már az ország három részre szakadása óta megszűnt létezni és – az 1848–1849-es periódus kivételével – szoros értelemben csak az első világháború befejeztétől vette ismét kezdetét.

183. „*C'est avec la plus vive satisfaction que j'ai pris connaissance par le rapport de l'envoyé extraordinaire du Gouvernement Hongrois, M. de Charmant, que le Saint Père a daigné consentir à établir et à maintenir des rapports officiels avec le Gouvernement de la République Hongroise en transférant à Budapest d'une manière stable et définitive le siège de la Nonciature Apostolique qui réside actuellement à Vienne... je me permets de recourir à la bonté de Votre Eminence en La priant de bien vouloir faire parvenir, par voie télégraphique, à Monsiegnur Valfré de <sic!> Bonzo le instructions nécessaires, afin que la noble décision de Sa Sainteté Benoit XV soit exécuté aussitot que possible.*” Vö. REÜSZKL, Ausztria 697., Budapest, 1919. március 19., 97520. 1. sz.

A magyar külügy felkészületlenségét bizonyítja, hogy a hivatalos aktákban még a nunciuss nevét sem voltak képesek helyesen leírni.

184. „*C'est avec la plus vive satisfaction que j'ai pris connaissance par un rapport de M. de Charmant, que Votre Sainteté a daigné consentir à établir des relations officelles entre le Saint Siège et la République Hongroise, et à ériger à cet effet une Nonciature Apostolique à Budapest. En priant Votre Sainteté d'agréer mes profonds remerciements pour cet acte de bienveillance envers les catholiques de la Hongrie, je me permets d'exprimer le fervent espoir que les liens directs qui seront dorénavant noués entre le Saint Siège et la République Hongroise, seront bénis part la Providence et serviront également les intérêts de la Ste Église Catholique et ceux du Peuple Hongrois. De Votre Sainteté le très obéissant fils Michel Károlyi m.p., Président provisoire de la République Hongroise.*” Vö. uo.

Érdekes, hogy míg Károlyi a Magyar Köztársaság nevében ír, a dokumentumon használt pecséten viszont a „Magyar Népköztársaság” elnevezés van.

185. „*Il progetto del conte Károlyi consisterebbe nel provocare unione Ungheria alla Rumania <sic!> in una forma che è prematuro precisare, ma tale da fare dei due paesi un unico individuo internazionale. (...) Egli ha insistito sulla necessità della massima segretezza; a tale scopo egli verrebbe a Roma con apparente missione da trattare con Vaticano per istituzione nunziatura a Budapest.*” Vö. *I documenti diplomatici italiani (Olasz diplomáciai iratok)*, VI. 1918–1922, Roma 1980, 166–167. o.

- 186 VÖ. REÜSZKL, Ausztria 697., *Segreteria di Stato*, n°88534, valamint n°89356, 1919. április 21-én.

Lásd az 1. fejezet 53–55. lábjegyzeteit.

187. „*Da quanto ho detto l'Eminenza Vostra comprende come io, che non possa neppure pensare per ora ad eseguire i venerati ordini contenuti nel cifrato*

- n°217 circa la erezione di una Nunziatura a Budapest.” („Az elmondottak alapján Eminenciád bizonyára belátja, hogy miért elképzelhetetlen egyelőre a budapesti Nunciatura felállításával kapcsolat, 217. számú utasításában foglaltak végrehajtása.”) Vö. REÜSZKL, Ausztria 697., „Notizie religiose e politiche di Ungheria, n° 15483”, Bécs, 1919. március 25.
- 188 „Purtroppo l'attuale situazione dell'Ungheria è tale da destare le più serie preoccupazioni della Santa Sede... Vö. uo., Ausztria 697., „Segreteria di Stato di Sua Santità, n°89356”, 1919. április 19.
- 189 Vö. uo., n°89356.
- 190 Vö. REÜSZKL, Ausztria 697., *Nunziatura Apostolica. Si comunica un Memoriale dell'Emmo. Signor Arcivescovo di Strigonia con allegato (Az esztergomi érsek promemóriájának továbbítása melléklettel), n°18631*, Bécs, 1919. szeptember 19., 97056. sz. és uo. (Copia) n°2396, 97035. sz.
- 191 Vö. uo., „*Offerta di un palazzo per l'erigenda Nunziatura di Budapest (Épület adományozása a budapesti Nunciatura felállításához), n°18596*”, Bécs, 1919. szeptember 18., 97035. sz.
- 192 Vö. uo., *Nunciaturai jelentés, Bécs, 1919. szeptember 19., n° 18631*, 97056. sz.
- 193 A Szövetséges Hatalmak ugyanis nem ismerték el Friedrich István kormányt, amely 1919. augusztus 7-től november 24-ig működött.
A békekonferencia hatalmai által elsőként elismert magyar kormány az 1919. november 24-én, Huszár Károly miniszterelnökségével alakított kabinet volt.
- 194 „*Per ciò che riguarda, poi, la proposta di stabilire in Budapest la rappresentanza pontificia anche per gli altri nuovi Stati del cessato Impero austro-ungarico, è naturale che la proposta medesima non possa esser presa in esame nelle attuali circostanze politiche, e ciò Ella vorrà far delicatamente comprendere, presentandosi l'occasione propizia, al prelodato Eminentissimo Cardinale.*” Vö. uo., 97035. sz.
- 195 „*Vu l'importance historique de l'Eglise catholique en Hongrie et le grand nombre de fidèles qui l'habitent et qui actuellement se trouvent privés d'un contact direct avec le Saint Siège le Gouvernement hongrois a la conviction que la présence d'un Nonce Apostolique serait de la plus haute importance pour la sauvegarde des intérêts et du Saint Seège et des fidèles.*
A cet effet le Gouvernement hongrois se permet de s'adresser à l'aimable entremise de Votre Eminence afin de soumettre à Sa Sainteté le très humble prière de lui accorder l'établissement d'une Nonciature Apostolique ayant son siège à Budapest.” Vö. uo., 97520. sz.
- 196 „*Ieri sera, ho avuto la visita del nuovo Ministro degli Esteri di Ungheria, Conte Somssich...*
Egli mi ha manifestato vivissimo desiderio di avere quanto prima un Rappresentante Pontificio a Budapest...
Nel congedarsi, lo pregai a manifestare per iscritto all'Eminenza Vostra i sentimenti del Governo e, infatti, stamane, egli mi fatto tenere la qui acclusa lettera che mi affretto di unire al corriere di oggi.”
Vö. uo., nunciaturai jelentés, „*Lettera al Santo Padre del Ministro degli Esteri di Ungheria (A magyar külügyminiszter levele a Szentatyához), n°18923*”, Bécs, 1919. október 3., 97521. sz.

- 197 Vö. uo.
- 199 Vö. uo., Gasparri Somssichnak írt „minutá”-ja, 1919. október 15-én, 97521. sz.
- 199 „*Toutefois étant données les conjonctures politiques actuelles il croit devoir se réserver de préciser l'époque favorable pour le règlement définitif de cette question.*” Vö. uo., Gasparri Somssichnak írt „minutá”-ja, 1919. október 15-én, 97520. sz.
- 200 „*Az ország területi sérthetelensége számunkra most nem egy egyszerű hatalmi kérdést jelent. Ez létünk nélkülözhetetlen feltétele. Ettől az integritástól függ nemzeti létünk, valamint az is, hogy a jövőben megmaradhassunk annak, akik a múltban is voltunk, azaz a nyugati kereszténység védelmezői.*” Vö. uo., Somssich levele Gasparrihoz, n°3377, Budapest, 1920. január 28., 97520. sz.
- 201 „*Dans le ferme espoir que les bons offices de Votre Eminence seront couronnés de succès, je La prie de vouloir aussi faire ressortir que le gouvernement actuel ayant comme devise la restauration du christianisme représente tous le partis politiques de la Hongrie. Il fut aussi reconnu par les puissances de l'Entente qui l'ont invité à se présenter à la Conférence de Paix. Il y a encore un fait dont l'importance ne pourrait pas échapper à la sagesse de Votre Eminence. L'assemblée nationale qui se réunira sous peu, s'occupera aussi de questions concernant les intérêts de l'Eglise. Cette circonstance me semble donc tout indiquée non seulement du point de vue du gouvernement, mais aussi de celui de l'intérêt général du catholicisme, à ce que nos relations diplomatiques avec le Saint Siège soient établies dans le plus court délai. Votre Eminence pourrait aussi appuyer notre demande en soulignant le fait, que déjà plusieurs Puissances alliées ont accrédité des représentants diplomatiques auprès de notre Gouvernement.*” Vö. uo.
- 202 „*Il sottoscritto ha l'onore di rimettere d'incarico di Sua Eccellenza il Conte Somssich, ministro degli affari esteri dell'Ungheria, i seguenti documenti alla Segreteria di Stato di Sua Santità:*
1) lettera a Sua Santità del medesimo ministro in data del 31 gennaio 1920 con due annessi:
2) lettera del medesimo ministro in data 28 gennaio a Sua Eminenza il Cardinale Gasparri, Segretario di Stato di Sua Santità. Conte Alberto Nemes.” Vö. uo., Róma, 1920. február 5-én, 3377. sz.
- 203 Valfré di Bonzo érseket az 1919. december 15-i „*concistoro*” alkalmával a bíborosi testület tagjává választotta és a „*Sacra Congregazione dei Religiosi*” prefektusává nevezte ki. Vö. *Annuario Pontificio*, Roma 1921, 50. és 386. o.
- 204 „*Il Cardinale Valfré di Bonzo ossequirà Sua Signoria il Reverendo Monsignore Tedeschini ed ha l'onore di presentargli il Conte Nemes, ungherese, che deve esporre un dubbio circa un'affari confidatogli. 20 febbraio 1920.*” (Valfré Kardinális tisztelettel üdvözli Tedeschini Prelátus Urat, a magyar Nemes gróf bemutatása megisztelő alkalmával, akinek egy megoldandó ügyet kell előterjesztenie.) Vö. REÜSZKL, Ausztria 697., Valfré névjegykártyája, amellyel Nemest mutatta be Tedeschininek. 3377. sz.

- 205 A Szentszék erről meggyőződhetett azokból a levelekből is, amelyeket Csernoch mellett a különböző egyházmegyék püspökei intéztek XV. Benedekhez:
- Fischer Colbrie Ágost kassai püspök 1918. december 11-én (vö. uo., 86527. sz.) és 1919. július 6-án (vö. uo., 97059. sz.);
  - Rott Ferdinánd veszprémi és Hanauer István váci püspökök, 1919. szeptember 3-án (vö. uo., „*A Sua Santità il Pontefice Benedetto XV, Pro-Memoria*”, 96445. sz.) és ezzel egyidejűleg
  - Jándi Bernárd bencés kormányzó perjel (vö. uo., 96429. sz.), valamint
  - Békefi Remigio zirci ciszter apát (vö. uo.).
- 206 „...*et si, contre toute justice on nous privait d'une perle de notre territoire, nous prions Votre Sainteté, de vouloir permettre que ces parties arrachées restent au moins encadrées dans l'organisation ecclésiastique, où la sagesse administrative des prédécesseurs de Votre Sainteté les a placées.*” Vö. uo., „*Le Ministre Hongrois des Affaires Étrangères à Sa Sainteté le Pape Benoît XV, Budapest, le 31 janvier 1920, n°97520*”, 3377. sz.
- 207 Vö. uo., 4180. sz.
- A Somssich által csatolt dokumentumot az Államtikárság nem látta el iktató számmal, a levéltár pedig csak az „Ausztria 697.” azonosítást tüntette fel. A visszakeresés megkönnyítése céljából közöljük a magyar külügy eredeti iratának kezdő sorait: „*Res haud parvi ponderis est ut Nuntius Apostolicus de nostra conditione praesenti, de rebus quae hic aguntur certior fiat et Sedi Apostolicae suo tempore propositum facere possit de dispositionibus urgender necessariis.*”
- 208 A Keresztény Szociális Gazdasági Párt (KSZGP) és a Keresztény Nemzeti Párt (KNP) egyesülése 1919. október 25-én történt meg. Az új párt a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (KNEP) nevet vette fel. Vö. GERGELY Jenő: *A keresztényszocializmus Magyarországon 1903–1923*, Budapest 1977, 150. o., 60. jegyzet.
- 209 Lásd erre Giovanni Battista Ogno prelátus, megbízott ügyintéző („*incaricato di affari*”) jelentéseiben adott részletes beszámolót az Államtikárságnak a bécsi Nunciatúráról, röviddel Somssich leveleinek megérkezése előtt. Vö. REŰSZKL, Ausztria 697., „*Elezioni politiche in Ungheria (Politikai választások Magyarországon), n°335*”, Bécs, 1920. január 29., 4106. sz.
- 210 „*In seguito pertanto alle mutate circostanze, Sua Santità ritiene che sia giunto il momento di tradurre in atto le promesse da me accennate a Vostra Eccellenza nel Dispaccio n°97520, del 15 ottobre 1919, di annodare cioè rapporti diplomatici fra l'Ungheria e la Santa Sede.*
A tal fine l'Augusto Pontefice è benevolmente disposto a creare una Nunziatura Apostolica a Budapest, ed avrebbe in animo di affidare questa importante missione all'Ill.mo e Rev.mo Monsignor Lorenzo Schioppo, attualmente Uditore nella Nunziatura Apostolica di Baviera e Prelato Domestico della Santità Sua.
Nel portare a notizia a Vostra Eccellenza queste benevole disposizioni dell'Augusto Pontefice, la prego di farmi conoscere se il Governo di Budapest non ha difficoltà di accettare come Nunzio Apostolico il prelodato Monsignore...” Vö. uo., „*Segreteria di Stato di Sua Santità, n°B.3377*”, 1920. február 27.

- 211 Vö. uo., „*A Sua Eccellenza il Signor Ministro degli Affari Esteri d'Ungheria (tradursi in francese). Segreteria di Stato*”, 1920. április 3-án, 4180. sz.
- 212 Gasparri itt arra az 1919. szeptember 20-i pápai levélre utal, amelyben XV. Benedek már korábban megígérte Csernochnak, hogy „*A Szentoszék a magyar püspökök előzőleges megkérdezése nélkül semmiféle döntést nem fog eszközözni, az öket is érintő kérdésekbén*”. Vö. uo., „*Al diletto Figlio Nostro Giovanni Prete Card. Csernoch, Arcivescovo di Strigonia, Segreteria di Stato di Sua Santità*”, 1919. szeptember 20., 96429. sz.
- 213 „*Sarà cura, poi della Santa Sede medesima di adottare solo quei provvedimenti, che saranno richiesti dai supremi interessi della Religione e dal maggior bene di cotesti fedeli.*” Vö. uo., 4180. sz.
Összhasonlításképpen idézzük a Csernochnak írt levél azonos fenntartását: „*E sarà Nostra cura di adottare solo quei provvedimenti, che saranno richiesti dai supremi interessi della Religione e dal maggior bene di cotesti fedeli.*” Vö. uo., 96429. sz.
- 214 Az egyháztörténelemben elsőként ismert, a Szentoszékhez rendelt román nagykövet Demetriu C. Penescu, 1920. július 29-én adta át a Vatikánban megbízólevelét XV. Benedeknek. (Hivatala: Róma, Via Uffici del Vicario, 49. sz. volt.) Vö. *Annuario Pontificio*, Róma 1921, 43. o.
A Romániába küldött nuncius, Francesco Marmaggi, Adrianopoli címzetes érsekének szentoszéki kinevezése 1920. szeptember 1-én történt és 1920. október 17-én érkezett meg Bukarestbe. Vö. *Acta Apostolicae Sedis*, 454. és DUMITRIU-SNAGOV, Ion: *La Romania nella diplomazia vaticana 1939–1944*, Róma 1987, Editrice Pontificia Università Gregoriana, 31. o. Románul: DUMITRIU-SNAGOV, I.: *România în diplomația Vaticanului 1939–1944*, București, ed. Garamond, 1991.
- 215 „*Le Gouvernement Hongrois a été informé, que le Gouvernement Roumain s'efforce de conduire un Concordat avec le Saint Siège, afin de régler la question des Catholics en Roumanie, y compris le Catholics vivant sur les territoires qui seront séparés de la Hongrie.*
De la meme source assez sérieuse, le Gouvernement de Hongrie a appris, qu'entre le Saint Siège Apostolique et la Roumanie des negotiations à ce sujet auraient déjà été entamées. Il parait meme, que les négociations préalables seraient assez avancées.
Par la lettre que Votre Eminence a eu la grande bonté de m'adresser en date du 3 Avril dernier (une époque où j'étais ministre des affaires étrangères) nous savons en outre, que dans ces questions aucune mesure ne sera prise, sans avoir demandé au préalable l'avis des vénérables Prélats de Hongrie, qui y sont intéressés.
Or, il est évident, que le Saint Siège Apostolique n'a jusqu'ici pas demandé l'avis des évêques latins des territoires en question, qui y sont intéressés en premier lieu.” Vö. REÜSZKL, Ausztria 697., „*Légation Royale de Hongrie près le St. Siège, n°11/pol*”, Róma, 1920. július 30.
- 216 Vö. DUMITRIU-SNAGOV, Ion: *La Romania...*, id. mű, 35. o.
GYÁRFÁS Elemér: *Statusul Catholic Ardelean si Acordul de la Roma*, Kolozsvár 1933.

MÁRTON József: *A Szentszék és Románia konkordátuma 1927-ben*, in Erdélyi Múzeum 1995/1–2, 50–59.

217 A „Magyar Királyi Követség a Szent Széknél” nevet viselő magyar külképviselet székhelye: Róma, Via Boncompagni 26. sz. volt. A hivatalt kezdetben Dr. Boroviczeny Aladár követségi titkár és Dietl Nikodémus kancellár látták el. Vö. *Annuario Pontificio*, Roma 1921, 674. o.

218 A párizsi megegyezés eredeti angol vátozata:

„1° – *German speaking inhabitants of the Bolzano Province and of the neighbouring bilingual townships of the Trento Province will be assured a complete equality of rights with the Italian-speaking inhabitants, within the framework of special provisions to safeguard the ethnical character and the cultural and economic development of the German-speaking element.*

In accordance with legislation already enacted or awaiting enactment the said German-speaking citizens will be granted in particular:

(a) *elementary and secondary teaching in the mother-tongue:*

(b) *purification of the German and Italian languages in public offices and official documents, as well as in bilingual topographic naming;*

(c) *the right to re-establish German family names which were italianized in recent years:*

(d) *equality of rights as regards the entering upon public offices, with a view to reaching a more appropriate proportion of employment between the two ethnical groups.*

2° – *The population of the above mentioned zones will be granted the exercise of an autonomous legislative and executive regional power. The frame within which the said provisions of autonomy will apply, will be drafted in consultation also with local representative German-speaking elements.*

3° – *The Italian Government, with the aim of establishing good neighbourhood relations between Austria and Italy, pledges itself in consultation with the Austrian Government and within one year from the signing of the present Treaty:*

(a) *to revise in a spirit of equity and broad-mindedness (sic!) the question of the options for citizenship resulting from the 1939 Hitler–Mussolini agreements:*

(b) *to find an agreement for the mutual recognition of the validity of certain degrees and University diplomas:*

(c) *to draw up a convention for the free passengers and goods transit between Northern and Eastern Tyrol both by rail and, to the greatest possible extent, by road;*

(d) *to reach special agreements aimed at facilitating enlarged frontier traffic and local exchanges of certain quantities of characteristic products and goods between Austria and Italy.*

Karl Gruber, Alcide De Gasperi

5. September 1946.”

Vö. *Das neue Autonomistatut*, Bozen 1990, 12–13. o.

219 Vö. uo., 59–120. o.

220 Vö. uo.. *Bereits veröffentlichte Durchführungsbestimmungen nach dem Stand vom November 1990*, 123–126. o.

Névmutató

- ALBY (a francia vezérkar tábornoka) 45
ALLIZE, Henri 118
ANCHIERI, Ettore 107, 120
ANTONESCU, Ion 74
APÁTHY István 28, 29
APPONYI Albert 75, 79, 80
ARIFEANU (román alhadnagy) 111
ARZ, Arthur 16, 113
AVERESCU, Alexandru 119
ÁBRAHÁM Dezső 52
BALFOUR, Arthur J. 70, 77
BALLA Gyula 107
BALOGH Margit 107, 117
BALOGH Sándor 107, 115
BANDHOLZ, Hill Harry 59
BARCLAY, George 14
BARTA Albert 47
BENDA Kálmán 107
BENEDEK, XV, pápa 32, 33, 35, 36, 37, 86, 93, 95, 99, 100,
102, 103, 116, 118, 127, 130, 131, 132, 133, 134, 135
BENEŠ, Eduard 46, 47, 48, 107, 108, 109, 120, 121
BERINKEY Dénes 39
BERTHELOT, Mathias Henri 21, 25, 27, 28, 29, 30, 44
BERTHELOT, Philippe 18, 83
BETHLEN István 52
BÉKEFI Remigio 134
BIAGINI, Antonello ii, 8
BLISS, Tasker P. 60
BONKÁLÓ Sándor 107, 120
BORGHESE, Livio 39, 40, 55, 119
BOROS Ferenc 107, 120
BOROVICZÉNY Aladár 136
BORSODY István 107, 120

BOTLIK József 107, 112, 120
BOZDOG, Emil 115
BRĂȚIANU, Ion C. 12, 13, 14, 43, 45, 71, 119
CACCAMO, Domenico 107, 111
CAROLI, Giuliano 49, 107, 124
CAVALLERO, Ugo 49, 124
CEAUȘESCU, Nicolae 8
CETEREU (román egyetemista) 112
CHARMANT Oszkár 95, 131
CIRILL, Szent 110, 126
CLEMENCEAU, Georges Benjamin 19, 20, 26, 30, 42, 44, 45,
51, 54, 55, 58, 62, 64, 73, 74, 75, 79, 122
CLERK, George 70, 71, 72, 74, 125
COANDĂ, Constantinu 22, 45, 74
CUNNINGHAME, Montgomery 55
CURZON, George Nathaniel 82, 83
CUZA, Alexandru Ioan (I. Sándor János) 12
CZAPIK Gyula 117
CSÁKY Imre 91, 129
CSERNOCH János 34, 86, 87, 88, 89, 90, 93, 94, 96, 100, 102,
110, 114, 115, 116, 127, 128, 130, 132, 134, 135
DE GASPERI, Alcide 136
DE MARTINO (olasz képviselő a párizsi béketárgyalásokon) 123
DEPRÈS (francia alezredes) 14
DIAMANDI (román miniszter) 63
DIETL, Nikodémus 136
DIÓSZEGI István 107
DOBNIK, Franjo 115
DRUMMOND, Hamilton 72
DUDÁS Miklós 117
DUMITRIU-SNAGOV, Ion 7, 8, 107, 108, 135
EÖRDÖGH István i, ii, 108, 126
ERDÉLYI János 64
FALKENHAYN, Erich von 16
FARHAT, Edmond 108
FASCIOTTI, Carlo 14

FEJTŐ Ferenc 108, 114
FERDINÁND, I. (Románia királya) 12, 15, 22, 24, 27
FERENC József, I. 17
FERIGO (olasz alezredes, majd tábornok) 14, 56, 125
FISCHER Colbrie Ágost 134
FOCH, Ferdinand 53, 91
FORNARO, Pasquale 108, 114, 118
FOUCHET (francia főbiztos Budapesten) 91
FÖGLEIN Gizella 107, 115
FRANCHET d'ESPÈREY, François 19, 20, 25, 26, 28, 29, 30,
41, 42, 44, 45, 47, 49, 118, 122
FRATTOLILLO, Fernando 8
FRIEDRICH István 64, 68, 69, 70, 96, 124, 132
GABÁNYI János 108, 116
GALÁNTAI József 108, 126, 128
GARBAI Sándor 40
GASPARRI, Pietro 32, 34, 35, 37, 86, 88, 93, 94, 95, 96, 97, 98,
99, 101, 102, 103, 116, 118, 128, 130, 133, 135
GERGELY, XIII., pápa 130
GERGELY Jenő 107, 108, 117, 134
GERŐ András 108, 121, 125, 129
GLATZ Ferenc 110
GORTON, George 59, 62, 124
GOSZTONYI Péter 108
GRAZIANI, César Jean 59
GRUBER, Karl 136
GULYÁS László 108, 120
GYÁRFÁS Elemér 108, 135
HAJDU Tibor 108
HALIPPAE, Pantelimon 30
HAMELIN (francia tábornok) 90, 128
HAMVAS Endre 117
HANAUER István 134
HARRER Ferenc 94
HENRYS, Paul-Prosper 20, 25, 26, 27
HENNOCQUE (francia tábornok) 49

HITLER, Adolf 136
HODOSI Eszter 109
HODŽA, Milan 47
HOLBAN (román tábornok) 62, 124
HORTHY Miklós 52, 64, 70, 74, 91, 92, 101, 102, 103, 108, 110
HUSZÁR Károly 74, 97, 98, 101, 132
INCUTEȚI, Ion 30
IONESCU, Take 24
IORGA, Nicolae I. 15, 111
ISTVÁN, szent 100
JANCSÓ Benedek 108, 111
JÁNDI Bernárd 134
JÁSZI Oszkár 25, 26, 108, 118
JÓZSEF Ágost (Habsburg főherceg) 64, 69, 70, 96, 97
JUHÁSZ Gyula 109, 122
KÁROLY, I. (Románia királya, Hohenzollern-Sigmaringen herceg) 12, 42
KÁROLY, IV. (Magyarország királya) 17, 110, 114
KÁROLYI Gyula 52
KÁROLYI Mihály 10, 19, 21, 22, 31, 34, 35, 38, 39, 78, 93, 94, 95, 115, 116, 119, 131
KOCSIS Károly 109
KORDÍKOVÁ Marta 109
KÓRÉH Endre 109, 114
KOVÁČ, Matej 115
KÖPECZI Béla 109
KÖVESDI János 109
KRATOCHWILL Károly 44
KRSAK, Matej 115
KUN Béla 10, 34, 35, 36, 39, 40, 41, 44, 46, 52, 54, 78, 96, 115, 118, 119, 120, 123, 127
LAROCHE, Jules 30
LENIN, Vlagyimir Iljics 36, 118
LEÓ, IX., pápa 129
LINDER Béla 20, 25
LLOYD GEORGE, Dávid 18, 45, 53, 79, 82, 83

LOBIT, Paul de 40, 119
LONGARE, Bonin 25
MACKENSEN, August von 16, 21, 22
MANIU, Iuliu 26, 28
MĂRDĂRESCU, Gheorghe 44, 72, 122
MARGHILOMAN, Alexandru 22
MARMAGGI, Francesco 103, 135
MÁRTON József 109, 136
MASARYK, Tomáš Garrigue 46, 49, 54
MATSUI (japán nagykövet) 79
MATUZOVIĆ, Iván 115
MESZLÉNYI Antal 109, 115
METÓD, Szent 110, 126
MIKLÓS, II., cár 18
MIKÓ Imre 109, 114
MILLERAND, Alexandre 89, 90, 91, 92, 128, 129
MINERBI, Segio 109, 125
MIŠIĆ, Živojin 25
MOLNÁR Imre 109, 121
MOMBELLI, Ernesto 46, 59, 65, 124, 125
MONOMACO, Constantin 129
MONZIPPO (olasz tábornok) 74, 125
MUNRO, Hector 72
MURARI (olasz ezredes) 46
MUSSOLINI, Benito 136
NEMES Albert 99, 133
NITTI, Francesco Saverio 79, 83
OGNO, Giovanni Battista 134
ORLANDO, Vittorio Emanuele 40
ORMOS Mária 7, 109, 114, 115, 118, 119, 120, 121, 122, 123,
124, 125, 128, 131
PÁL, III., pápa 129
PÁLFFY Géza 7
PASTOR, Ludovico von 109
PEANO (olasz tábornok) 42
PEIDL Gyula 56, 61, 62, 64, 123

- PELLÉ, Maurice César Joseph 48, 49, 51
PENESCU, Demetriu C. 135
PENTIMALLI (olasz őrnagy) 46
PESCARIU, Ariton 115
PETTINATO (olasz hadnagy) 56
PICCONE, Luigi 48
PICHON, Stephen Jean Marie 21, 29
PIŁSUDSKY, Józef 114
PITASSIO, Armando 109, 121
POKLEVSZKIJ-KOZIELH, Sztanyiszlav 14, 112
POLK, Frank Lyon 58, 64
PÓR Ernő 115
PREZAN, Constantin 44
PRINCIP, Gavriilo 112
PROHÁSZKA Ottokár 101
RAB János (= ROBU, Ioan <román érsek>) 8
RAFFAY Ernő 109, 114, 115
REBICHINI, Andrea 109, 120
REISNER Ferenc 110, 114, 116
RODEANU (román tábornok) 71
ROMANELLI, Guido 46, 55, 56, 58, 120, 122
ROSENBERG, Arthur 110, 114
ROSSI, Camillo 49, 95
RÓTH Ottó 40, 119
ROTT Ferdinánd 134
SAINT-AULAIRE (francia nagykövet) 14
SALERNI (olasz hadnagy) 56
SÁRKÖZY Péter 8
SCHIOPPA, Lorenzo 89, 90, 91, 101, 103, 128, 134
SCITOVSKY János 115
SEGRÉ, Roberto 45, 55, 56, 58, 64, 120, 123, 124
SERÉDI Jusztinián (= SZAPUCSEK György) 94, 115, 130
SEVER, Axente 111
SIMONYI-SEMADAM Sándor 102
SIPOS Péter 110
SLAVICI, Ioan 111
SMUTS, Ian Christian 40, 41

SOMSSICH József 97, 98, 99, 100, 101, 103, 132, 133, 134
SONNINO, Sidney 25, 95
STAFFA, Dino 110, 130
SZALAY Mátyás 32
SZAMUELY Tibor 54
SZARKA László 110, 120, 121, 122
SZÁSZ Zoltán 110, 112
TATARINOV (orosz ezredes) 14
TEDESCHINI, Federico 99, 133
TELEKI Pál 52, 92, 102
TEUTSCH, Daniel Georg 16
THOMSON (angol ezredes) 14
TIBENSKY, Ján 110, 121
TISZA István 13
TITTONI, Tommaso 67, 125
TOMKO, Jozef 110, 126
TOURNADRE (francia tábornok) 64
VAIDA-VOEVOD, Alexandru 80, 81
VĂITOIANU (román miniszterelnök) 71
VALFRÉ di BONZO, Teodora 32, 33, 34, 35, 36, 37, 86, 88, 93,
95, 96, 97, 98, 99, 116, 118, 130, 131, 133
VÁNTUSZ Károly 115
VÁRY Albert 110, 116
VECSEKLŐY József 110
VIDA Péter 110, 112
VIETOR, Martin 110
VIGNA, Federico 84
VINCZE Gábor 9
VIRGIL (román alhadnagy) 111
VIX, Ferdinand 20, 26, 27, 28, 31, 34, 39, 118, 119
WALLACE, Henry 60, 79
WEBER, Viktor 18
WERTH Henrik 55
WILSON, Thomas Woodrow 18, 45, 53, 93, 130
ZATKOVICS, Hrihorij 49
ZOLCSÁK István 7
ZSIGA Tibor 110, 126

Földrajzi nevek mutatója

- Adriai-tenger 18
Albánia 13
Alföld 15
Algyő 14
Amerikai Egyesült Államok (USA) i, 11, 17, 22, 38, 49, 53, 54,
59, 72, 79
Amiens 21
Anglia (= Nagy-Britannia) i, 12, 13, 14, 17, 20, 38, 45, 53, 54,
59, 70, 72, 76, 77, 79, 124
Apátfalva 122
Arad 24, 25, 31, 40, 44, 52
Arad megye 24
Ausztria i, 23, 38, 39, 41, 78, 81, 84, 89, 92, 101, 116, 118, 123,
125, 126, 136
Ausztria–Magyarország (= Osztrák–Magyar Monarchia) 12, 13,
15, 17, 18, 19, 47, 70, 76, 77, 97, 118
Baja 19
Balkán 12, 100
Bács-Bodrog megye 80
Bácska 81
Bánát 15, 21, 29, 42, 77, 82, 89, 111, 126
Bécs 15, 20, 34, 44, 46, 52, 55, 56, 94, 95, 117, 118, 122,
123, 124, 126, 128, 130, 132, 134
Bécsújhely 84
Békés megye 24
Békéssámson 14
Belgium 19, 53
Belgrád 17, 19, 20, 25, 27, 28, 40, 128
Berlin 21
Besszarábia 23, 30, 31, 42, 111, 113
Bihar megye 24
Bolzano–Dél-Tirol Tartomány 104, 136
Borosjenő 45

Borszék 23, 26
Brassó 15, 16
Brazília 22
Brenner-hágó 13
Budapest 10, 11, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 29, 32, 33, 38,
39, 45, 46, 54, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 64, 65, 66, 69, 71, 72,
73, 74, 78, 83, 93, 94, 95, 96, 98, 103, 115, 117, 120, 122,
123, 124, 125, 129, 131, 132, 133, 134
Bukarest 8, 16, 43, 56, 65, 68, 71, 76, 111, 119, 125, 135
Bukovina 14, 15, 23, 42, 77, 111
Bulgária 16, 19
Calăfă 43
Călăraș 43
Chotin 111
Csanád megye 24
Csap 45, 49, 50
Csehország 48
Csehszlovákia i, 39, 42, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 54, 78, 82, 83,
86, 89, 104, 121, 125, 128, 129
Csíkszentmárton 23
Csíkszereda 15, 16
Csongrád 50, 73
Csucs 29
Dalmácia 126
Dácia 15
Dánia 53
Danzig (Gdańsk) 53
Debrecen 14, 31, 60, 80
Dél-Tirol 118
Dés 28
Déva 29, 30
Dnyeszter (folyó) 43, 111
Dobrudza 111
Dráva (folyó) 19, 81
Duna (folyó) 14, 19, 22, 24, 62, 74, 105, 111, 121
Dunakiliti 7

Dunántúl 70
Elzász-Lotaringia 19, 21, 53, 76
Eperjes 51
Érmihályfalva 45
Esztergom 93, 127, 128, 132
Eupen 53
Felső-Szilézia 53
Felvidék 47
Finnország 18
Fiume 20
Fogaras 16
Földvár 16
Franciaország i, 13, 14, 17, 19, 20, 21, 22, 26, 28, 38, 42, 45, 52,
53, 59, 72, 76, 77, 78, 79, 82, 84, 86, 90, 91, 119, 128, 129
Galícia 14
Garam (folyó) 121
Giurgiu 22
Gorizia 13
Görögország 19, 41
Gradisca 13
Gyergyóholló 23
Gyergyószentmiklós 15
Gyergyótölgyes 23
Gyimesbükk 23
Gyimesi-hágó 24
Gyoma 31
Gyulafehérvár 26, 85
Hadrianopolisz 135
Hajdú megye 80
Hatvan 123
Havasalföld 12
Hódmezővásárhely 31, 122, 123
Horvátország 126
Hosszúaszó 45
Huszt 85
Iasi 25, 27

Irak 77
Isztria 13
Japán 38, 79
Jeruzsálem 77
Jugoszlávia i, 48, 50, 67, 81, 89, 104, 125, 129
Justinianopolitan 103, 128
Kamenyec-Podolszk 41
Karintia 58
Kárpátok 20, 50, 111
Kárpátalja 48, 49, 50, 78, 120
Kárpát-Ukrajna 49
Kína 22
Kiskőrös 50
Kiskunfélegyháza 68
Kismarton 84
Kolozsvár 16, 24, 28, 29, 30
Konstantinápoly 122
Koppenhága 104
Körös (folyó) 14
Krassó megye 24, 80
Kuba 22
Lengyelország 18, 41, 53, 78, 114
London 13, 45, 76, 84
Luxemburg 19
Magyarország 7, 11, 12, 15, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26,
27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 38, 40, 41, 42, 45, 46, 47, 48,
49, 50, 51, 52, 53, 54, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 68, 70, 71,
72, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 89, 90, 91, 92,
93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 103, 112, 114, 115, 116, 117,
118, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130,
131, 132, 135
Malmedy 53
Mangalia 43
Máramaros megye 24
Máramarossziget 28
Maribor 48

Maros (folyó) 15, 19, 23, 26, 54, 80
Marosvásárhely 16, 26, 28
Mátra 47, 49
Medgyes 85
Miskolc 47, 49
Moldva 12, 16
Morvaország 48
Moson megye 48
Moszkva 115
Munkács 49
Nagybánya 28, 29, 30
Nagyenyed 16
Nagykároly 28, 31
Nagykikinda 40
Nagyléta 45
Nagymorávia 121
Nagy-Románia 15
Nagyszeben 16, 27, 28
Nagyszőlős 45
Nagyvárad 28, 31
Nápoly 130
Németország 12, 13, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 36, 38, 53, 63,
78, 117, 118
Neuilly 79
Nicaragua 22
Novoszelica 14
Nyírmegyes 122
Odessza 42, 78
Ojtozi-szoros 24
Olaszország 8, 11, 12, 13, 14, 18, 19, 20, 38, 39, 45, 46, 54, 55,
59, 67, 76, 79, 81, 90, 104, 111, 128, 136
Orba 122
Orosháza 14
Oroszország (= Orosz Birodalom) 14, 15, 16, 18, 30, 31, 38, 76,
78, 115, 118, 119
Orsova 15

Ózd 47
Padova 18, 19
Palesztina 77
Panama-csatorna 22
Párizs 20, 24, 25, 28, 30, 40, 45, 47, 49, 52, 53, 57, 60, 61, 62,
65, 68, 69, 72, 74, 78, 79, 90, 92, 118, 120, 122, 123, 124, 125,
126, 128
Pécs 19
Portugália 130
Pozsony (Pressburg) 48, 80, 87, 121, 127
Pozsony megye 80
Prága (Praga) 127, 128
Prut (folyó) 14
Rajna (folyó) 53, 78
Rajna-vidék 21
Rakamaz 122
Ratibor 48
Róma 8, 65, 81, 82, 93, 94, 125, 126, 129, 130, 131, 133, 135,
136
Románia (= Román Királyság) i, 7, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17,
18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 38, 39, 42,
43, 45, 50, 51, 52, 54, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 69,
70, 71, 72, 73, 77, 78, 79, 81, 85, 89, 95, 103, 111, 112, 113,
119, 123, 125, 131, 135, 136
Ruhr-iparvidék 21, 76
Rumenia 103
Ruszcsek 22
Ruténia 126
Saar-iparvidék 53
Saint-Germain-en-Laye 101
Salgótarján 47
San Remo 84
São Paulo 7
Sátoraljaújhely 49
Schleswig 53
Sebes-Körös (folyó) 14

Sopron 84
Sopron megye 48
Spanyolország 130
Stog magaslat 14
Svájc 17
Svédország 17
Szabadka 126
Szabolcs megye 80
Szamos (folyó) 14
Szatmár 31
Szatmár megye 24
Szatmárnémeti 28, 31
Száva (folyó) 19
Szeged 14, 16, 19, 31, 40, 50, 52, 54, 64, 70
Székelyföld 26, 44
Szentföld 77, 125
Szerbia 13, 18, 40, 77, 126, 129
Szeret (folyó) 14
Szilágy megye 24
Szilézia 48
Szlovákia 19, 47, 48, 78, 89, 120, 121, 126
Szolnok 50, 54, 55, 68, 73
Szovjet-Oroszország 38, 39, 41, 116, 118
Szovjetunió 38, 104
Szörény megye 24, 80
Tatabánya 16
Temes megye 24, 80
Temesvár 16, 40, 111
Teschen 48
Těšín 48
Tîrgu Jiu 16
Tisza (folyó) 14, 19, 24, 31, 44, 45, 50, 52, 54, 55, 60, 65, 69,
74, 80, 111
Tiszacsege 50
Tiszafüred 50
Tiszapolgár 50

Tokaj 50
Torda 16
Torontál megye 24, 80
Tölgyesi-hágó 24
Törökország 16, 19, 76, 77
Trebusa 14
Trencsén 48
Trentino 13
Trentino–Südtirol Tartomány 104, 118, 136
Trianon 76, 79, 86, 114
Trieszt 13
Tumu Măgurele 43
Túrócszentmárton 47, 85, 121
Ugocsa megye 24
Újvidék 85
Ukrajna 21, 41, 78
Ukrán Szocialista Köztársaság 41
Ungvár 49
Vas megye 48
Vatikán (Vatikánváros), Szentszék 7, 10, 32, 34, 35, 36, 61, 76,
86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102,
103, 116, 117, 125, 126, 127, 130, 131, 132, 133, 135, 136
Vác 123
Vásárosnamény 14, 31
Versailles i, 53, 126
Világos 45
Villa Giusti 18, 25
Villa Majestic 48
Visó (folyó) 14
Zala megye 48
Zágráb 20, 85
Zámoly 29
Zilah 29
Zsil-völgy 16
Zsolna 48